T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANA BİLİM DALI
İNANÇ TURİZMİ BİLİM DALI

İSTANBUL'DA YAHUDİ MİRASI ROTASI

FATMA ELA ALKUTAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DOÇ. DR. CANAN TANRISEVER

HAZİRAN - 2023
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Fatma Ela ALKUTAY

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSTANBUL'DA YAHUDİ MİRASI ROTASI

FATMA ELA ALKUTAY

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANA BİLİM DALI
İNANÇ TURİZMİ BİLİM DALI
DANIŞMAN:DOÇ. DR. CANAN TANRISEVER

İstanbul içerisinde saptanan sinagoglar, eski Yahudi yerleşim yerleri ve mahalleleri Yahudi kültürel mirasının bir parçası olarak kabul edilmelidir. Bu çalışmada Yahudi Mirası eserlerinin saptanması ve turizm açısından ele alınarak alternatif bir kültür, inanç rotası oluşturulması hedeflenmiştir. Yazıtların büyük bir bölümü sinagoglardan oluşmakla birlikte diğer bölümleri Yahudilik dininin tarihsel geçmişi, sinagogların ortaya çıkışı, gelişimi ve diaspora sonrası tüm dünyaya yayılan Yahudilerin Anadolu topraklarında özellikle İstanbul içerisindeki yaşamlarının yer aldığı eski mahalleler üzerinde bir tur rotası oluşturularak turizme kazandırılması amaçlanmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Yahudilik, İstanbul Sinagogları, Yahudi Mirası, Turizm, Destinasyon, Tur Rotaları.

Haziran 2023, 127 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

JEW'S HERITAGE ROUTE IN ISTANBUL

FATMA ELA ALKUTAY

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF TOURISM MANAGEMENT
RELIGIOUS TOURISM
SUPERVISOR:ASSOC. PROF. CANAN TANRISEVER

The synagogues, former Jewish settlements and neighborhoods identified in Istanbul should be considered as part of the Jewish cultural heritage. In this study, it is aimed to determine the Jewish Heritage works and to create an alternative culture and belief route by considering them in terms of tourism. While most of the inscriptions are composed of synagogues, the other parts are aimed to gain tourism by creating a tour route on the historical background of Judaism, the emergence and development of synagogues, and the lives of Jews spreading all over the world after the diaspora, especially in the old neighborhoods in Istanbul.

KEYWORDS: Judaism, Istanbul Synagogues, Jewish Heritage, Tourism, Destination, Tour Routes

June 2023, 127 Page

TEŞEKKÜR

Kastamonu Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı İnanç Turizmi Bilim Dalında gerçekleştirilen bu tez Türkiye'de geniş kapsamı ve Yahudi Mirası Rotası oluşturulması açısından tektir. Araştırma kapsamı olarak İstanbul belirlenmesi ile birlikte aslında Anadolu coğrafyasında yaşayan tüm Yahudilere hitap etmekte olup Türk Yahudilerin kültürlerini yakından tanıma fırsatı sunmaktadır. Daha önce böyle bir çalışma yapılmamasının nedenleri arasında Yahudi Cemaatinin güvenlik problemleri sebebi ile kapalı bir yapıda olması, akademik çerçevelerce çok fazla ilgi çekmemesi, literatür eksikliği, turizm açısından Yahudi Mirasının değerlendirilmemesi vb. nedenler sıralanabilmektedir. Son yıllarda insanların alternatif rotalara eğilimi ve ilgi göstermesi neticesinde daha önce akademik bir kaynakta Yahudi Mirası Rotası ile ilgili bilgiler bulunmamaktadır. Bu kapsamda Yahudi Mirası eserleri saptanmış ve tur rotası harita üzerinde gösterilmiştir. Çalışma esnasında her zaman emeğini ve sevgisini üzerimden eksik etmeyen Değerli Annem Gamze Alkutay'a, Yahudilik üzerine derin araştırmalar yaparak yıllarını vermiş Sn. Naim Avigdor Güleryüz'e ve Sn. Yusuf Besalel'e, Türk Yahudileri Vakfı ekibine ve Danışmanım Doç. Dr. Canan Tanrısever'e teşekkürlerimi iletirim.

FATMA ELA ALKUTAY

Kastamonu, 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI ..... **ii**
TAAHHÜTNAME ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
TEŞEKKÜR ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ ..... **x**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **xi**
HARİTALAR DİZİNİ ..... **xii**
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **xiii**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Kavramsal Çerçeve 2
1.1.1 Yahudilik Kavramı ve Yahudiliğin Tarihsel Süreci 2
1.1.1.1 Yahudilerin Anadolu'daki varlıkları 3
1.1.1.2 Bizans döneminde Anadolu'da Yahudiler 3
1.1.1.3 Osmanlı döneminde Anadolu'da Yahudiler 4
1.1.1.4 Cumhuriyet döneminde Anadolu'da Yahudiler 7
1.1.1.5 İstanbul'da Yahudiler ve İstanbul Yahudi cemaatleri 8
1.2 Yahudilikte İnanç Sistemi ve İbadet Yeri 12
1.2.1 Sinagog Kavramı, Ortaya Çıkışı ve Gelişimi 12
2. KÜLTÜR ROTALARI VE KÜLTÜREL MİRASLAR **14**
2.1 Dünyada Rotacılık ve Kültür Mirası 14
2.1.1 Rota Kavramı 14
2.1.2 Kültür Rotaları Kavramı 15
2.1.3 Avrupa Kültür Rotaları 15
2.1.4 Türkiye Kültür Rotaları 16
2.1.5 Türkiye'de Yahudi Mirası 16
3. İSTANBUL'DA YAHUDİ MİRASI ROTASININ OLUŞTURULMASI VE HARİTALANDIRILMASI **18**
3.1 Araştırmanın Metodolojisi 18
3.1.1 Araştırmanın Yöntemi 18
3.1.2 Literatür Taraması 20
3.1.3 Araştırmanın Problemi 22
3.1.4 Araştırmanın Amacı ve Önemi 23
3.1.5 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi 24
3.1.6 Veri Toplama Aracı 25
3.1.7 Verilerin Analizi 25
3.1.8 Araştırmanın Sınırlılıkları ve Kısıtlamaları 27
3.2 İstanbul Yahudi Mirası Sinagog Rotaları 27
3.2.1 Galata - Beyoğlu - Karaköy Bölgesi Sinagogları 28
3.2.2 Beyoğlu (Pera) ve Galata Bölgesi 42
3.2.2.1 Faal olan sinagoglar 42
3.2.2.1.1 Neve Şalom sinagogu 42
3.2.2.1.2 Yüksek kaldırım Aşkenaz sinagogu 44

3.2.2.1.3 İtalyan sinagogu – Kal De Los Frankos 45
3.2.2.2 Günümüze kadar ulaşamayan – hizmet vermeyen sinagoglar 47
3.2.2.2.1 Kenesset İsrael (Apollon) sinagogu 47
3.2.2.2.2 Zülfaris (Kal Kadoş Galata) sinagogu 47
3.2.2.2.3 Or Hodeş sinagogu 48
3.2.2.2.4 Tofre Begadim sinagogu – Schneidertemple sanat merkezi 48
3.2.2.3 Diğer Yahudi mirası eserleri 48
3.2.2.3.1 500. yıl vakfı Türk Musevileri müzesi 48
3.2.2.3.2 Schneidertempel sanat merkezi 49
3.2.2.3.3 Kamondo merdivenleri 50
3.2.2.3.4 Hamursuz fırını 52
3.2.3 Balat – Fener ve Unkapanı Bölgesi 53
3.2.3.1 Faal olan sinagoglar 53
3.2.3.1.1 Balat Ahrida sinagogu 53
3.2.3.1.2 Yanbol sinagogu 54
3.2.3.2 Günümüze kadar ulaşamayan- hizmet veremeyen sinagoglar 57
3.2.3.2.1 İştipol sinagogu 57
3.2.3.2.2 Çana sinagogu 59
3.2.3.3 Diğer yahudi mirası eserleri 61
3.2.3.3.1 Balat Or Hahayim hastanesi 61
3.2.3.3.2 Yahudhaneler (Kortejolar) 62
3.2.4 Hasköy ve Kâğıthane Bölgesi 63
3.2.4.1 Faal olan sinagoglar 63
3.2.4.1.1 Hasköy Maalem sinagogu 63
3.2.4.2 Günümüze kadar ulaşamayan- hizmet veremeyen sinagoglar 64
3.2.4.2.1 Parmakkapı sinagogu 64
3.2.4.2.2 Mayor sinagogu 64
3.2.4.2.3 Esgher sinagogu 65
3.2.4.2.4 Kula sinagogu 65
3.2.4.2.5 Sinyora sinagogu 66
3.2.4.2.6 Yenimahalle sinagogu 66
3.2.4.3 Mezarlıklar 67
3.2.4.3.1 Kasımpaşa Musevi mezarlığı/Hasköy Çıksalın mezarlığı 67
3.2.4.3.2 Kamondo anıtmezarı 68
3.2.5 Şişli ve Ulus Bölgesi 69
3.2.5.1 Faal sinagoglar 69
3.2.5.1.1 Şişli Bet İsrael sinagogu 69
3.2.5.2 Mezarlıklar 70
3.2.5.2.1 Ulus Sefarad mezarlığı 70
3.2.5.2.2 Ulus Aşkenaz mezarlığı 70
3.2.5.2.3 Şişli İtalyan mezarlığı 71
3.2.5.2.3.1 Sefarad yemek kültürü 71
3.2.5.2.3.2 Gözlem gazetecilik basım ve yayım AŞ 72
3.2.5.2.4 Kuzguncuk Bet Yaakov sinagogu 73
3.2.5.3 Mezarlıklar 74
3.2.5.3.1 Kuzguncuk tarihi Yahudi mezarlığı 74
3.2.6 Boğaziçi Rumeli Yakası 75
3.2.6.1 Faal sinagoglar 75
3.2.6.1.1 Yeniköy Tiferet İsrael sinagogu 75

3.2.6.1.2 Ortaköy Etz Ahayim sinagogu 75
3.2.6.2 Diğer Yahudi mirası eserleri 76
3.2.6.2.1 Ortaköy Musevi mezarlığı 76
3.2.6.2.2 Kuruçeşme Musevi mezarlığı 76
3.2.7 Haydarpaşa – Caddesbostan Maramara Kuzey Anadolu Yakası 76
3.2.7.1 Faal sinagoglar 76
3.2.7.1.1 Haydarpaşa Hemdat İsrael sinagogu 76
3.2.8 İstanbul Prens Adaları Bölgesi 78
3.2.8.1 Faal olan sinagoglar 78
3.2.8.1.1 Büyükada Hesed Le Avraam sinagogu 78
3.2.8.1.2 Heybeliada Bet Yaakov sinagogu 79
3.2.8.1.3 Burgazada Ohel Yaakov sinagogu 79
3.2.8.1.4 Caddebostan Bet-El sinagogu 80
3.2.9 Göktürk Kemerburgaz ve Kilyos 81
3.2.9.1 Göktük Kemerburgaz Şaar Aşamayim ibadethanesi 81
3.2.9.2 Kilyos Musevi mezarlığı 81
3.2.9.2.1 Bet Avraam sinagogu 81
3.2.9.2.2 Çorapcı han ibadethanesi – Kal Kadoş çorapçı han 82
3.3 Araştırma Bulguları ve Yorumları 82
4. SONUÇ VE ÖNERİLER 107
KAYNAKLAR 109
EKLER 116
EK A İstanbul'da Yahudi Mirası Rotası İle İlgili Literatür Tablosu 117
EK B İstanbul'da Yahudi Mirası Rotası İçin Oluşturulan Görüşme Formu 123

ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Fotoğraf 2.1 Türkiye Yahudi Mirası Genel Görünüm 17
Fotoğraf 3.1 Aşkenaz Sinagogu Ön Cephe 45
Fotoğraf 3.2 İtalyan Sinagogu Ön Cephe.....46
Fotoğraf 3.3 İtalyan Sinagogu Bima ve Ehal Görünümü, İç Mekan. 46
Fotoğraf 3.4 Schneidertempel Sanat Merkezi İç Mekan.....50
Fotoğraf 3.5 Kamondo Merdivenleri 52
Fotoğraf 3.6 Yanbol Sinagogu Tavan Tasviri.....56
Fotoğraf 3.7 İştipol Sinagogu Dış Görünüm.....58
Fotoğraf 3.8 İştipol Sinagogu Ehal ve Aron- Hakodeş 58
Fotoğraf 3.9 Çana Sinagogu İbadet Mekanı, İç Görünüm 60
Fotoğraf 3.10 Balat Or-Ahayim Hastanesi 61
Fotoğraf 3.11 Hasköy Maalem Sinagogu İç Görünüm 64
Fotoğraf 3.12 Kula Sinagogu Yan Cephe Görünümü.....65
Fotoğraf 3.13 Sinyora (La Giveret) Sinagogu.....66
Fotoğraf 3.14 Hasköy Çıksalın Yahudi Mezarlığı 67
Fotoğraf 3.15 Abraham Salomon Kamondo Anıt Mezarı.....69
Fotoğraf 3.16 Şişli İtalyan Yahudi Mezarlığı Girişinde Bulunan Osmanlı Sultanı Abdülaziz Fermanı.....71
Fotoğraf 3.17 Hesed Le Avraam Sinagogu Genel İç Görünümü.....78
Fotoğraf 3.18 Heybeliada Sinagogu İç Görünüm 79
Fotoğraf 3.19 Bet Avraam Sinagogu İç Görünüm.....82

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1.1 Osmanlı Topraklarında Yaşayan Yahudi Nüfusu 7
Tablo 1.2 Osmanlı Dönemi'nde Yaşayan Yahudiler 12
Tablo 3.1 Katılımcıların Demografik Bilgileri 87
Tablo 3.2 Açık Uçlu Soruların Yanıt Tablosu 89

HARİTALAR DİZİNİ

Sayfa

Harita 3.1 Galata – Beyoğlu - Karaköy Yahudi Mirası Rotası 28
Harita 3.2 Galata – Karaköy Yahudi Mirası Rotası 30
Harita 3.3 Balat – Hasköy Yahudi Mirası Rotası Genel Görünüm 31
Harita 3.4 Balat – Hasköy Yahudi Mirası Rotası (Balat Bölgesi) 31
Harita 3.5 Balat – Hasköy Yahudi Mirası Rotası (Hasköy Bölgesi) 32
Harita 3.6 Balat Bölgesi Yahudi Mirası Rotası 33
Harita 3.7 Yeniköy Sinagogu 34
Harita 3.8 İstanbul Tarihi Yarımada Rotası 35
Harita 3.9 İstanbul Yahudi Mezarlıkları Rotası 36
Harita 3.10 Abraham Salomon Kamondo'nun Anıt Mezarı 37
Harita 3.11 Ortaköy- Kuzguncuk Yahudi Mirası Rotası 38
Harita 3.12 İstanbul Adaları Yahudi Mirası Rotası 39
Harita 3.13 İstanbul Adalar Yahudi Mirası Rotası Genel Görünüm 40
Harita 3.14 Büyükada Yahudi Mirası Rotası Genel Görünüm 40
Harita 3.15 Heybeliada Yahudi Mirası Genel Görünüm 41
Harita 3.16 Heybeliada Yahudi Mirası Rotası 41
Harita 3.17 Burgazada Yahudi Mirası Rotası 42

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

Mö	**:** Milattan Önce
Ms	**:** Milattan Sonra
vb.	**:** ve benzeri
vd.	**:** ve diğerleri
yy	**:** Yüzyıl

1. GİRİŞ

İstanbul Yahudileri, Anadolu topraklarında yaşamış Yahudiler ve 'Türkiye Yahudileri' kavramından ayrı olarak düşünmek olanaksızdır. Bu bakımdan konu çerçevesinde ele alınan İstanbul Yahudileri kavramı üzerine yapılan tanımlama genel olarak Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Yahudilerden ayrı düşünülemeyecek olup genel bir tanımlamadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ulaşmış olduğu sınırlar etrafında Türkiye Yahudileri, Osmanlı- Türk kültürü içerisinde hayatlarını idame ettirmiş Yahudi toplulukları olarak tanımlanabilmektedir. Buna ek olarak Yahudiler önceleri Bizans İmparatorluğu'nun tesirinde kalmış olan Yahudileri, daha sonraları ise İspanya- İberyalı göçmenlerle karışmış toplulukları da içerisine almaktadır (Sevilla-Sharon, 1992: 10).

Araştırmanın ilk bölümünde Yahudilik kavramından ve Anadolu'da bulunan Yahudilerin tarihsel sürecinden İstanbul Yahudi Cemaati ve İstanbul'da yaşayan Yahudilerden, ikinci bölümde Türk Yahudi Mirası Eserlerinin tanıtımı ve konu ile ilgili araştırmaların eksikliği tespit edilerek İstanbul'daki Yahudi Mirası Eserlerinin tanıtımı yapılması ve turizme kazandırılması doğrultusunda bir tur rotası oluşturulması amaçlanmıştır. Araştırmanın üçüncü bölümünde çalışma kapsamında araştırmanın problemi, araştırma soruları, araştırmanın amacı ve önemi, araştırma süresince hangi yöntemlerden faydalanıldığı, araştırmanın evreni ve örneklemi, veri toplama yöntemlerinin neler olduğu, veriler derlenirken başvurulan modeller ve verilerin analizi hakkında bilgiler içermektedir. Son bölümde ise elde edilen bulgular dâhilinde uygulama aşamasına geçilmiş, haritalandırılma yapılmış, koordinatlar gösterilmiş ve konu amacı kapsamında sonuçlar derlenmiş ve önerilere yer verilmiştir.

Görüldüğü üzere Türkiye Yahudileri üzerine yapılan çalışmalar akademik olarak eksikliklerin bulunması ve çalışmaların akademik çerçevede belgelendirme sunmaması ve yapıların konumu güncel durumu, mevcut fotoğraflarının çekilmesi ve hakkında yazınların, bilgilendirmelerin olmadığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda turizm alanı ile hiçbir şekilde bağdaştırılmamış ve literatüre kazandırılmamıştır.

Bu çalışma uzun yıllardır süre gelen hoşgörü politikasının bir devamı niteliğinde karşılıklı anlayış, saygı ve cemaati rahatsız edecek tutum ve sözlerden uzak boyutta yapılmıştır.

1.1 Kavramsal Çerçeve

1.1.1 Yahudilik Kavramı ve Yahudiliğin Tarihsel Süreci

Ortadoğu'da yaşamış olan etnik ve köklü bir tarihe sahip olan Yahudilik tek tanrılı dinlerden bir tanesidir. Çağlar boyunca farklı isimlerle anılmışlardır. İsrailoğulları İbraniler, Yahudiler olarak da bilinmektedir. Yahudilik ismini Yakup Peygamberin on iki oğlundan biri olan ve İsrail'in on iki kabilesinden biri olan Yahuda isminden almaktadır. Türkiye'de Yahudilere Musa peygamber soyundan gelen anlamında Musevi denmektedir. Sözlük anlamı ise ''İsrail soyundan gelme veya Yahudi dinine mensup olma'' olarak tanımlanmaktadır. Dünya genelinde Yahudiler birçok isimle anılmakta olup, Yahudi, Musevi, İsrail[1], İsrailoğulları, İbrani gibi birçok farklı sözler ile anıldığı görülmektedir.

Sartre (2008)'a göre Yahudilik bir dini kimlik olmaktan ziyade kültürel bir kimlik olarak kendini göstermekte ve İsrailoğulları olarak bilinen İbranilik ise bir ırk olarak tanımlanabilmektedir. Fakat tarihsel süreç içerisinde farklı ulusal kimlikler içerisinde yaşadıkları ülkenin kültürel ortak değerlerine maruz kalarak alt bir kültürel kimlik oluşturmaktadırlar. Her ülkenin Yahudisi farklı kültürlere sahip olmasının yanı sıra fiziksel olarak da farklılaşmaktadır. Bu kapsamda çok fazla kopuş yaşayan Yahudiler için tek bir Yahudi ırkından ziyade Yahudi ırklarından bahsetmek daha doğru olmaktadır.

[1] Yisra " (ישרה) " (boğuştu/savaştı) + el (אל)" (Tanrı) kelimelerinden oluşan İsrael ismi Tanrı ile boğuştu anlamına gelmektedir. bkz. Reuven Sivan- Edward A. Levenston, Hebrew and English Dictionary, New York, 2009 s. 241.

1.1.1.1 Yahudilerin Anadolu'daki varlıkları

Anadolu toprakları eski çağlardan itibaren Yahudiler için bir yurt olma özelliği taşımakta olup sadece belirli zorunluklar sonrası göçler sonucunda Anadolu topraklarına gelen Yahudiler yoktur. Anadolu toprakları çok eski dönemlerden itibaren Yahudiler için bir yurt olma potansiyeline sahiptir.

Bütün Yahudiler I. Babil Sürgünü sonrası Erets –İsrail'e dönmemiştir. Bazı Yahudi toplulukları bulundukları bölgede kalmaya devam etmiş ve bazıları da zamanla farklı bölgelere doğru ilerlemişlerdir. Bu bölgeler arasında İzmir, Efes, Edirne, İstanbul, Rodos, Rumeli, Maraş ve Halep bulunmaktadır (Galante, 1941: 8-9; Galante, 1953: 5; Tanyu, 1976).

Ortalama bin yıldır Yahudilerin İberya yarımadasında varlıklarını sürdüğü bilinmekte olup 15. Yüzyılda Yahudilerin dinlerini değiştirmeleri ve Hristiyan olmaları için baskı uygulanması ile Yahudiler göç etmek zorunda bırakılmıştır. (Eroğlu, 2000: 52-54).

Hristiyanlığı benimsemeyen dindar Yahudiler 1492 yılında sürgün edilmişlerdir. Göçler ilk olarak İtalya ve Kuzey Afrika'da yoğunluk gösterirken daha sonraları Akdeniz havzasına doğru bir kayma yaşamıştır. Osmanlı'nın şehirlerine doğru bir yönelme yaşayan göç dalgasında yaklaşık 12.000 Yahudi ailenin geldiği bilinmektedir.

1.1.1.2 Bizans döneminde Anadolu'da Yahudiler

Hristiyanlık Roma İmparatorluğu tarafından resmi din olarak kabul edilmesi sonrası Yahudilerin yaşam koşulları daha da zorlaşmıştır. Roma İmparatorluğunun 395 yılında ikiye ayrılması ile yeni başkentin Costantinapolis/İstanbul olması yeni başkentte yaşayan Yahudileri şehir merkezi dışlarında yaşamaya zorlanmış ve hatta ghetto olarak tasvir edeceğimiz bir yaşam şekli sürmeye başlamışlardır. Bizans İmparatorluğunda yaşayan Yahudiler için bazı sınırlama ve kısıtlamalar getirilmiş olup şu şekilde sıralanabilir (Lange, 1987:34):

- Decuriones (Belediye tahsildarlığı/belediyede çalışma yükümlülüğü),
- Hristiyan ve Yahudi evliliği zina sayılacak,

- Yeni sinagog yapımına müsaade edilmeyip onarın gerektiren sinagoglar için özel izin alınması,
- Hristiyanlığın reddini vurguladığı düşüncesi ile Yahudilerin Purim "פורים" bayramının yasaklanması,
- XI. Yüzyıl itibari ile Hristiyanlığa geçmeyen Yahudiler şehir dışlarında ikamete itilmesi,

Olarak yukarıda belirtilen kıstaslar dayatılarak Yahudilerin yaşamı belirli katı kurallara ve zorbalığa uğramıştır.

Bizans döneminde Yahudiler öncelikli olarak doktorluk, avukatlık vb. mesleklerde görev yaparken ilerleyen zamanlarda bu mesleklerin kendileri için yasaklanması neticesinde Hristiyan halkının benimsemediği meslekleri yapmaya başlamışlardır. Bu meslekler arasında cellatlık, tefecilik ve tabakacılık gelmektedir. Bu meslekler haricinde marangozluk, bazı alanlarda ticaret (bilhassa Çin ve İran üzerinden yapılan ticaret), esnaflık, deri boyamacılığı gibi meslek dalları ile hayatlarını idame ettikleri bilinmektedir (Shaw, 2008: 27).

1.1.1.3 Osmanlı döneminde Anadolu'da Yahudiler

Osmanlı Devleti kuruluş esnasında Anadolu topraklarında yaşayan Yahudilerin varlığının bulunduğu bilinmektedir. Yarım asra yakın bir dönemde Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan azınlıklar ve farklı dinlere mensup Hristiyan, Müslüman ve Yahudiler kendi kültürel varlığını koruma altına alarak ölüm, evlilik, miras vb. konularda almak istedikleri kararları her cemaatin kendi hukuki kuralları bünyesinde almış olup huzur ve barış içerisinde yaşamışlardır. Bu doğrultuda Osmanlı içerisinde farklı inanç kültür ve dile sahip insanların yaşaması neticesinde birçok alfabe, edebiyat ortaya çıkarak zenginleşen kültürel yapı oluşmuştur. Giderek zenginleşen bu yapı sonucunda ise geniş toplumsal özerkliğe olanak tanıyan bir toplum yapısı ortaya çıkmıştır (Braude ve Lewis, 1982: 1).

Osmanlı Devleti'nin uygulamaya koyduğu millet sistemi farklı azınlıkların yararına devlet sistemine zarar vermeyecek şekilde azınlıklar arasında çatışmayı önleyebilecek

güçlü bir konumda geliştirmek ve bu sistemi merkezi bir devlete bağlı olması zorunluydu (Lewis, 1996: 80).

Osmanlı Döneminde İstanbul Ortodoks ve Gregoryan Hristiyanları ve Yahudilik açısından bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler arasında dini liderlere haklar verilerek vezir konumunda gerekli olaylar neticesinde divanda söz hakkı bulunması sağlanmış ve dini liderler vergilerden muaf tutulmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğunda Hahambaşılık resmi bir kurum haline gelmesi ile birlikte ilk Hahambaşı seçilmiştir. Hahambaşılık diğer cemaat üyeleri açısından daha önemli bir konumda olmasına karşın ilk Hahambaşı Romaniyot " רומניות " Yahudileri içerisinden seçilerek Moşe Kapsali olmuştur.

Bursa'nın fethini gerçekleştiren Orhan Gazi Bursa'da yaşayan Yahudi cemaati ile karşılaşmış ve şehrin alındığı esnada birçok vatandaş şehri terk etmesine rağmen Museviler şehirde kalmıştır. Bursa etrafında yaşayan Yahudiler Orhan Gazi'nin Bursa fethinden sonra bile Bursa'ya gelerek bu şehre yerleşmişlerdir (Rozanes, I.cilt)

Bir Yahudi tarihçinin anlattıklarına göre Trakya bölgesinde dönemin yöneticileri tarafından Yahudilerin zulüm gördüklerini fakat Türklerin burayı zapt etmesinden sonra vaziyetin değiştiğini ifade etmektedir. Bu bölgede yaşayan Yahudiler, yaşadıkları toprakların alınmasından Türklere bu bölgede söz sahibi olan ve galip gelen toprağın efendileri olarak değil kardeş dine sahip kişiler olarak görmüşlerdir (Rozanes, I. Cilt)

Tüm gayrimüslimlere sağlanan refahlık ve kolaylıklar Yahudiler için de söz konusu olduğundan dolayı Türk idarecileri tarafından askeri, siyasi ve ekonomik kapsamda verilen haklar özellikle gelişen şehir içerisinde hekimlik, sarraflık, bankerlik, tüccarlık gibi mesleklerin yanı sıra yüksek rütbeli askerlik alanlarında da gayrimüslim tebaayı görmemiz rastlantı değildir (Cahen, 1979: 203-205).

Fatih Sultan Mehmet'in millet sistemini çıkarması ve uygulamaya koymasının ardından bazı Yahudi yazarların aktarımına göre Yahudileri Hristiyan zimmilerden[2]

[2] Arapça zimme sözcüğünden türeyen zimmi kelimesi anlam itibari ile güvenlik, zaman, and, aman anlamları taşımakta olup İslam hukuku dâhilinde yönetilen Osmanlı Döneminde devamlı oturma ve bazı istisnalar hariç

daha farklı bir statüye koymasının sebebi Sultanın Hristiyan tebaasına kesinlikle güvenmediğini belirtmemiz yerinde olacaktır. Bu doğrultuda Sultan devletine bağlı Türklere minnet ve sadakat besleyen ve Hristiyan zulmünden kendisini kurtaran Yahudileri Hristiyanlara tercih etmiştir. Sultanın bu tercihinin sebepleri arasında Yahudilerin becerikli, akıllı ve devletine bağlı bir tebaaya sahip olması da önemli sebepler arasında yer almaktadır. Bazı gayrimüslimlere uygulanan kısıtlamaların Sultanın bu tercihleri doğrultusunda Yahudileri kapsamaması, Yahudilerin önemli stratejik konumlarda bulunmaları ve Hristiyanların Yahudileri hedef alan bazı olumsuz davranışlara izin verilmemesi en somut örnekler arasındadır (Simon, 1993: 293; Shaw, 2008: 46-47).

II. Murat zamanında Osmanlı topraklarına göç eden Yahudiler bulunmakta olup 14.yüzyıl sonrası Fransa'dan kovulan Yahudilerde Anadolu topraklarına sığınmışlardır (Sharon, 1982: 24).

Aşkenaz Yahudilerinin Osmanlıya temel göç silsilesi Edirneli Aşkenaz Haham İshak Sarfati'nin:

> *"Türkiye'nin yolu hayat yoludur. Kudüs'e kadar giden yol altı mil denizden başka hep karadır. Her gün Türk ve Yahudi kafileler vardır. İsmail'in memleketinde herkes incir ağacının ve bağının altıda rahat içinde yaşar. Ayrıca bu memleketin güzelliği ve insanların iyiliği Almanya'da bulunmaz"*

ifadelerinin yazılı olduğu mektubundan yola çıkarak çok sayıda Yahudi ailenin Osmanlı'ya göç ettiği bilinmektedir (Galante, 1928: 32).

vatandaşlık haklarından faydalanan sözleşmeye zimmet adı verilmiştir. Zimmi, İslam Devleti ile bu sözleşmeyi yerine getiren gayrimüslimler için kullanılan bir ifade olmuştur. Bkz. Bozkurt, G. (1987). İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri. D.E.Ü.H.F.D. C.III. sy. 1-4. S. 117.

Tablo 1.1 Osmanlı Topraklarında Yaşayan Yahudi Nüfusu

Şehirler	**Müslüman Haneler**	**Hristiyan Haneler**	**Yahudi Haneler**	**Toplam Hane**
İstanbul	9.517	5.162	1.647	16.326
Bursa	6.165	69	117	6.531
Edirne	3.338	522	201	4.061
Ankara	2.399	277	28	2.704
Atina	11	2.286	-	2.297
Tokat	818	701	-	1.519
Konya	1.092	22	-	1.114
Sivas	261	750	-	1.011
Saraybosna	1.024	-	-	1.024
Manastır	640	171	34	845
Üsküp	630	200	12	842
Sofya	471	238	-	709
Selanik	1.229	989	2.645	4.863
Serez	671	357	65	1.093
Tırhala	301	348	181	825
Larisa	693	75	-	768
Niş	468	775	-	1.343

Kaynak: Bernard Lewis, İslam Dünyasında Yahudiler, Çev. Bahadır Sina Şener, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s. 138; Esther Benbessa-Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi (14.-20. Yüzyıllar), Çev. Ayşe Atasoy, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.25-71.

1.1.1.4 Cumhuriyet döneminde Anadolu'da Yahudiler

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı niteliğinde sayılmaktadır ve Cumhuriyetin bünyesinde barındırdığı temel hedefler İmparatorluğunki ile çoğunlukla zıt konumdadır. Bu doğrultuda Yahudilere verilen din ve inanç özgürlüğüne karşın, toplum olarak örgütlenmeleri şahsi kurumlara ve bazı kişisel eşit haklara sahip olmaları önlenmiştir. Cumhuriyet döneminde Yahudiler düzenli bir örgütlenmeye sahip olma konusunda bir takım zorluklarla karşılamışlardır. Özellikle Birinci Dünya

Savaşının ardından Ege bölgesinde yaşayan Yahudiler geri dönemediler ve aguna[3] durumunda Yahudi kadınların sayısı artması ile birlikte binlerce çocuk öksüz kalmış ve büyük anlamda maddi zarara uğramışlardır (Besalel, 2004: 62 - 63).

Osmanlı Devleti'nin yıkılışına müteakip ulus devlet bünyesinde milli mücadele ilkesi ele alınarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, eski dönemlerde ortaklaşa benimsenmiş Türk Yahudi Toplumunun üzerini örterek yeni devletin vatandaşlarının eşit haklara sahip olması ilkesiyle devam etme niteliği taşımıştır (Almaz, 2009; Neyzi, 2009). Ancak bu benimsenen ilke uzun süre varlığını koruyamamış, söz bahis olan eşit haklar Türk ulusu ve Sunni Müslüman çoğunluğunu niteler olmuş ve Osmanlı'nın yıkılış devrinde devam eden sorunlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin azınlıkları içinde gündem olmaya devam etmiştir (Bali, 2008; Enneli, 2010).

1.1.1.5 İstanbul'da Yahudiler ve İstanbul Yahudi cemaatleri

İstanbul Yahudi cemaatleri tarihsel süreç içerisinde birden fazla cemaate sahip olmuştur. Geldikleri ülkenin kültürel özellikleri bünyesinde bazı ritüelleri birbirinden farklılık göstermektedir. Hem farklı zamanlarda göç edilmesi hem de dünyanın dört bir yanına dağılmaları neticesinde kültürel farklılıkların olması farklı cemaat oluşumlarına sebep olmuştur. İstanbul fethinden önce İstanbul'da bulunan Romaniyot Yahudilerinin mevcudiyeti bulunmaktaydı. Fatih Sultan Mehmet'in fetih sonrası Yahudilere Anadolu Yahudi Cemaatlerine göndermiş olduğu mektupta şu ifadeler yer almaktadır:

> "*Tanrı bana birçok ülke bahşetti ve hizmetkarı Hazreti İbrahim ile Yakup'un sülalesine sahip çıkmamı, kendilerine yiyecek vermemi ve onları himayeme almamı bana emretti. Aranızdan kim, Tanrının yardımıyla İstanbul'a, başkente gelip yerleşmeyi, incirin ve bağın gölgesinde huzur içinde yaşamayı, serbest ticaret yapıp mal mülk sahibi olmayı arzular?"*

İspanyolca ya da diğer bilinen adı ile Ladino dilini kullanmakta olup bu dili halen konuşan Yahudilerin olduğu bilinmektedir (Karmi,1992: 27). Fakat Yahudi nüfusunun hızla azalması ile birlikte Ladino dili ve bu dil çerçevesinde oluşan kültür zamanla

[3] Aguna Yahudilikte eşlerinin ölümü kesinleşmeyen kadınlar için kullanılan bir ifadedir. Bkz. Besalel, Y. (2004). *Osmanlı ve Türk Yahudileri.* Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul. S.62-63.

kaybolmaya yüz tutmuş olup giderek solup giden ve küçülen bir unsurdur. İtalyan cemaatinin kullanmış olduğu İtalyan Dili ve kültürü günümüzde kullanılmamaktadır.

Karailer Tora'nın yazılı kurallarını kabul etmekte olup sözlü olarak aktarılan talmudi ifadeleri reddetmektedirler. Bu doğrultuda Karailer ve Rabbaniler farklı inanç esaslarına sahiptirler. Karailer Tevrattan kelimenin asıl anlamını almakta birlikte hahamların tefsirlerine inanmamaktadırlar (Sharon, 1992: 9).

Hasköy'de bulunan Karay Sinagogu'na ibadet etmek için giden ve bugün kaybolmaya yüz tutmuş olan miraslarını korumak amacı ile uğraşan Karay Yahudileri sayısı bir hayli az bulunmaktadır (Karmi, 1992: 29). Giderek azalan Karaylar ilerleyen dönemlerde Türkiye içerisinde tamamen tarih sayfalarında yazılı kalacaklardır.

İstanbul sinagogları Yahudilerin ikamet ettiği mahalleler etrafında şekillenip genelde yürüme mesafesinde kümelenmektedir. Birbirine çok yakın mesafede olan bu sinagoglar Yahudiler arasında aşağı sinagog ve yukarı sinagog gibi adlar ile de bilinmektedir.

İstanbul'da sinagogu bulunmayan çok az mahalle bulunmakta olup bazı mahallelerde sadece bir sinagog bulunmaktadır. Örneğin Haydarpaşa Hemdat İsrail sinagogu bölgede bulunan tek sinagogtur. İstanbul sinagogları içerisinde en eskisi ise Balat bölgesinde bulunan Ahrida Sinagogudur. Bu sinagog bir dizi restorayon sürecinden geçerek hala mevcudiyetini korumaktadır (Karmi, 1992: 17).

İstanbul'da bulunan büyük ekonomik faaliyetlerin Sefarad Yahudileri ile geldiği konusunda Nasi ve 16. yüzyıl sonunda Yaşamış Don Selomo İbn Yaiş gibi ailelerin kaynaklarından edinilen bilgiler yanlış bir izlenime yol açmıştır. 1453'ten 1492 yılına kadar uzanan Osmanlı dönemi kaynakları bizlere farklı bilgiler aktarmakta olup sürgün olarak gelen Yahudilerin şehre yerleşmeleri sonrası çok bir zaman geçmeden Yahudilerin büyük servetler ortaya koyarak ekonomik faaliyetler sundukları ve bu büyük ekonomik faaliyetlerde ise geleneksel alanda ön plana çıktıklarını göstermektedir (Rozen, 2013: 222).

Yahudiler kovulmadan önceki on yıllık dönemde mültezimlik ve darphane gibi işlerde önemli bir kısmı çalışmaktaydı. Bu meslekle uğraşanlar için devletin gelir sağlayan bu kaynakları işletmesi ve çeşitlendirerek tüccarlara sunması, işini geliştirmek isteyen tüccarlar için bir fırsat oluşturmaktaydı. Büyük Sefarad göçünün başladığı 1492 yılından önce, büyük iş insanları özellikle sürgünden önce yaşamış olan iltizamcılık ile uğraşan İstanbullu Yahudilerdi (Rozen, 2013: 223).

19. yüzyıl boyunca İstanbul'da ikamet eden 60.000 Yahudi ibadet için aktif olarak kullanılan yaklaşık 40 sinagogda dini vecibelerini yerine getirmişlerdir. Maddi koşulları iyi olmayan Yahudiler eski mahallelerde ikamet ederlerken, şehrin zengin muhitlerine taşınan Yahudiler genel olarak üst kademelerde yer bularak yerel seçkinlerin arasına girme fırsatı bulmuşlardır (Karmi, 1992: 7).

Yangın ve deprem gibi büyük olayların ve kademeli bir şekilde yapılan göç hareketinin Balat bölgesindeki Yahudi nüfusunu azalttığı ve daha sonraları bu bölgede göç akışının bir hayli fazla olması neticesinde son 30 yıldır neredeyse Yahudi Nüfusunun bulunmadığı bilinmektedir (Karmi, 1992: 49)

Balat bölgesinde yapılacak bir gezinin sadece Yahudi Sinagogları açısından değil Yahudi cemaatini anlamak adına da pek çok bilgi ve hatırat aktarmaktadır. Yahudilerin çeşitli coğrafyaya ve kültüre sahip olmaları neticesinde Romaniyot, Sefarad, Aşkenaz, İtalyan cemaatlerinin yaşamlarına ve dini ritüellerine dair çeşitli bir kompozisyon sunmaktadır (Karmi, 1992:49).

1882 yılında yapılan sayımda Yahudilerin 13.133 erkek, 12.372 kadın olarak toplamda 25.505 kişi olduğu ve semt olarak 7.003 Yahudi'nin Fatih, 10.457'si Beyoğlu, 3.057 Yahudi'nin de Beşiktaş Bölgesinde nüfus sayımları yapılmıştır (Karpat, 2010:418-425).

Hasköy'ün başlıca Yahudi Mahalleleri arasında Parmakkapı, Maalem veya diğer adıyla bilinen Keçicipiri, halk ağzında Çiksali adı ile anılan Şeyh Salih, Kordova, Yeni mahalle, alt sinagog olarak bilinen Abaşo La Kaye, Arabacılar, Kalaycıbahçe, Sarayiko ve Piri Paşa mahalleleri olarak bilinmektedir (Şalom, 14.05.2015).

17. Yüzyılın ikinci yarısında ziyaret eden Evliya Çelebi Hasköy'ü şu ifadelerle tasvir etmiştir:

> *"Bu kasaba her ne kadar Hasköy namı ile tanınırsa da emsalsiz ve güzel bir şehirdir. Çünkü üç bin kadar bahçeli ve çok katlı evleri vardır. Bazı bağlarında limon ve turunç yetiştirilir. Havası güzel, neşeli bir yerdir. Denize bakan kat kat evleri vardır. Bilhassa Küpelioğulları Mordahay, Nesim ve Kemal adlı Yahudilerin evlerinin bağ ve bahçelerinde öyle limon ve narlar yetişir ki, benzeri hiçbir bağda bulunmaz… Bir hamamı, bir Müslüman mahallesi vardır. Geri kalan on bir, cemaat denilen Yahudi mahallesidir".*

Eremya Çelebi ise Balat'ı ziyaret ettiği 17. Yüzyılda şu sözleri nakleder:

> *''Balat kapısının… dış tarafında Yahudiler oturur… Burası büyük bir iskeledir ve her türlü eşyayı hamil gemiler buraya taşınır… Bu semtte ikamet eden Yahudiler nüfusu Hasköy'den, Beşiktaş'tan, Ortaköy'den, Kuruçeşme'den, Kuzguncuk'tan, Üsküdar'dan ve Çengelköy'den daha çoktur. Yahudiler her yerde, denizden uzaklaşmazlar ve daima sahillerde otururlar.''* (Kömürcüyan, 1988: 19).

2000 yıllarında Sirkeci Mevkii Ankara Caddesi üzerinde yapılan bir kazı çalışması sonrası ortaya çıkan kalıntılarda Bizans dönemine tarihlenen bir yapının kilise olarak düşünebileceği gibi bu yapının bir sinagog olabileceği Prof. Dr. Semavi Eyice tarafından ifade edilmiştir (Kayabal, 2000: 6).

Silivri Bölgesinde Yahudilerin hangi tarihten ve ne zaman itibari ile yaşadıkları kesin olarak bilinmemektedir. Silivri'yi ziyaret eden gezgin Grelot Kasabada ikamet edenlerin Yahudi, Türk ve Rum olduğunu aktarmaktadır (Çetin, 2011: 59). Silivri'de 1950'li yıllarda 10 Yahudi hanesinin bulunduğu bilinmektedir. İlerleyen yıllarda Silivri bölgesindeki Yahudi nüfusu artmış olup 70-80 haneye mensup Yahudi'nin yaşaması üzerine ibadet ihtiyaçlarını karşılanması için açıldığı bilinen Silivri sinagogu 1960 yılına kadar varlığını korumuş daha sonra bakımsızlıktan yıkılmıştır (Kozanoğlu, 1994: 106).

Silivri denilince akla üzücü bir anı da zihinlerde canlanmaktadır. Salvador Gemi faciasının yankı bulduğu bir bölgedir. 2. Dünya Savaşı yıllarında Nazi kamplarından, Hitlerin Almanya'sından kaçarak kurtulmaya çalışan 352 Yahudi'nin Varna'dan bindikleri Çanakkale Boğazına doğru yol alırken Silivri bölgesi yakınlarında Cambaz kayalıklarına çarparak batmıştır. Hayatlarını kaybeden 231 yolcunun Silivri Yahudi

mezarlığına gömülmesinin ardından 1960'lı yıllarda kemiklerinin toplanması sonrasında Kudüs'e defnedilmiştir (Güleryüz: 2018: 85).

Osmanlı imparatorluğu boyunca Osmanlı topraklarının hâkim olduğu yerlerde yaşayan Yahudi sayısı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1.2 Osmanlı Dönemi'nde Yaşayan Yahudiler

Bölge	**Yahudi Sayısı**	**Yüzdesi**
Avrupa'da bulunan Osmanlı topraklarında	89,000	25
İstanbul İli (Vilayet)1	54,000	15
Batı Anadolu	54,000	15
Güney Anadolu 2	15,000	4
Anadolu'nun geri kalan bölümleri	8,0000	2
Suriye	52,000	15
Irak	85,000	24
Toplam	**357,000**	**100**

Kaynak: McCarthy Justin, Jewish Population in the Ottoman Period, s.385

Osmanlı döneminde Arabistan veya Osmanlı vatandaşı olmayan Yahudiler tabloya dâhil değildir. Özellikle İstanbul, Filistin ve İzmir'de Yahudi Çatalca Sancağı dâhil olmak üzere Yahudiler yaşamakta olup öncelikli olarak Halep vilayetinde Yahudiler bulunmaktadır.

1.2 Yahudilikte İnanç Sistemi ve İbadet Yeri

1.2.1 Sinagog Kavramı, Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Sinagog, Yahudiler için en genel tanımıyla bir dua evidir. Yahudiler günlük ibadetlerini her yerde icra edebilirler fakat bazı duaları sadece 10 adet yetişkin erkekle birlikte topluca yapabilmektedirler. Ayrıca Yahudiler geleneksel şekilde bir araya gelinerek grup şeklinde dua etmenin daha faziletli olduğuna inanmaktadırlar. Bu kapsamda sinagogların Yahudiler için kutsiyeti bulunmaktadır. Süleyman Tapınağının kutsiyetinden hemen sonra sinagogların kutsiyeti gelmekte ve sinagogları toplu ibadetleri için kullanmaktadırlar.

Yahudilik bünyesinde ibadet ihtiyacının karşılandığı Yunanca kökenli "syn – beraber" ve "ago – getirmek" kelimelerinin birleşimi olan ve anlam olarak toplanma evini

karşılayan sinagogdur (Güleryüz, 1992: 7). İbranice karşılığı Beyt ha- Knesset olarak olan sinagoglar, sadece ibadet ihtiyacının karşılandığı bir ibadet evi "Beyt- ha- Tefila" değil aynı zamanda eğitim evi "Beyt ha- Midraş", halkın evi, cemaatin evi "Beyt ha-Aam" olarak da adlandırılmaktadır (Güleryüz, 2018: 19).

Sinagogların kesin olarak ne zaman ve nerede çıktığı bilinmemektedir (Levine, 1993:1421) Görüşlere göre MÖ 7.yüzyılda Kudüs dışındaki tapınakta yer alan tüm sunakların Kral Yeşu tarafından kaldırılması emri ile ortaya çıkan boşluğun yerini sinagogların aldığı bilinmektedir (Kıtab-ı Mukaddes, 2.Krallar: 23; Levine, 2000: 22).

M.Ö. 6.yy'da Babil sürgünü esnasında Süleyman Mabedinin yıkılmasının ardından ibadetlerini yerine getirmek amacıyla Yahudilerin ileri gelenlerinin Peygamberin sözlerini dinlemek üzere kurmuş oldukları yapıların ilk sinagog yapılarını oluşturduğu düşünülmektedir (Hezekiel 8:1; 14:1; Gutmann, 1972: 36-37; Folberg- Assis, 1995: 161; Cohn-Sherbok, 1997: 65; Levine, 2000: 23).

M.Ö. 5.yy'da özellikle Nehemya ve Ezra önderliğinde yapılan etkinliklerin sinagogların oluşumuna etki ettiği ve bir diğer sav olarak da M.Ö. 444 yılında Ezra peygamberin halk kapısı önünde Tevrat okuması neticesinden etkilenilerek sinagogların oluştuğu bilinmektedir (Levine, 2000: 23).

2. KÜLTÜR ROTALARI VE KÜLTÜREL MİRASLAR

2.1 Dünyada Rotacılık ve Kültür Mirası

2.1.1 Rota Kavramı

Rota kavramını açıklamadan önce turizmin temel dayanağı olan destinasyon kavramının bilinmesi gerekir. Destinasyon tanımı ile birlikte rotacılık kavramı daha iyi anlaşılmaktadır.

Destinasyon en genel tanımı ile, bir bölgenin bütünü içerisinde yer alan küçük ama o bölgenin içerisinde pek çok yerden geniş kapsamlı, belirli bir imaja sahip markalaşması oluşmuş önemli turizm çekim noktalarına sahip olan çeşitli etkinlikler, festivalleri bünyesinde barındıran kolay ulaşım ve alt yapısı sağlam olan konaklamalara sahip ve turistik tesislerin gelişimi için yeterli alana sahip bir bölge olarak tanımlanabilmektedir (Tosun ve Jenkins, 1996: 522).

Turizmin el değmemiş doğal ortamları ve kültürel miras mekânlarının mevcudiyetinin farkına varılması turistlerin son yıllarda bu tarz yerlere merakı ve turizm işletmelerinin de daha fazla sayıda turisti bu tarz yerlere çekme çabasına yöneltmiştir. Bu çaba doğrultusunda ulusal turizm toplulukları, kamu ve özel yönetim kanalıyla alternatif turizm mekânları meydana getirme çerçevesinde oluşan çalışma planlamaları; tur güzergâhları/ rotaları kavramını gündeme gelmesini sağlamıştır.

Lourens'e (2007) çalışmasında turizm rotaları, birbirinden farklı çekiciliği bir araya getiren ve turistlerin bir yerden diğer bir yere geçişine olanak tanıyan ve bölgesel turizm hareketliliğini sağlayan bir seyahat çeşididir. Rotalar, popülerlik kazanmış yerlerdeki fazlalığın azalmasına, kırsal kesimlere doğru itmeye ve rota üzerindeki tarihi değerlerin ve diğer çekiciliklerin farkına varılmasına olanak sağlamakta ve turistik amaçlı olarak değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır.

Bu doğrultuda turizm rotası kavramının her geçen gün popülerlik arz etmesi ile çalışmalarda turizme kazandırılacak yeni rotaların oluşumu söz konusudur. Bu tez ile

birlikte uzun yıllardır Türkiye'de yaşayan ve dini vecibelerinin getirileri doğrultusunda kültürel bir yaşam süren Yahudilerin oluşturmuş oldukları sinagog ve diğer kültürel faaliyet gösterdikleri miras kapsamına dâhil olan turizm kapsamında görülebilecek destinasyonların rotası oluşturulmuştur.

2.1.2 Kültür Rotaları Kavramı

Kültür Rotası kavramı ilk olarak Kültürel mirasın bir unsuru olan Kültürel Rotalar Toplantısında ele alınmıştır ve kültür rotası kavramı yerine miras rotası kavramı tercih edilmiştir. Bu doğrultuda mekânsal ve zamansal bir rota süreci boyunca insanların beşeri etkileşimi sonucunda bölge veya ülkeler arasında çok yönlü bir iletişim ve değişim sonrası önem yansıtan unsurların bileşimi olarak tanımlanmıştır (Karataş: 2011).

2.1.3 Avrupa Kültür Rotaları

Yahudi mirası Avrupa tarihinin ve kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Göç, zulüm ve güvensizlik öyküsü ile aynı zamanda değişimler, hümanizm ve karşılıklı zenginleşme bolluğu ile çoğu Avrupa'da kök salmaktadır. Avrupa Yahudi Mirası Yolunun ana hedefleri arasında Yahudi mirasını korumak, teşvik etmek ve yaşatmak, bu alanların etrafında kültürel yollar, turizm ve sosyal kalkınma kurmak ve Yahudiler tarafından Avrupa'ya getirilen kültür zenginliğinin farkında olunması yer almaktadır. Türkiye'deki Yahudi mirasını temsil eden değerler arasında sinagoglar, hastaneler, mezarlıklar ile 500. Yıl Vakfı Musevi Müzesi, Schneidertempel Sanat Merkezi, Ulus Musevi Lisesi, İzmir Asansör ve Karaköy Kamondo Merdivenleri yer almaktadır.

Avrupa Yahudi Mirası Rotası tarihsel süreç içerisinde, güvensizlik ve bulundukları topraklarda gördükleri işkenceler sebebi göçe zorlanmış Yahudilerin sürdürmüş oldukları yolculuktaki noktalardır. Değişen ve gelişen dünya düzeninde bu tarz rotalara olan ilginin artması karşılıklı kültürel zenginleşme ile birlikte Avrupa'da kök salmaktadır. Yaşayan Yahudi kültürünü koruma ile birlikte unutulmaya yüz tutmuş bazı değerleri koruma, bunların bilinirliğini artırma ve turizm alanına dâhil edilmesi için teşvik etme doğrultusunda Yahudilerin Avrupa bünyesinde oluşturdukları kültürel zenginliği barındırmaktadır. Türkiye'de bulunan Yahudi mirasını oluşturan başta

sinagoglar olmak üzere Yahudi mahalleleri, mezarlıklar, hastaneler ve Schneidertempel Sanat Merkezi, Or-Ahayim Hastanesi, Ulus Musevi Lisesi ve Kamondo merdivenleri yer almaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'de daha önce Türk Yahudi Mirası ile ilgili rota oluşturulmaması ve böyle bir girişimde bulunulmaması, rotanın İstanbul içerisindeki Yahudi mirasının kullanılan ya da kullanılmayan tüm uğrak noktalarını göstermesi açısından ve zarar gören bölümlerin işaretlendirilmesi açısından bir çalışmanın yapılıyor olması ile de dikkat çekicidir.

2.1.4 Türkiye Kültür Rotaları

Türkiye'de Avrupa standartlarınca belirlenmiş iki kültür rotası bulunmaktadır. Bunlardan biri eko turizme katkısı olan Likya yolu diğeri ise inanç turizmi açısından önemli olan St.Paul Yolu'dur. Bu iki rotanın ortak bünyesinde barındırdığı değer doğal, kültürel ve tarihi olmakla birlikte keşif güzergâhında bulunmasıdır. (Tanrısever, 2009: 58).

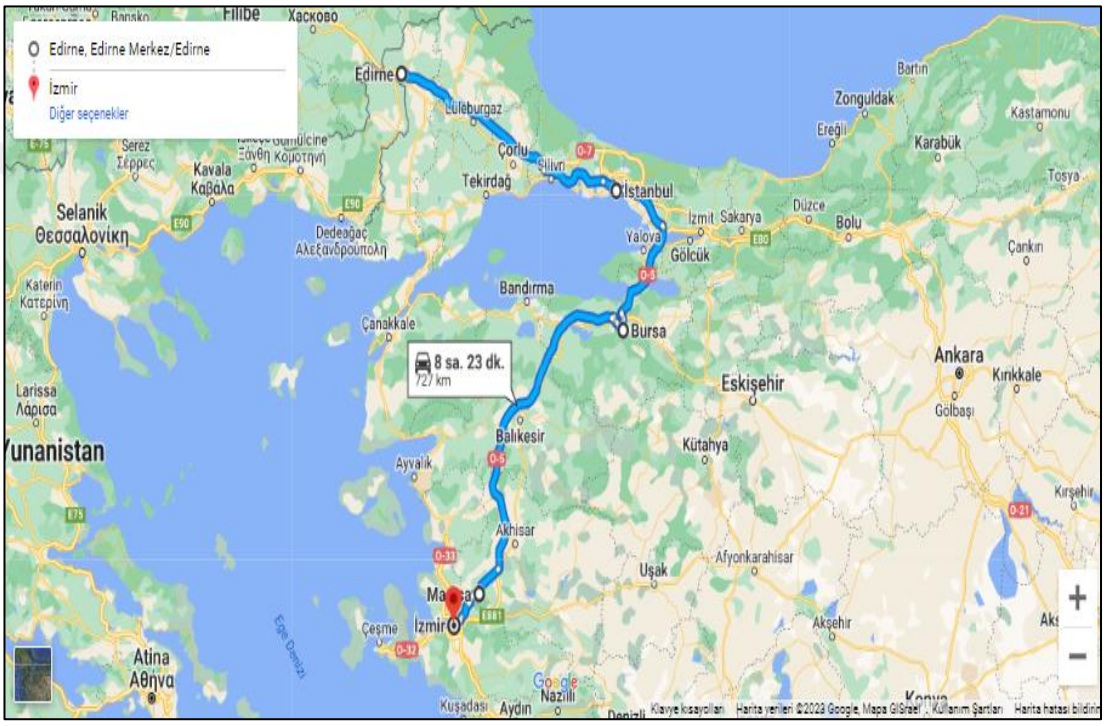
Türkiye'deki bölümlerin tamamlanmasına yönelik bir girişimde bulunulmamıştır. Ayrıca, yeni rotalar keşfetmek ya da var olan rotaların işaretlenmemiş ya da işaretlerin zarar gördüğü bölümlerin yeniden işaretlendirilmesine yönelik bir çalışmanın yapılmıyor olması da dikkat çekicidir.

2.1.5 Türkiye'de Yahudi Mirası

Yahudi halkının Anadolu topraklarındaki varlığı 1000 yılı aşmakla birlikte derin izleri bulunmaktadır. Özellikle Edirne, Bursa, İstanbul, Manisa ve İzmir şehirlerinde mevcudiyeti bulunan sinagogların Türkiye sınırları içerisinde bir Yahudi Mirası oluşturmaktadır.

Anıtsal bir sinagog niteliğinde olan Sardes Sinagogu ise 4. ve 5. yüzyıldan mevcut kalıntıları ile Manisa Sardes ilçesinde Geç Roma Dönemine tarihlenen ve antik çağlarda Yahudi dini yaşamını, Anadolu topraklarındaki Yahudilerin varlığını kanıtlar niteliktedir. İzmir Bergama ilçesinde bulunan Yabets sinagogu 1950'li yıllara kadar

aktif olarak kullanılmış daha sonra cemaatin bölge ile terk etmesi ile kullanım dışı kalmış 2014 yılında restore edilerek ayağa kaldırılan sinagogda Türkiye içerisindeki Yahudi Mirası eserleri arasındadır. Edirne'de bulunan Edirne Büyük Sinagogu ve İstanbul'da bulunan Neve Şalom Sinagogu en büyük sinagoglar arasında sayılmakta olup eski Yahudi mahallelerinin izine sinagogların bulunduğu mahallelerde hala rastlanmaktadır. Türkiye içerisinde bulunan Yahudi Mirası eserlerinin detaylı hatları ile işaretlendirilmiş ve tescillenmiş herhangi bir miras rotası bulunmamaktadır.

Fotoğraf 2.1 Türkiye Yahudi Mirası Genel Görünüm
(https://faith.goturkiye.com/tr/turkiyede-yahudi-mirasi)

3. İSTANBUL'DA YAHUDİ MİRASI ROTASININ OLUŞTURULMASI VE HARİTALANDIRILMASI

3.1 Araştırmanın Metodolojisi

3.1.1 Araştırmanın Yöntemi

Yöntem başlığı altında araştırma tasarımı ile ilgili konular bütüncül bir bakış açısıyla verilmektedir. Bu başlık altında araştırmanın evren ve örneklemi, verileri toplama aracı, verilerin analiz edilmesi sıralanmaktadır. Bu araştırma öncelikle yazılı kaynak (literatür) taramasına dayanmaktadır. Bu araştırma detaylı içeriği olan bir alan çalışmasıdır. Kitabi bilgilerin yanı sıra doğrudan görüşmeye ve birebir ilişkilere dayanmaktadır. Araştırma doküman analizi ile birlikte desteklendikten sonra nitel araştırma yöntemlerinden çokça tercih edilen görüşme formu ile tasarlanmaktadır. (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 147).

Doküman analizi, yazılı kaynakların sistematik ve düzenli bir şekilde analizini sağlayan ve bilimsel araştırmalarda çokça kullanılan nitel araştırma yöntemlerindendir (Wach: 2013: 1). Doküman analizi sistemli bir şekilde basılı ve elektronik materyaller olarak tüm kaynakların incelenmesi ve değerlendirilmesi için kullanılmaktadır. Diğer nitel araştırma yöntemleri gibi doküman analizinde de anlam çıkarma ve araştırılan konu üzerinde bir anlayış oluşturmak, deneysel bilgi geliştirmek için verilerin incelenerek yorumlanmasını hedeflemektedir (Corbin & Strauss: 2008).

Görüşme tekniği olarak yarı yapılandırılmış bir formatta olması araştırmacıya sağladığı en önemli avantaj görüşmenin önceden tasarlanarak görüşme düzenine bağlı kalınarak sürdürülmesi nedeniyle daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi aktarmasıdır (Yıldırım ve Şimşek: 1999: 283).

Araştırmacı yazarlara uygulanan görüşme formu soruları açık uçlu sorular olarak hazırlanmıştır. Açık uçlu sorular ile geniş kapsamlı cevaplar elde edileceğinden araştırmaya farklı bakış açılarının elde edilmesi hususunda önemlidir. Açık uçlu

sorular katılımcıyı görüşmecinin tutum, anlayış veya değerlerine yönlendirmeden, tarafsız ifade edilmeye çalışılan sorulardır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 140).

Bu kapsamda görüşme formu tekniği kullanılarak araştırma soruları açık uçlu olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında ilgili Yahudiler ile ve Yahudi mirası turuna katılmış turistler ile görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında ikincil verilerin kuramsal çerçevede analizine gidilmiş ve bu bilgiler ışığında diğer araştırmalara kaynaklık edecek bilgiler verilmiştir.

Görüşme formu araştırmacının Yahudi Mirası turuna katıldıktan sonra uzman kişiler ile görüşülerek sorular hazırlanmıştır. Uygun ön hazırlık yapıldıktan sonra görüşme formu uygulanmıştır.

İstanbul'da Yahudi Mirası Rotasının oluşturulması kapsamında Yahudilere uzun yıllardır hizmet veren 500.Yıl Türk Musevi Müzesinde görev alanlar, Yahudilik üzerine araştırmaları ve kitaplarıyla bilinen Sn. Naim Avigdor Güleryüz ve Sn. Yusuf Besalel, İstanbul içerisinde Yahudi Mirası Turları yapan İstanbul Rehberler Odasına bağlı Profesyonel Turist Rehberleri ve İstanbul'da Yahudi Mirası Turuna katılım sağlayan turistlere görüşme formu uygulanmıştır.

Araştırma Sürecinde Turist Rehberlerine yöneltilen sorular:

- En çok gezdirdiğiniz Yahudi Mirası eserleri hangileridir?
- Bu eserlerde en çok ne anlatımı yaparsınız (Tarih, inanç, efsane vb.) ?
- Turistlerin Yahudi Mirası arasında en çok ilgi gösterdiği yapı hangisidir?
- En çok ilgi çeken efsane hangisidir?
- En çok ilgilerini çeken karakter kimdir?
- Eserlere girerken ya da içeride uyguladığınız bir ritüel var mı?
- Hangi konularda turistleri uyarırsınız?
- Gelen turistler sizce kültür turizmi kapsamında mı inanç turizmi kapsamında mı eserleri gezmektedir?
- Ziyaret gerçekleştirilirken kılık kıyafete önem veriliyor mu?
- Bir mekânda ortalama ziyaret süresi nedir? En çok hangi eserde kalmaktasınız?

- Bir önem sırası yapsanız hangi eserler İstanbul'da Yahudi Mirası Rotası için olmazsa olmazlardandır?
- Türk turistler ile yabancı turistlere yaptığınız anlatımlar arasında farklılık var mıdır? Varsa nasıl bir farklılık bulunmaktadır?
- İstanbul Yahudi Mirası turunda en çok kimleri ağırlıyorsunuz?
- Şuan gezdirdiğiniz rotada olmayan ama mutlaka görülmesini istediğiniz bir eser var mıdır?
- Gezim yaparken içerideki din veya sorumlu görevlilerden faydalanıp anlatımlarınızda onlara da yer veriyor musunuz?
- Turunuzu Yahudiler ile gerçekleştirdiğinizde Kosher uyguluyor musunuz?
- Tur esnasında kosher restoran/kafe tercih ediyor musunuz? Tercih ediyorsanız restoran/kafe güvenilir midir?
- Yahudi Mirası rotasının bilinirliğini artırmak için sizce neler yapılmalı?
- Turistleri bilgilendirmeye yönelik bir çalışmanız bulunmakta mıdır (Broşür, materyal ya da dijital mecralarda)?

3.1.2 Literatür Taraması

Araştırma süreci boyunca araştırma kapsamında yapılacak olan çalışmaya yönelik başlangıçta geçici bir ana hat oluşturulmaktadır. Yapılması planlanan alan yazın (literatür) taraması ile araştırma konusu hakkında önceden bilimsel çerçevede ne gibi çalışmaların olduğunu saptanarak incelenen bilimsel çalışmalardaki bilgi birikimleri doğrultusunda yapılandırmak, araştırmada eksik kalınan boyutları belirlemek, hangi boyutun araştırılacağına karar vermektir. Konu kapsamında Türkiye'de ve diğer ülkelerde yapılan araştırmalar kütüphane ve internet siteleri aracılığı ile taranarak incelenmiş ve var olan bilgilere ulaşılmıştır.

EK 2'de ayrıca literatür taramasının tamamını içeren tablo şeklinde yer almaktadır. Bu literatür taramasında araştırmanın ana temasını oluşturan Yahudi dini ve kültürel mirasları ile ilgili çalışmalar ele alınmıştır.

Güleryüz (1992) “İstanbul Sinagogları” adlı ansiklopedisinde geniş kapsamlı olarak İstanbul Sinagogların özelliklerini, sinagogların tarihi, oluşumlarının nasıl meydana geldiği ve katkı sağlayanlar hakkında detaylı bilgi vermiştir.

Niyaz (2019) “İstanbul Yahudileri: Tarihçe, İnanç, İbadet ve Uygulamalar” adlı yüksek lisans tezinde İstanbul Yahudilerini, genel tüm Türkiye Yahudilerini, Osmanlı Dönemi Yahudilerini detaylı bir şekilde araştırmış olup Yahudiliğe özgü inanç ve ibadet kavramlarını doğumdan ölüme kadar olan kısmını açık bir şekilde ele alınmıştır.

Özdemir (2019) “Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğuna Gelişi ile Türkiye Cumhuriyeti’nin İlan Edildiği Tarihsel Sürece Kadar Sosyo- Kültürel ve Ekonomik Durumların Araştırılmasına Yönelik Tarihsel Bir Yaklaşım” adlı yüksek lisans tezinden uyarlanmış makalede Osmanlı topraklarına sığınan Yahudileri ve Osmanlı Devleti’nin hizmet verdiği yıllar ve onun devamı niteliğini taşıyan Türkiye Cumhuriyeti’ndeki Yahudi vatandaşlarını ve sosyo-kültürel ve ekonomik katkılarını Yahudi inancı ile iktisadi konular arasındaki ilişkileri ortaya konulmuştur.

Tuna (2006) “Türkiye’deki Sinagog Mimarisi ve Edirne Büyük Sinagogu” adlı yüksek lisans tezinde Edirne ilinin sahip olduğu en büyük sinagog olan ve Yahudiler için büyük önem arz eden Edirne sinagogunu geniş hatları ve ince detaylarıyla ele almış ve genel Tüm Türkiye’de bulunan sinagog mimarisini incelemiştir. Ayrıca genel Yahudi tarihi de tezinde işlenmiştir.

Türkoğlu (2001) “Antik Çağ’dan Günümüze Sinagog Mimarisi” adlı yüksek lisans tezinde Yahudi geleneğinde sinagogların değerini, sinagogların ortaya çıkışını, işlevlerini, planlarını, şekillerini ve sinagoglardaki ibadet mekân düzenini ortaya koymuştur.

Kurt (2010) “Yahudilik’te Koşer ve Koşer Ekonomisi” adlı makalesinde Yahudiliğin ayrılmaz bir parçası olan beslenme yasaları ve alışkanlıklarını içeren gıdaları incelemiş ve koşer kavramının dünya pazarındaki yerini koşer marka ürünleri ele almıştır.

3.1.3 Araştırmanın Problemi

Bu araştırma Türkiye sınırları içerisinde bulunan ve metropol şehir niteliğine sahip İstanbul'da var olan Türk Yahudi Mirası kapsamında bulunan yerlerin korunması ve turizme kazandırılması açısından turizm kapsamında tanıtım eksikliği bulunması sebebiyle konu edinilmiştir. Bu araştırmayla ilgili eserlerin turizme kazandırılması hedeflenmekte ve farkındalık oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu sayede hem eserlerin korunması ve bilinirliğinin arttırılması hem de bu araştırma ile İstanbul'da Yahudi mirasına ilgi duyan turist sayısında bir artış olması beklenmektedir. CBS (Coğrafi Bilgi Sistemi) ile turistler için kültür ve inanç turizmi kapsamında bir tur güzergâhı/rotası oluşturulması hedeflenmektedir. Bu kapsamda turistler inanç turizmine katılabilecekleri gibi dilerlerse kültür rotalarına da geçiş sağlayabileceklerdir.

Araştırmada aşağıda belirtilen sorulara yanıtlar beklenmektedir:

- İstanbul Yahudi Mirası eserlerinin turizm hareketliliğine katkısı var mıdır?
- İstanbul Yahudi Mirası Türkiye Turizm Tanıtımı açısından aktif işlevleri bulunmakta mıdır?
- İstanbul Yahudi Mirası için oluşturulacak destinasyon rotası uluslararası turist çekiminde etki sağlayacak mıdır?
- Yahudi mirası eserlerinden hangileri özgünlüğünü yitirmektedir?
- Yahudi Mirası eserleri içerisinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan eserler hangileridir?
- Yahudi Mirası eserlerinden hangileri turistik amaç için kullanılabilir?
- Yahudi Mirası eserlerinden hangileri turistik faaliyetler için kullanılmaktadır?
- Yahudi Mirası eserlerinden hangileri yalnızca ibadet amaçlı kullanılabilir?
- Yahudi Mirası eserlerinden hangileri ile bir rota oluşturulabilir?
- Nasıl bir tur programı olmalıdır?
- Tur için kaç gün yeterlidir?

3.1.4 Araştırmanın Amacı ve Önemi

İstanbul, tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapması ile kozmopolit oluşuma olanak tanıyan şehirler içerisinde yer almaktadır. Günümüzde hala ilgi çeken tarihi yapısı ve kültürel oluşumuyla turizm açısından önemli bir noktadadır. Bu araştırma ile İstanbul'u yurt edinmiş Yahudilerin zaman içerisinde burada oluşturdukları kültürel ve inanç kapsamlı mirası incelemektir. Yahudiler zaman içerisinde buralarda müzeler, sanat galerileri, okullar, vakıflar, koşer restoranlar, kitapevleri ve hanlar kurmuşlardır. Türk Yahudi Mirası kapsamında yer alan bu eserlerin geçmişte ve günümüzdeki konumu, durumu, mimari yapısı, ülkeye ekonomik katkıları, sosyal yaşantıları kavramsal çerçeve içerisinde işlenerek ilgili Yahudi mirası kapsamındaki eserlerin turizmle olan bağlantısı için çalışma yapılmış olup Yahudi Mirası eserlerinin turizme kazandırılması çalışmanın temel hatlarını oluşturmaktadır.

Literatür tarandığında ilgili eserlerin bir tur rotası kapsamına dâhil edilmesi üzerine karşılaştığımız çalışma bulunmamaktadır. Araştırma ile İstanbul'da yaşayan Yahudilerin tarihçelerini, ibadet yerleri olan sinagogları ve diğer Türk Yahudi Mirası kapsamında yer alan eserlerin turizm ile arasındaki bağlantı kurularak tanıtımının yapılmasını sağlamak, İstanbul sınırları içerisinde Türk Yahudi Mirası rotasının kavramsal çerçevesini çizmek ve ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Yahudilikle ve turizmle ilgili alan yazını derinlemesine taranmakta olup, Yahudilerin inanç/kültür turizm kavramı, kapsamı, istatistiki verileri de incelenmiştir. İstanbul'da var olan Türk Yahudi Mirası kapsamında yer alan eserler detaylı bir şekilde ele alınarak İstanbul'da Yahudi Mirası listesini belirleyerek bir rota içerisinde olması gereken eserler saptanarak turizm çerçevesinde oluşturularak bir tur rotasının haritalandırılması ile genel bir tur rotası oluşturulmasıdır. Bu eserler içerisindeki İbranice levhaların da çevirileri de eklenerek araştırmaya ek bir katkısı bulunması hedeflenmiştir.

Araştırma kapsamı ve içeriği açısından konu ile ilgili başka araştırmanın bulunmaması özgünlüğünü oluşturmakta ve temel bir araştırma konumundadır. Araştırma İstanbul'da bulunan Türk Yahudi Mirası içerisinde yer alan eserlerinin tanıtılmasına katkı sağlayarak İstanbul'un Yahudi Mirası Rotası olarak markalaşmasının önünü

açmakta ve turistik bir ürün niteliği taşımaktadır. Ülke ekonomisine en çok girdi sağlayan turizm bu araştırma ile daha fazla turist çekmesi beklenmesi açısından önem teşkil etmektedir.

3.1.5 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Evren, bir araştırmada araştırmanın alanını meydana getiren ve sonuçların tüme ulaştırıldığı grup olarak açıklanmaktadır. Araştırma neticeleri genel olarak ele alınmak istendiğinde evrenin çok kapsamlı olmasından dolayı çok fazla zaman ve maliyet oluşturduğu için çoğu zaman muhtemel olmamaktadır. Bundan dolayı bilgiler evren dâhilinde belirlenen ve örneklem olarak isimlendirilen çerçevede oluşturulmaktadır (Altunışık vd. 2007: 123). Araştırmanın evrenini İstanbul sınırları içerisinde bulunan sinagogları ziyaret eden turistler ve bu sinagoglara tur düzenleyen turist rehberleri ve Yahudilik üzerine derin araştırmalar yapan araştırmacı yazarlardır.

Araştırmanın ilk aşamasında; Yahudi mirası kapsamında Yahudiliğin çıkış noktası, Yahudilerin Anadolu topraklarıyla karşılaşması, Bizans dönemi Yahudileri, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudiler, Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası Yahudiler, Yahudi kültürü ve gelenekleri, İstanbul Yahudileri ve günlük yaşamları hakkında bilgiler verilmektedir.

Araştırmanın ikinci aşamasında rotacılık kavramı, kültür rotaları, dünyada kültür rotaları, Unesco, dünya genelinde ve Türkiye'de bulunan Yahudi miraslarına dair bilgiler verilmektedir.

Araştırmanın üçüncü aşamasında çalışma kapsamında elde edilen bilgiler doğrultusunda İstanbul Yahudi Mirası kapsamında bulunan eserler, bu eserler arasında yer alan sinagogların hangilerinin hala ibadete devam ettiği, hangilerinin günümüze kadar ulaşamadığı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Hem yerli hem de yabancı turistlerin internet üzerinden ulaşabilecekleri Türkiye İstanbul Sinagogları Tur Rotası oluşturulmaktadır. Sonuç ve değerlendirmeler araştırmanın son aşaması olup araştırmacı görüşlerini aktarmaktadır.

3.1.6 Veri Toplama Aracı

Söz konusu araştırmada, nitel veri toplama araçlarından doküman analizi, görüşme türlerinden yarı yapılandırılmış yüz yüze ve bir kısmı e-posta üzerinden gönderilen görüşme-mülakat tekniği teknikleri kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, yapılandırılmış görüşme tekniğine göre daha esnektir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları hazırlar ve araştırmacı görüşmenin gidişatına göre değişik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını değiştirebilir ve kişinin yanıtlarını açmasını ve detaylandırılmasını sağlayabilmektedir. İlgili kişi, görüşme sırasında belli soruların yanıtlarını başka soruların içerisinde cevaplandırmış ise araştırmacı bu soruları sormayabilir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin araştırmacıya sunduğu en önemli kolaylık görüşmenin önceden hazırlanmış görüşme protokolüne bağlı olarak sürdürülmesi nedeniyle daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi sunmasıdır (Türnüklü, 2000: 547).

İlgili alan yazın derinlemesine tarandıktan sonra, elde edilen ikincil veriler yardımıyla İstanbul Yahudi cemaati mensubu kişilere, alanında uzman araştırmacı ve yazarlara sinagoglarla ilgili kişilere, 500.yıl Musevi Vakfı'ndaki ilgili kişilere ve mevcudiyeti var ise koşer restoranlar ve kafelere, Yahudi mirası turu gerçekleştiren tur rehberlerine ve turistlere yönelik görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu oluşturulurken; ilgili çalışmalardan yardım alınarak uzman kişilerle hazırlanmıştır. Hazırlanan soruların anlaşılırlığı ve veri toplamaya uyguluğu açısından "Turizm Rehberliği" alanında çalışan uzmanlar tarafından incelenecek daha sonra görünüş geçerliliğinden geçmesi sağlanarak ön denemesi yapılmıştır.

3.1.7 Verilerin Analizi

Görüşme formunda katılımcılara yöneltilmiş her bir soru için alınacak cevaplar sınıflandırılmıştır. İlk olarak bireysel görüşmeler bilgisayara kelimesi kelimesine aktarılmıştır. Ardından araştırmacı katılımcıların değişimin nasıl gerçekleştiğine dair açıklamaları okunmuş ve önemli açıklamaları listelenmiştir. Veri girişi sonrasında hataların kontrol edilerek gerekli düzeltmelerin yapılmıştır. Elde edilen veriler

güvenilirliğini artırmak amacıyla rakamsal verilere dönüştürülmesi sağlanmış ve sonuç ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

İçerik analizi, birbirine benzeyen bilgilerin belli kavramlar ve temalar dâhilinde bir araya getirilerek bu bilgilerin anlaşılacak bir şekilde tertip edilmesi safhasına verilen addır. Bu analiz tümevarımcı analiz ismiyle de bilinmektedir. İçerik analiz tekniği, betimsel analize nazaran daha fazla tahlil gereksinimi oluşturmaktadır. İçerik analizi genel olarak var olan bilgilere açıklık getirmek için evvelinde tespit edilen kategori ya da boyutlar var olmadığı zaman uygulanır. Bu bağlamda içerik analizinin betimsel analizden ayrılış noktası ve avantajı bulunmakta ve fark edilmeyen ya da evvelinde saptanan başlıklar arasında olmayan yeni kavram ve kategoriler bu analiz sayesinde görülebilmektedir. İşlem aşaması şu şekilde oluşmaktadır; veriler kodlanır, temalar belirlenir, kod ve temalar düzenlenir, bulgular açıklanarak yorumlanır (Şimşek, 2012: 186-187).

Araştırmada bugüne kadar İstanbul'da mevcut bulunan Türk Yahudi Mirası incelenmiş olup bu doğrultuda ile ilgili kişilerle yapılan görüşmeler yapılmıştır. Görüşme formu analizinde içerik analiz yöntemi tercih edilmiştir. İçerik analiz yöntemiyle belirlenmiş elde edilen veriler kategori ve boyutlara göre özetlenmiş ve ardından yorumlanmıştır. Araştırma kademeli olarak ele alınmıştır. İlk olarak analiz için araştırmanın ana hatları oluşturulmuş olup bu çerçevede verilerin hangi kavram ya da temalar altında düzenleneceği girişte saptanarak yazılmıştır. Önceden elde edilen bu çerçeve dâhilinde veriler okunmuş ve gerekli düzenlemeleri yapılmıştır. Daha sonraki aşamada ise tematik çerçeve dâhilinde yapılan düzenlemeler bulgular anlaşılabilir bir dilde yazılmıştır. Son aşamada ise bulgular yorumlanacak, araştırmada çerçevesinde ilişkilendirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 186).

Görüşme formu 4 turist rehberi, 2 araştırmacı yazar ve 22 yerli turist olmak üzere toplamda 28 kişiye uygulanmıştır. Turist rehberleri ve araştırmacı yazarlara sorulan soruların yoğun olması neticesinde görüşme formu yaklaşık 45 dakika sürmüştür. Turistlere yönelik görüşme formu ortalama 15 dakika sürmüştür.

3.1.8 Araştırmanın Sınırlılıkları ve Kısıtlamaları

Araştırma kapsamında sınırlılıklar şu şekildedir:

Veri toplama aracının süre sınırlandırması 2021 yılı içerisinde COVID-19 sebebi ile uluslararası ve ulusal seyahat ve karantina kısıtlamaları mevcut olduğundan dolayı turizme olanak tanıyan aylarla sınırlandırılmıştır. Turizme olanak sağlayan belirli aylarda turistlere ve ilgili kişilere görüşme formları yapılmıştır. COVID-19 pandemi döneminin aşılama ile dünya genelinde azalması ve tam kapanma döneminin bitmesi ile araştırmacı gözlemlerine devam etme olanağı bulmuştur ve kısmi de olsa ibadete açık bulunan sinagoglarda devam etmiştir.

Araştırma kısıtlamaları şu şekildedir:

Görüşme formuna katılım isteği yönlendirilen iki rehber iş yoğunluğu sebebiyle görüşme formu talebimizi olumsuz yanıtlamışlardır.

Tur esnasında karşılaştığımız rehberlerden biri görüşme sorularının çok detaylı olduğunu ve bunları cevapladığı takdirde kendisinin turda anlatacak bir konusu kalmayacağını belirtmiştir. Görüşme yapılan kişilerin rehber olmaları ve araştırmacı yazarlardan bazılarının yurtdışında olmaları görüşme formu doğrultusunda randevularda bir takım zorluklar yaşanmıştır. Daha öncesinde araştırmalar dâhilinde belirlenen Yahudilere koşer yemek hizmeti veren restoranlar ve kafelerin günümüzde mevcut bulunmaması sonucunda hazırlanan görüşme formuna yanıt verecek muhatap kafe ve bu yerlerde ilgili kişilerle görüşme formu uygulanamamıştır.

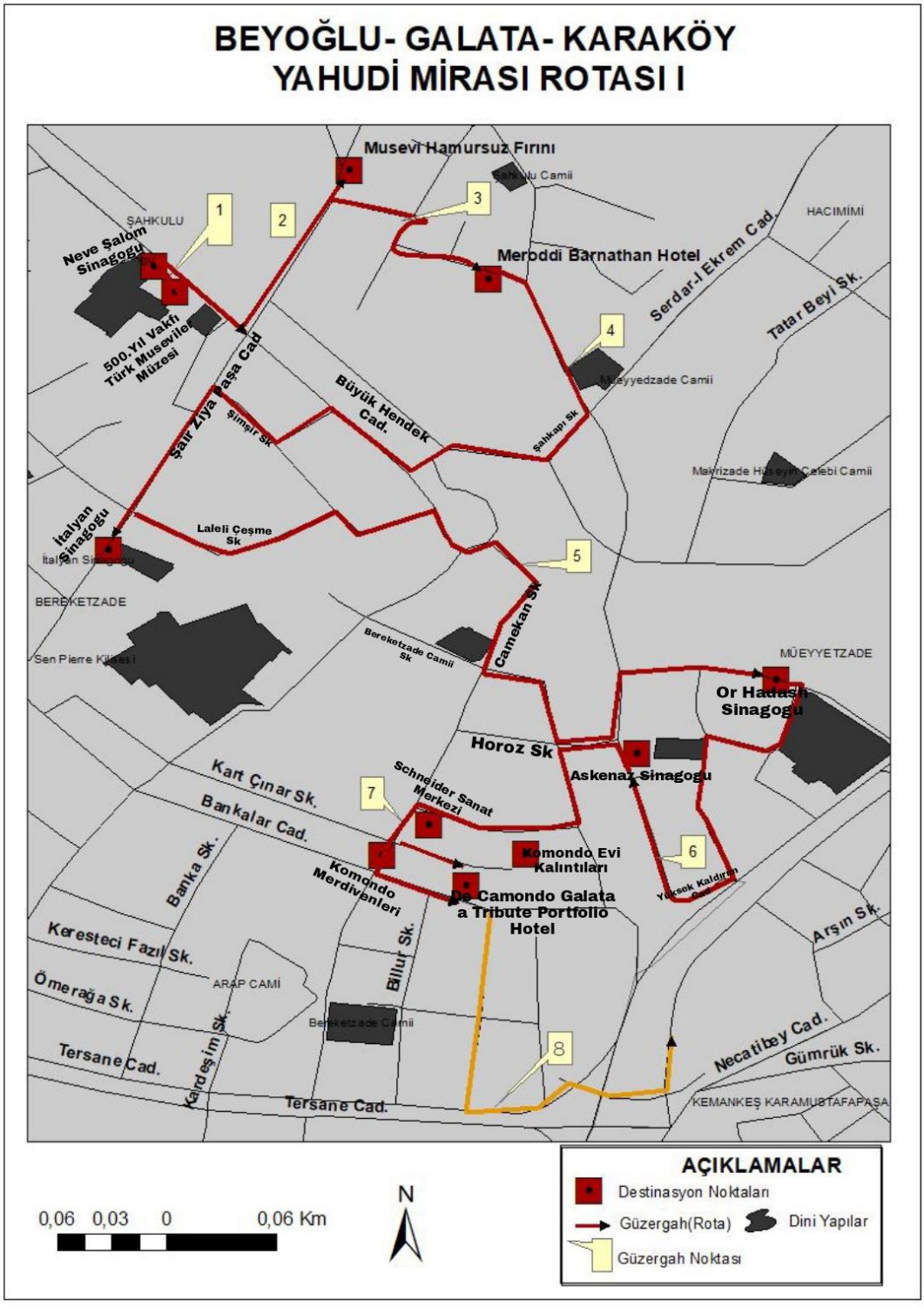
Özellikle günümüzde Yahudi nüfusunun azalması ile birlikte bazı sinagogların kapalı kalması neticesinde bazı sinagogların içerisine girme söz konusu olamamıştır.

3.2 İstanbul Yahudi Mirası Sinagog Rotaları

İstanbul Yahudi Mirası Rotası kapsamında toplamda 15 adet harita çizimi yapılmış olup bölgelere ayrılmıştır. İstanbul Büyük Şehir Belediyesinden alınan sinagog

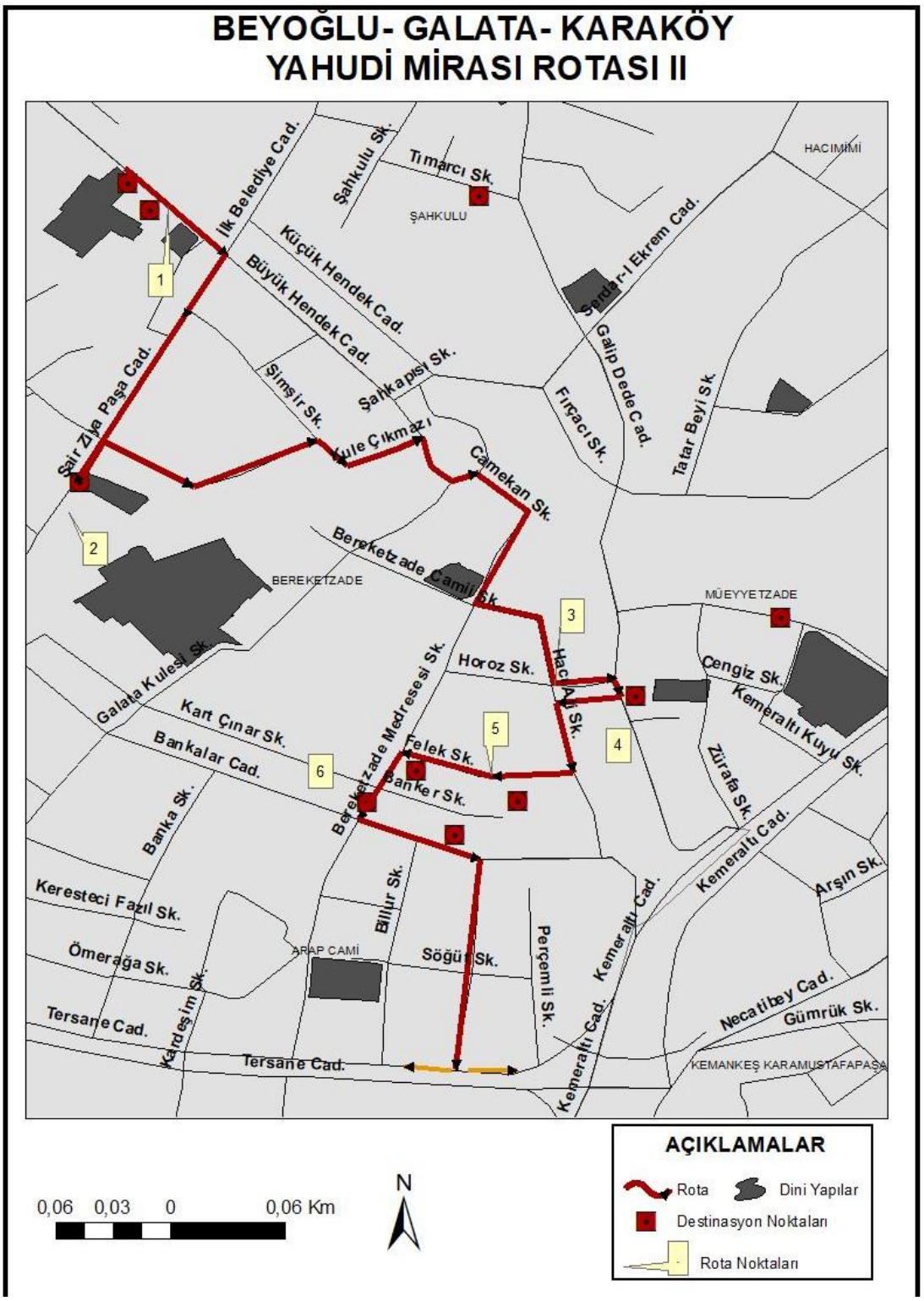
konumları ve mevcut bulunan sinagog parselleri harita üzerinde işaretlendirilerek rota çizilmiştir.

3.2.1 Galata - Beyoğlu - Karaköy Bölgesi Sinagogları

Harita 3.1 Galata – Beyoğlu - Karaköy Yahudi Mirası Rotası

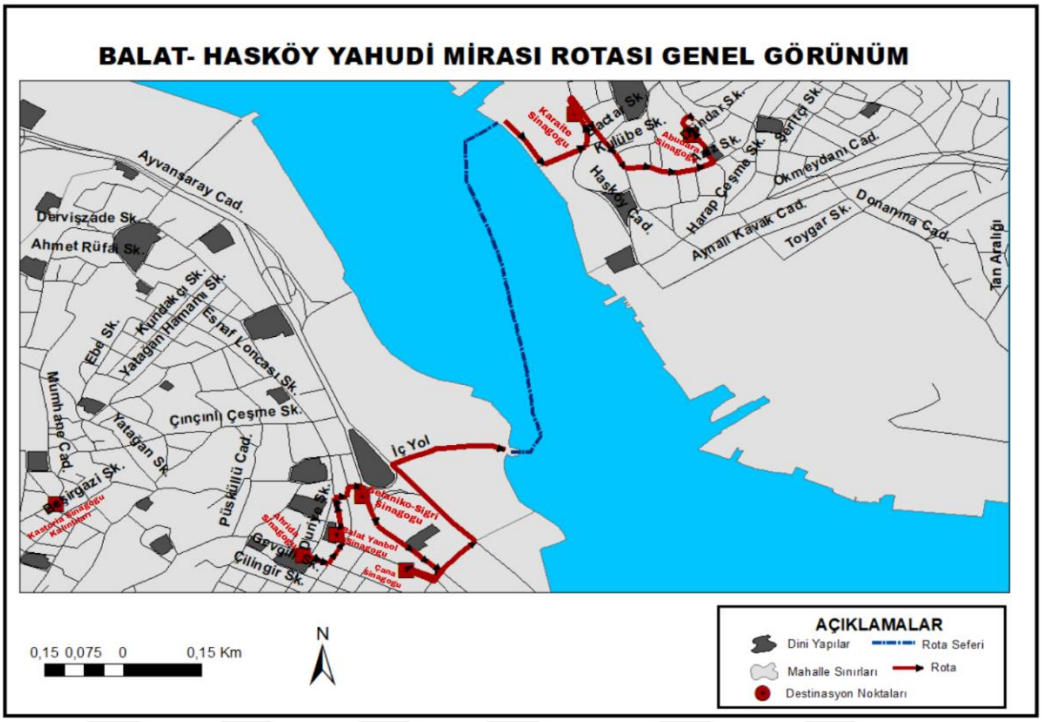
Harita 3.1. Galata Kulesi'nin 400 metre aşağısında yer alan Büyük Hendek Sokak üzerindeki 500. Yıl Vakfı Türk Musevi Müzesi Türk Yahudileri için önemli bilgilerin aktarıldığı bir konum olarak Türk Yahudileri ile bilgilerin daha net anlaşılması açısından rotanın ilk uğrak noktası olarak belirlenmiştir. Daha sonra müze içerisinden de geçişin de sağlandığı müze ile kompleks bir uyum sağlayan Neva Şalom Sinagogu ikinci noktadır. Yahudilerin Pesah Bayramında dini bir gereksinim olarak tükettikleri mayasız hamurdan yapılan ve bir zamanlar İstanbul içerisinde de bu fırınların kurulmuş olduğu Hamursuz fırını rotanın üçüncü noktasıdır. 130 yıl önce inşa edilen Yunan ve Roma esintilerinin de izlerini taşıyan ve Yahudi bir aileye ait olan giriş kapısı üzerinde İbrani takvimine göre 5652 ve 5654 tarihlerinin görüldüğü Barnathan Apartmanı ve Beyoğlu bölgesinde bulunan Yahudi evlerinin olduğu caddeler üzerinden devam edilerek 4.nokta olan Şair Ziya Paşa Caddesi üzerinde bulunan İtalyan Sinagogu'na geçiş yapılmaktadır. Rota yürüyüş şeklinde devam etmektedir ve Horoz sokak üzerinden Yüksek Kaldırımlar Caddesinde bulunan Aşkenaz Sinagoguna geçilmektedir. Ekstra eklenen Or- Ahayim Sinagogunun kalıntılarının bulunduğu sokağa daha sonra ise bir alt sokak bulunan Zürafa Sokak üzerindeki Yahudi Mirası kalıntıları görülmesinin ardından rota Felek Sokak üzerinde bulunan Schneidertempel Sanat Merkezi, Kamondo Evi Kalıntıları ve Kamondo Merdivenleri ile Bankalar Caddesine noktalanmaktır.

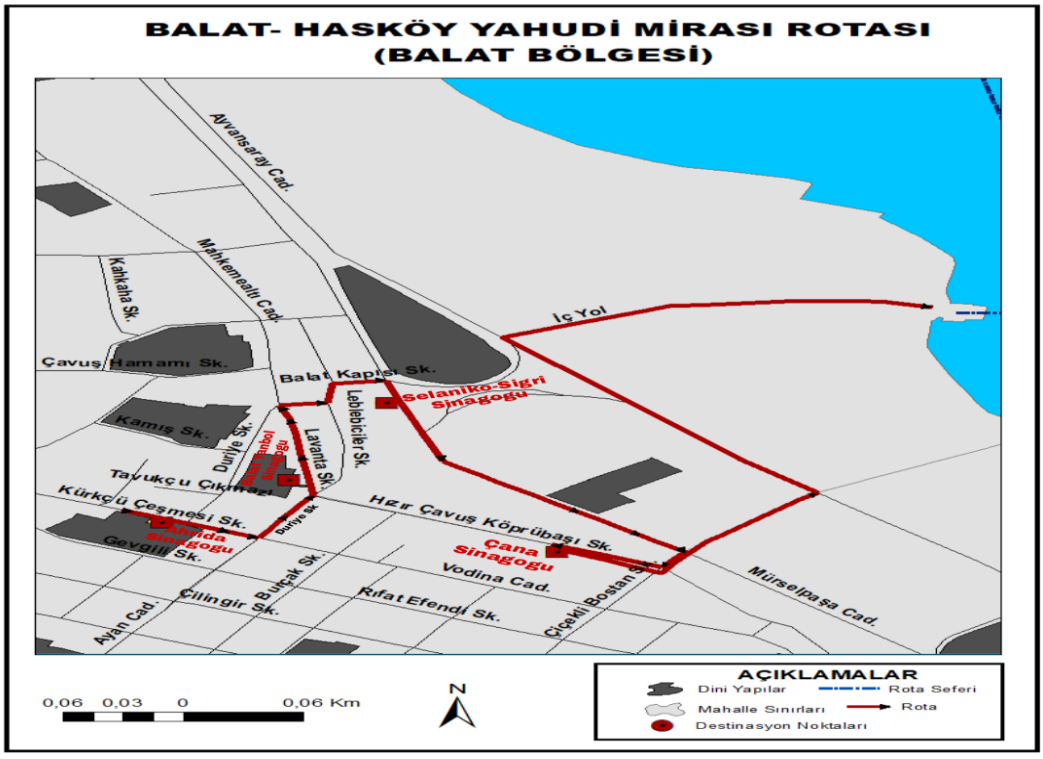
Harita 3.2 Galata – Karaköy Yahudi Mirası Rotası

Harita 3.2'de bu rota ile benzer özelliklere sahip olmakla birlikte Hamursuz Fırını, Barnathan Hotel ve otelin bulunduğu sokaktaki yapılar görülmeden İtalyan Sinagogu'na geçiş sağlanmaktadır. Aşkenaz Sinagogunun görülmesinin ardından Or-

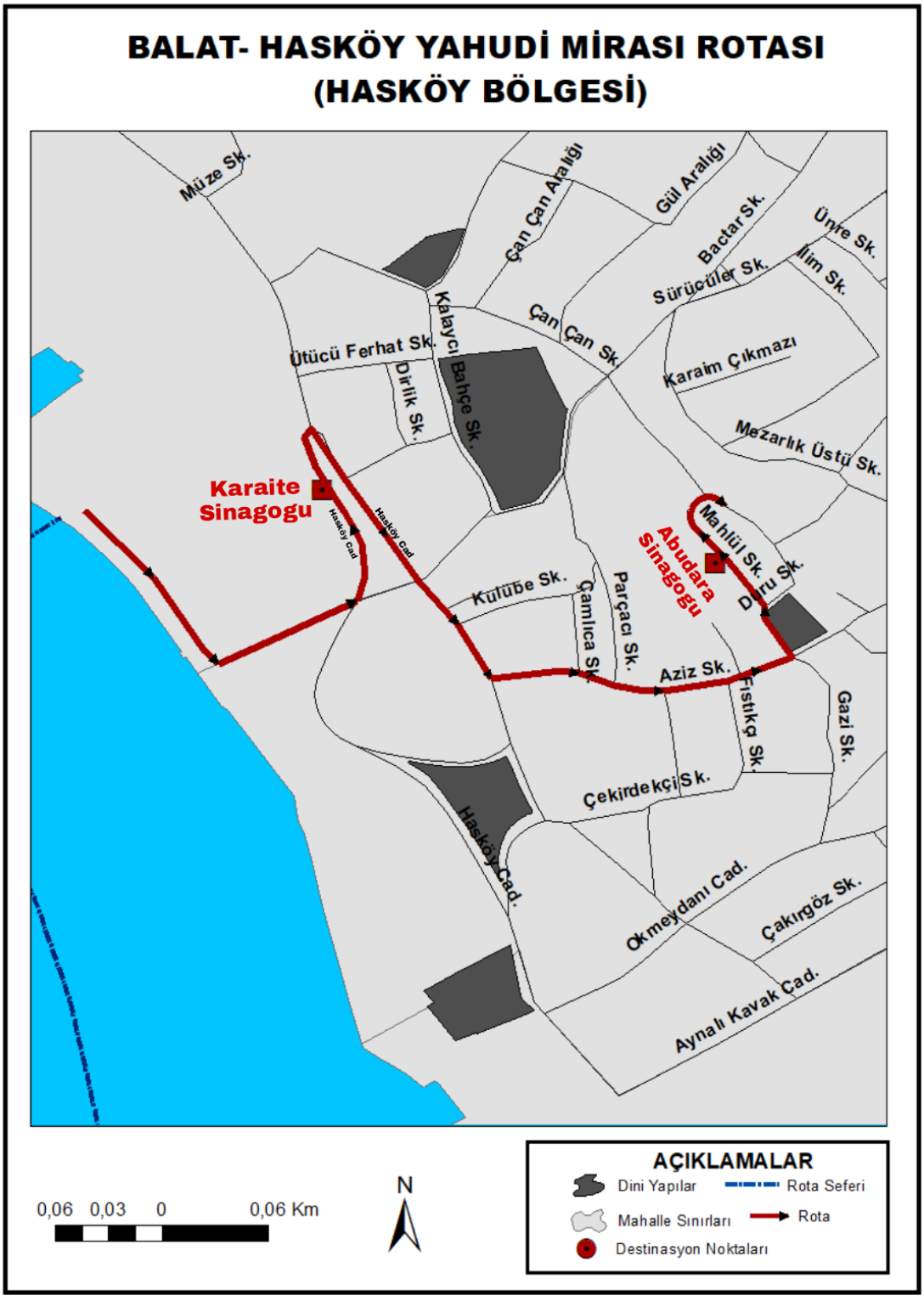
Hodeş ve Zürafa Sokakta bulunan kalıntılar görülmeden direkt Felek Sokak üzerinde daha sonra ise Bankalar Caddesinde rota tamamlanmaktadır.

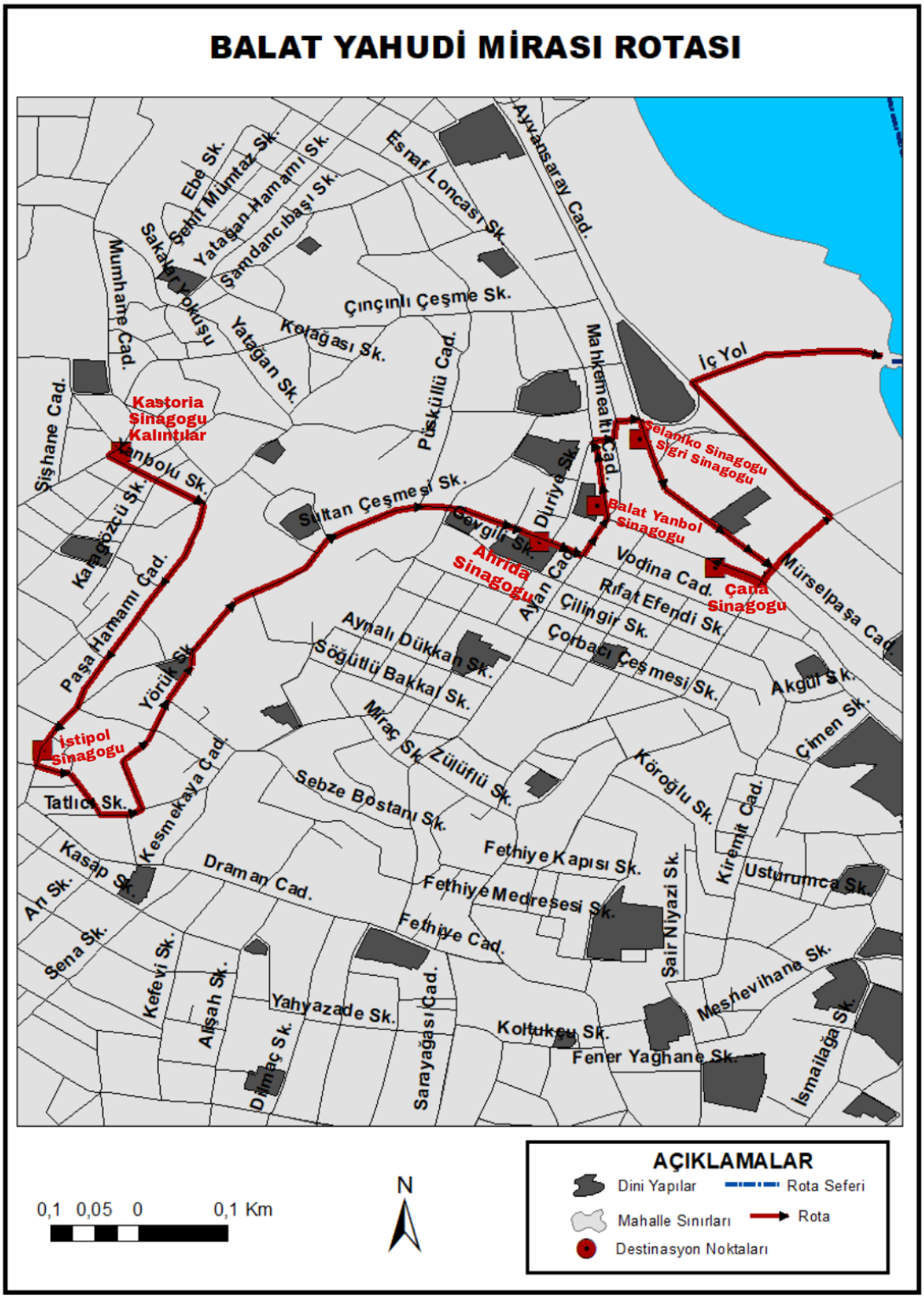
Harita 3.3 Balat – Hasköy Yahudi Mirası Rotası Genel Görünüm

Harita 3.4 Balat – Hasköy Yahudi Mirası Rotası (Balat Bölgesi)

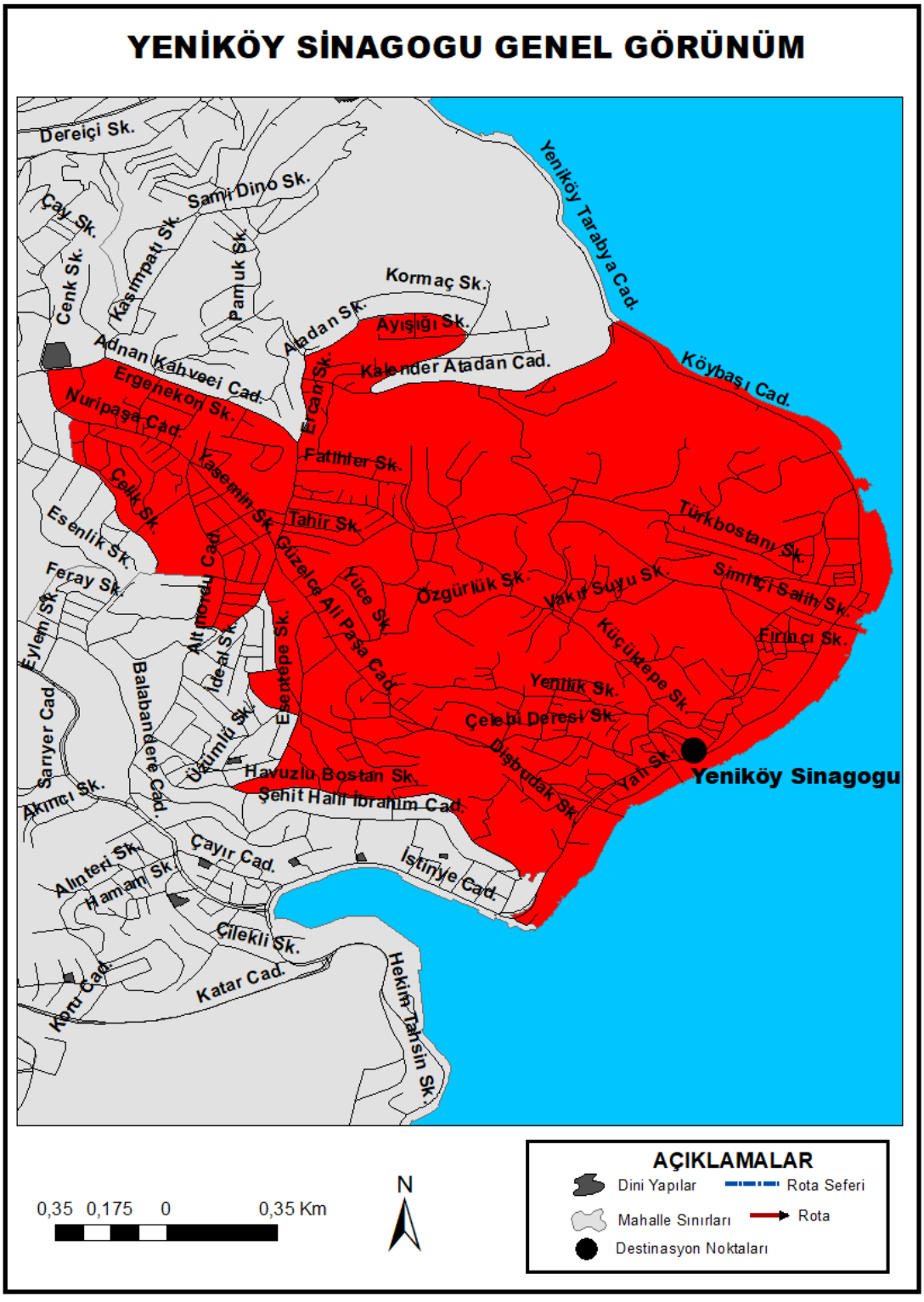
Harita 3.5 Balat – Hasköy Yahudi Mirası Rotası (Hasköy Bölgesi)

Harita 3.6 Balat Bölgesi Yahudi Mirası Rotası

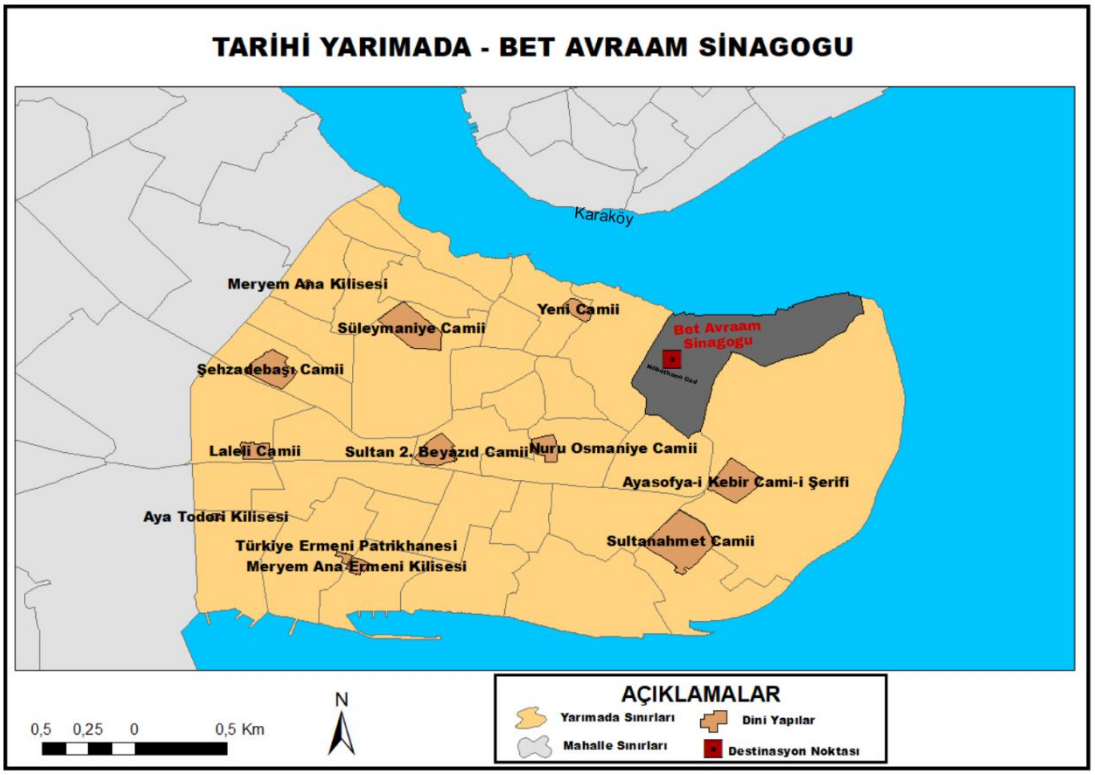
Harita 3.6'da sadece Haliç Sinagogları olarak bilinen ve lokasyon olarak birbirine çok yakın konumda bulunan sinagoglar bir rota içerisinde gösterilmektedir. Sinagog Rotası içerisinde Kastoria Sinagogu Kalıntıları, İştipol Sinagogu, Ahrida Sinagogu, Yanbol

Sinagogu, Selaniko – Sigri Sinagogu ve Çana sinagogu şeklinde sıralanarak rota tamamlanmaktadır.

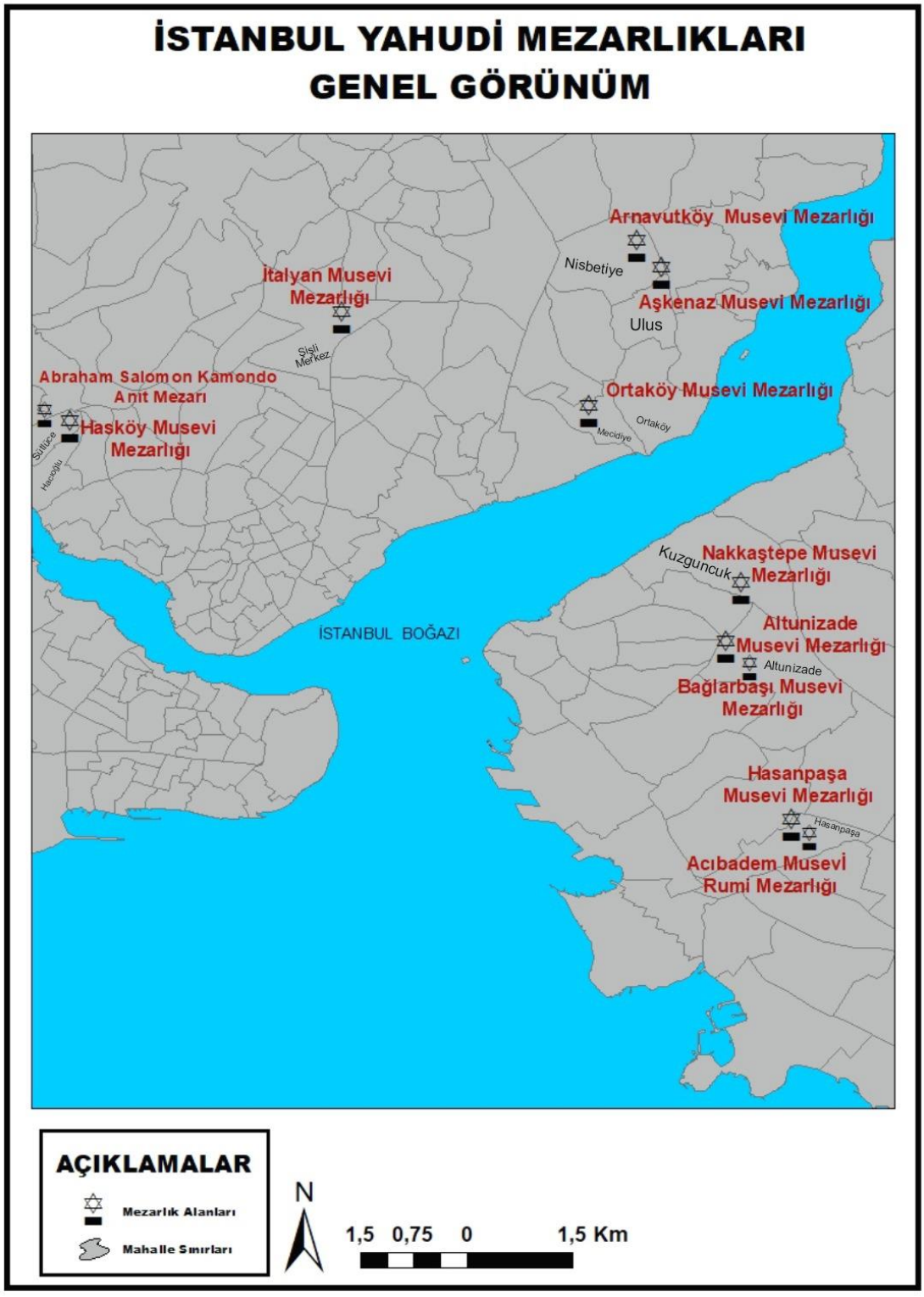
Harita 3.7 Yeniköy Sinagogu

Harita 3.7'de Yeniköy, Köybaşı Caddesi üzerinde bulunan sinagog, diğer sinagoglara uzak konumda bulunması itibari ile rota oluşturulamamıştır. Harita üzerinde bulunduğu konum işaretlenerek gösterilmiştir.

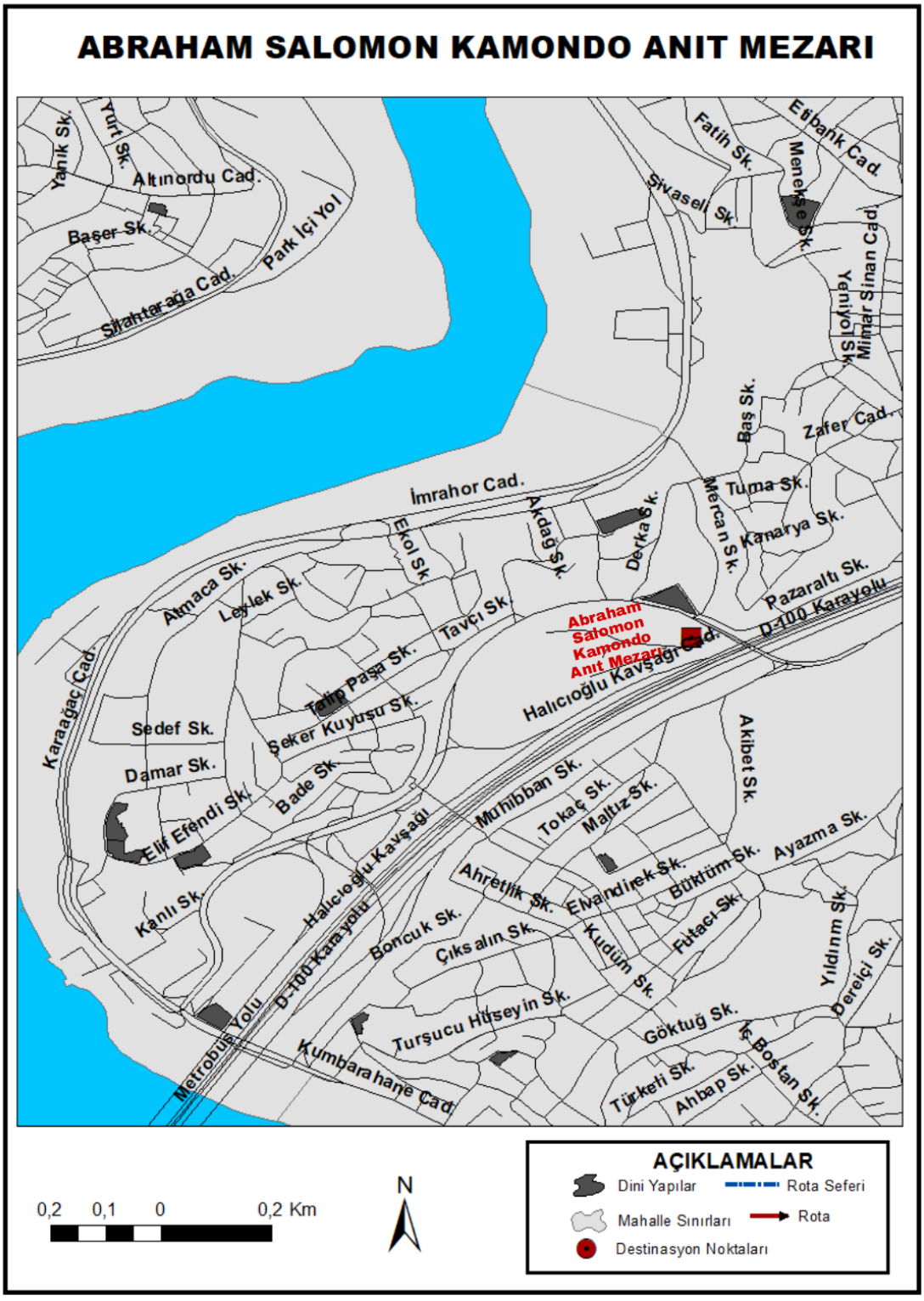
Harita 3.8 İstanbul Tarihi Yarımada Rotası

Harita 3.8'de İstanbul Tarihi Yarımada içerisinde sadece Bet Avraam Sinagogu bulunmaktadır. Şabat günleri için ibadete açık bulunan sinagog çoğunlukla kapalı durumdadır. Bu doğrultuda bir sinagog bulunması itibari ile ve başka Yahudi Mirası eseri bulunmaması neticesinde rotaya eklenmemiştir. İstanbul için önem taşıyan diğer dini yapılar da harita üzerinde gösterilerek Kültür turizmi ve inanç turizmi çerçevesinde bir tur güzergâhı oluşturulabilmektedir. Harita üzerinde verilen diğer dini yapılara ziyaret olanağı bulunmaktadır.

Harita 3.9 İstanbul Yahudi Mezarlıkları Rotası

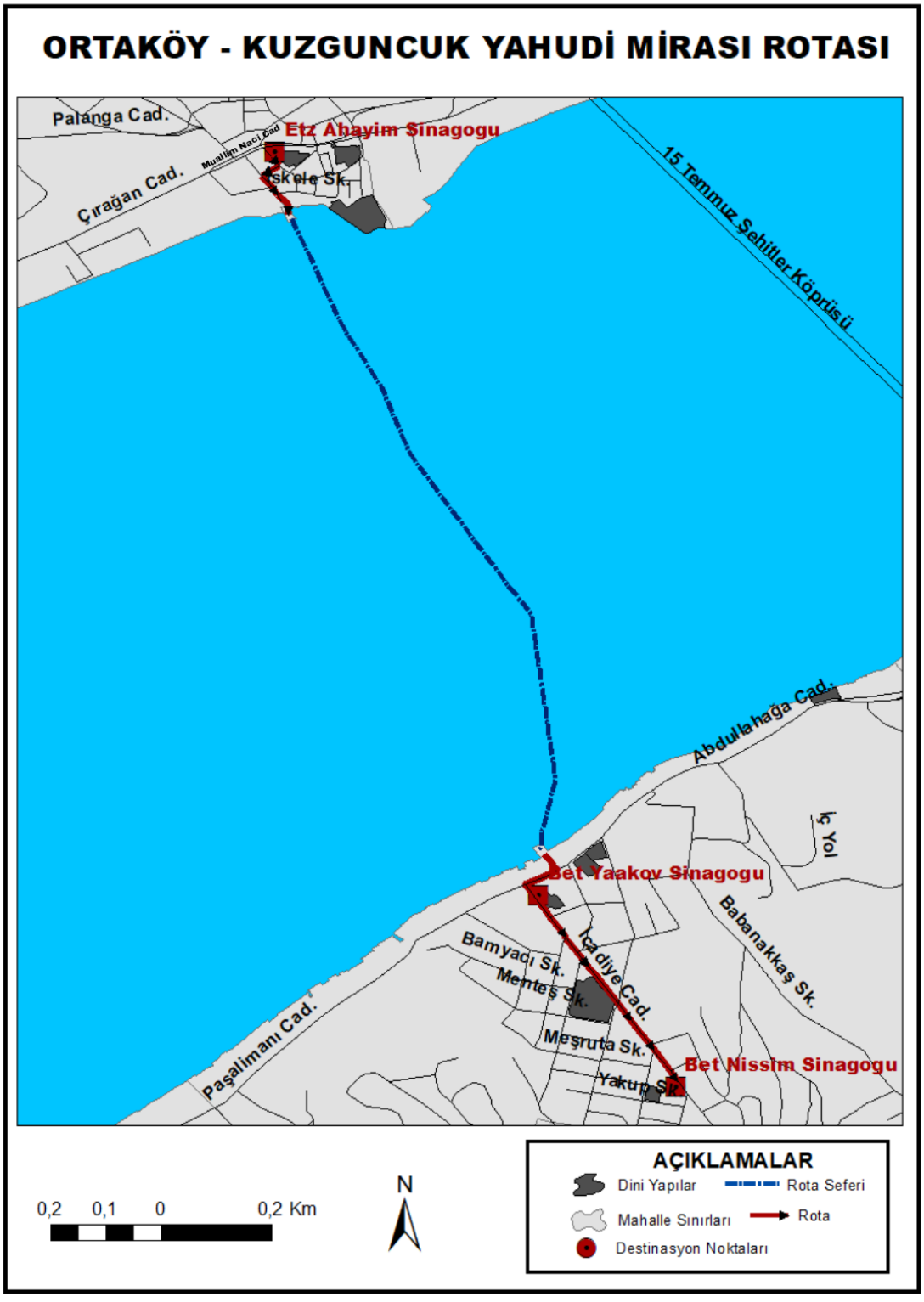
Harita 3.9'da İstanbul içerisinde tarihi Yahudi mezarlıklarının dağınık bir konuma sahip olması neticesinde sadece harita üzerinde konumları gösterilmiş olup Yahudi Mirası Rotasına kültür turizmi açısından gösterilmiştir.

Harita 3.10 Abraham Salomon Kamondo'nun Anıt Mezarı

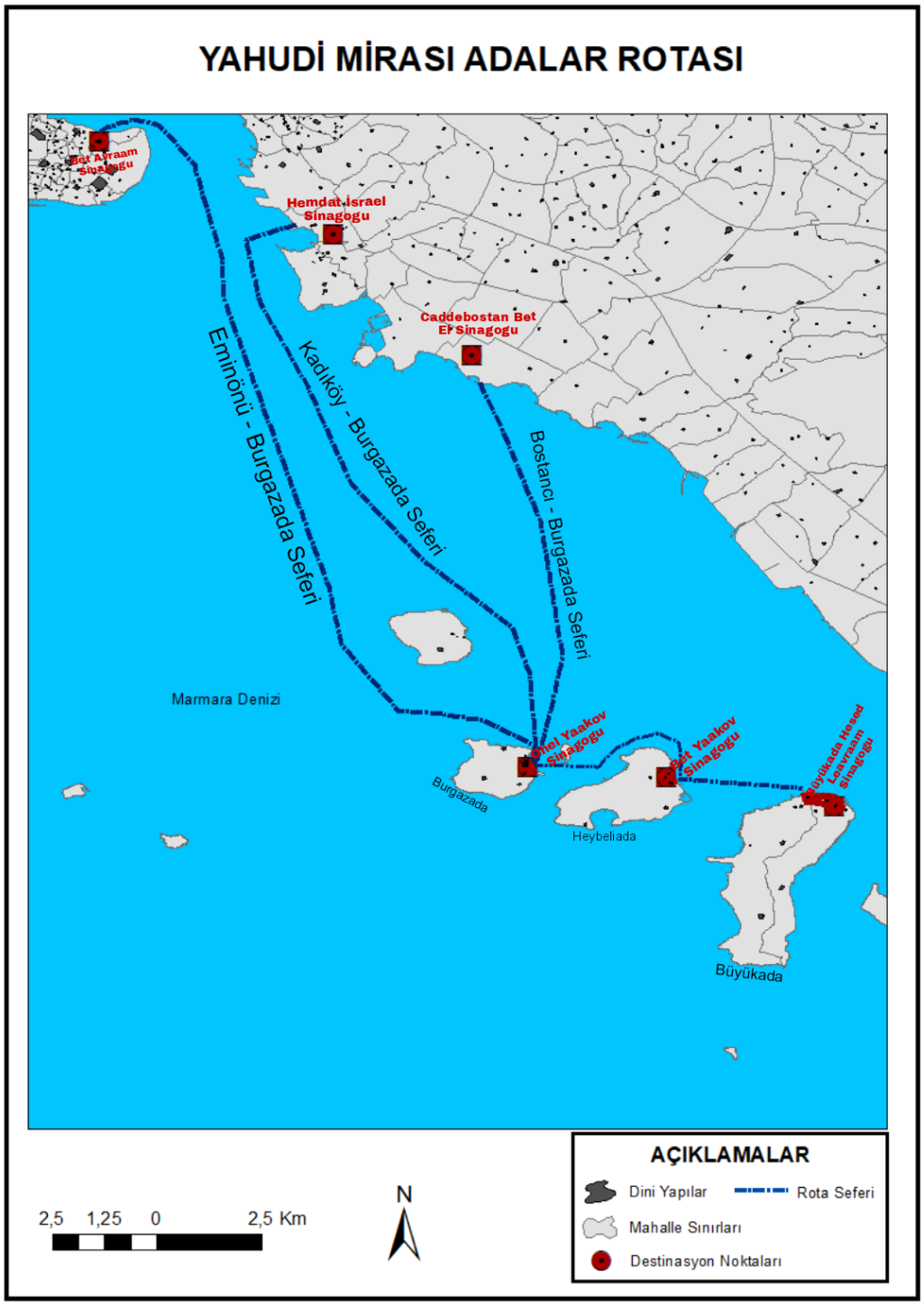
Harita 3.10'da İstanbul doğumlu Sefarad Yahudisi olan Abraham Salomon Kamondo'nun anıt mezarı harita üzerinde gösterilmiş olup Hasköy- Balat Bölgesi

üzerinden rotaya ilave edilmiştir. Harita 3.6 üzerinden rota devam etmekte olup son güzergâhı Abraham Salomon Kamondo'nun anıt mezarıdır.

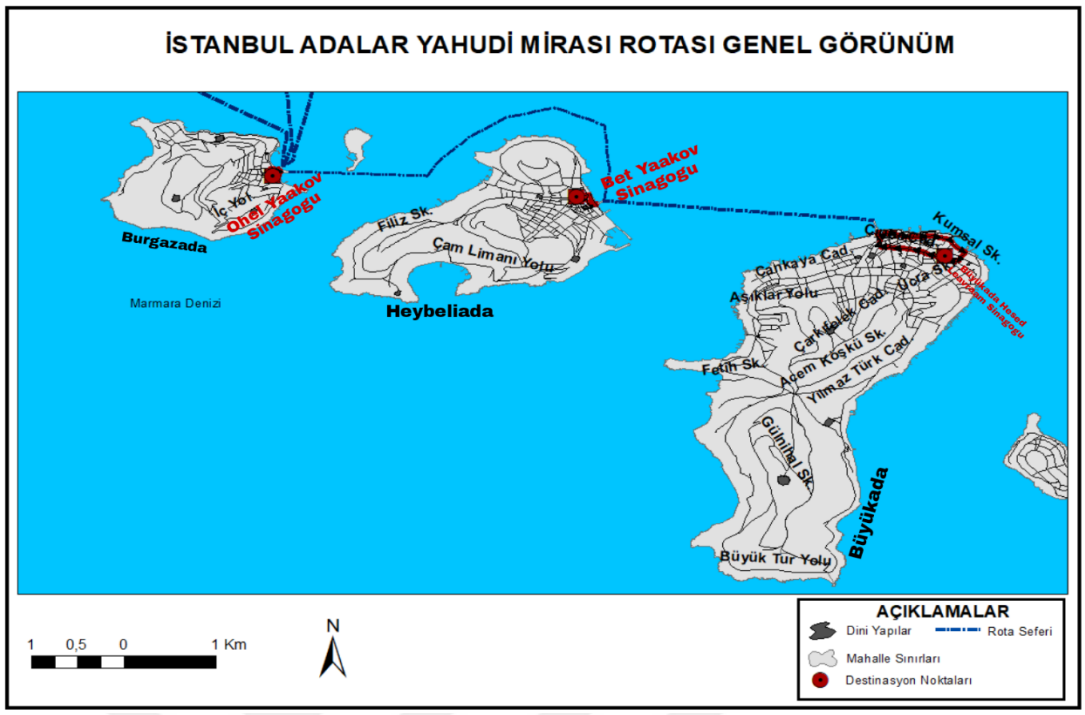

Harita 3.11 Ortaköy- Kuzguncuk Yahudi Mirası Rotası

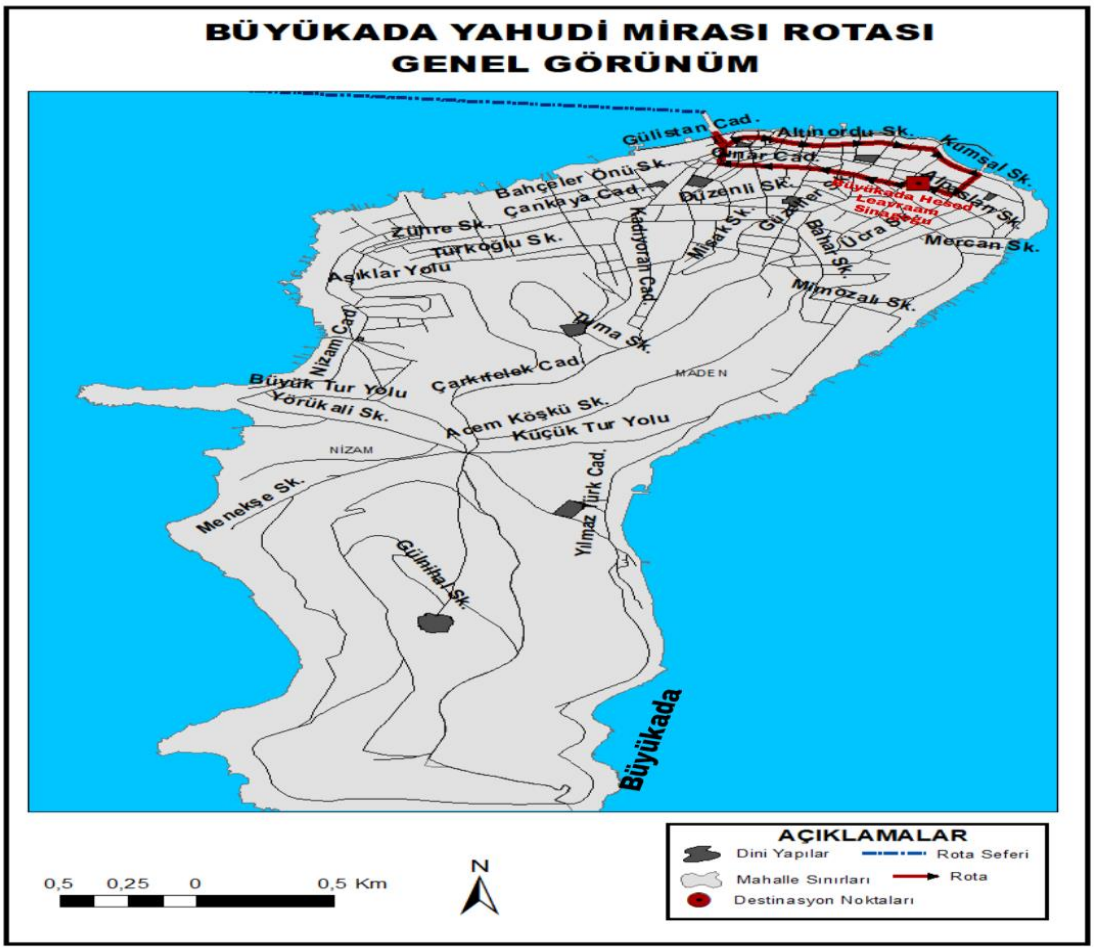
Harita 3.11'de Avrupa yakası ve Anadolu Yakası arasında bulunan Ortaköy ve Kuzguncuk ilçelerinde bulunan sinagoglara deniz seferleri ile Yahudi Mirası rotası oluşturulmuştur. Ortaköy Etz- Ahayim Sinagogu Kuzguncuk Bölgesinde bulunan Bet-Yaakov ve Bet- Nisim Sinagogları dini bayramlar ve Şabat günleri ibadete açık olup turizme kazandırılması hedeflenen sinagoglar arasındadır.

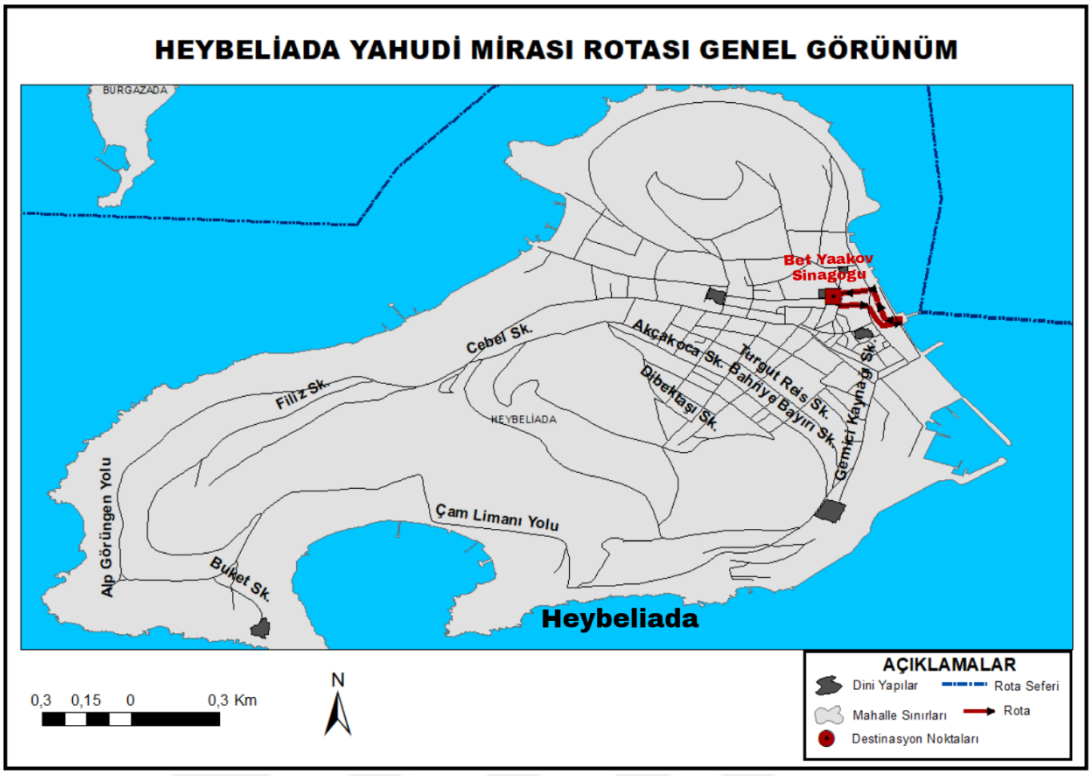
Harita 3.12 İstanbul Adaları Yahudi Mirası Rotası

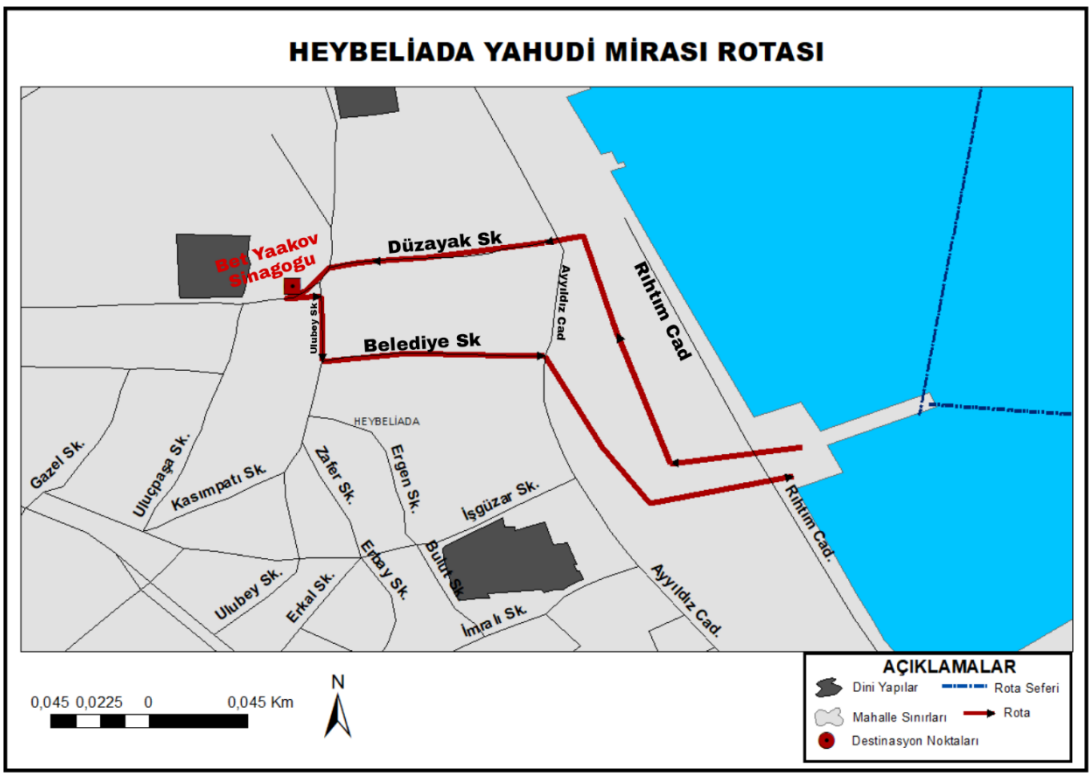
Harita 3.13 İstanbul Adalar Yahudi Mirası Rotası Genel Görünüm

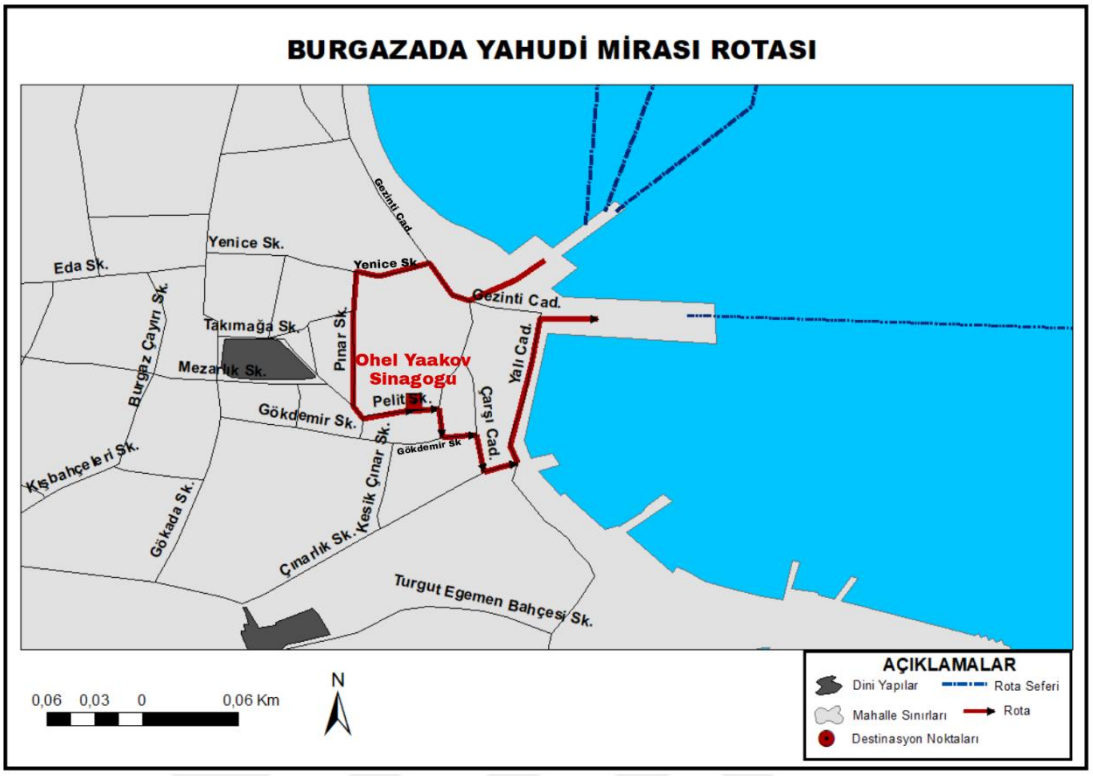
Harita 3.14 Büyükada Yahudi Mirası Rotası Genel Görünüm

Harita 3.15 Heybeliada Yahudi Mirası Genel Görünüm

Harita 3.16 Heybeliada Yahudi Mirası Rotası

Harita 3.17 Burgazada Yahudi Mirası Rotası

İstanbul adalarının her birinde bir adet sinagog bulunmaktadır. Harita 3.14, 3.15, 3.16 ve 3.17 numaralı haritalarda ada içerisinde bulundukları konum gösterilmiş olup sinagoglara İstanbul şehir vapurları ile ulaşım sağlanmaktadır.

3.2.2 Beyoğlu (Pera) ve Galata Bölgesi

3.2.2.1 Faal olan sinagoglar

3.2.2.1.1 Neve Şalom sinagogu

Neve ‘vaha’ ve Şalom ‘barış’ kelimelerinin birleşimi ile ismini alan, Barış Vahası anlamına gelen sinagog, İstanbul’un eski adı ile Pera güncel ismi ile Beyoğlu ve Galata’da giderek artan nüfus yoğunluğu doğrultusunda bir ihtiyaç haline gelmiştir. Yahudiliğin önemli bayramlarındaki ibadet ihtiyacının karşılanması amacıyla bilhassa da Roş Aşana ve Yom Kipur gibi günlerde bir ibadet merkezinin oluşması için inşasına karar verilmiştir. Günümüzde bulunduğu bina önceleri I. Karma Musevi İlkokulunun tören için ayrılmış salonunun derlenmesi sonucu inşa edilmiştir (Güleryüz, 1992: 71).

İlk olarak sinagog Galata bölgesinde bulunan iki Musevi İlkokulunun birleştirilerek Hendek Caddesi üzerinde söz konusu olan ilkokul dönüştürülerek sinagog kurulmuştur. Fakat Milli Eğitim Bakanlığı tarafından izin alınmadan inşa edildiğinin anlaşılması üzerine sinagog eski haline gelecek şekilde tertip e.dilerek tekrar okula çevrilmiştir. Mevcut bulunan ana bina Lakerda Sokağına açılan girişten okul olarak hizmet vermeye devam etmiş ve tören binası ise Ehal maksatlı kullanılan bir dolap ve kiralanan sandalyelerle zaman zaman ibadet için kullanılmaya devam etmiştir. Burada evlilik törenleri ve önemli bayramlar geçirilmiştir. Cemaat yönetimi tarafından yeni bir sinagog inşası fikri oluşmuş ve adının Neva Şalom olması kararlaştırılmış ve yeni sinagog inşa edilene kadar bu tören salonu içinde aynı isim kullanılmıştır (Galante, 1942: 111).

Sinagogun İstanbul Teknik Üniversitesi'nden yeni mezun olmuş Musevi Elio Ventura ve Bernard Motola tarafından şekillenen iki mimarı bulunmaktadır. Sinagogun inşası 1950 yılında mali sıkıntılardan dolayı bir süre durma noktasına kadar gelmiştir. İnşaat yönetim kurulu üyelerinin 2 yıl süreçle borç vermiş oldukları 50.000 TL ile inşaatın devamı sağlanabilmiştir. 25 Mart 1951 yılında ihtişamlı bir kutlamayla açılan sinagog toplamda 300.000 TL değerinde bir inşaat maliyeti bulunmaktadır. Törene cemaatin önde gelen liderleri, Sinagog hahamları, diğer İstanbul Cemaatine mensup şahıslar, Türk basın mensupları ile birlikte kalabalık bir grup iştirak etmiştir. Tören saat 10.30 sularında Aba duası ile açılmış ve coşkulu bir şekilde tevaya çıkan İstanbul Milletvekili İsak Altabev karısı ile birlikte adlarına iki banko bağışlamış ve devamında 10 dakikadan kısa bir süre içerisinde de sinagogun açılış törenine katılan diğer mensuplar tarafından sandalye bağışı yapılmıştır. Tören İzak Maçoro'nun seslendirmiş olduğu ezgilerle son bulmuştur (Güleryüz, 1992: 74-75).

Mimari olarak ibadet alanı dikdörtgen bir ana mekâna sahip olup etrafı sekizgen bir çember etrafında şekillenmekte olup ana kubbesi payelerle desteklenerek bu sekizgen çekirdeğe bindirilmiştir. Ek olarak küçük boyutlarda bir kubbesi daha olup sekizgen çekirdeğin açıklıklarında bulunan üst kısımda kadınlar mahfili bulunmaktadır. Yarım daire şeklinde olan ehalinin hemen önünde biması bulunmakta olup sinagog vitraylı pencereler ile ışığını sağlamaktadır (Türkoğlu, 2001: 77).

3.2.2.1.2 Yüksek kaldırım Aşkenaz sinagogu

Günümüzde Yüksek Kaldırım Caddesi üzerinde bulunan sinagog Avusturya'dan gelen ve o dönemde aristokrat sayılabilecek Aşkenazlar tarafından yaptırılmıştır. Ehal ve Tevası ile farklılaşarak Romanyot ve Sefarad sinagoglarından farklı bir mimariye sahip olan sinagog inşa edildiği dönemde 60.000 franka mal olmuştur (Güleryüz, 1992: 79).

Aşkenaz sinagoglarından en önemlisidir. Günümüze kadar ulaşan 3 Aşkenaz sinagoglarının tekidir. Diğer iki sinagog Or-Hodeş ve Tofre Begadim sinagoglarıdır.

Sinagog mimari açıdan incelendiğinde ön cepheden bakıldığında iki kattan oluşmaktadır. Geçmiş dönemlerdeki fotoğraflarına bakıldığında giriş kısmında bulunan yapının üzeri ön kısmında bulunan koridor gibi örtülmüş durumdadır. Giriş kısmı gecekonduların bulunduğu Yüksek Kaldırım Caddesi üzerinde binalar arasında arada görünür vaziyette olup içeri doğru bir görüntü oluşturmaktadır ve oryantalist bir mimariye sahiptir (Güleryüz, 1992: 79; Türkoğlu, 2001: 79-80)

Sinagog 17 Eylül 1900 yılında açılmıştır. Sinagogun açılışına Hahambaşı Kaymakamı Moşe Levi katılım göstermiştir. Tören esnasında Sefer Tora'lar Ehal kısmına konulduktan sonra Avrupai tarzda şampanya patlatılarak tören sona ermiş ve sinagog ibadete açılmıştır. Kendine münhasır el yapımı abanoz tahtasından oluşturulmuş Aron Hakodeşe sahiptir. Giriş tabelası üzerinde *"Önderimiz Majesteleri İmparator ve Kral I. Franz Joseph'in elli yıllık hükümdarlığının yıldönümü anısına, 1900 yılında inşa ettirilmiştir."* ibaresi yazılıdır.

Sinagogun ana kutsal alanı üzerinde bulunan büyük bir kubbesi bulunmakta olup bu kubbe parlak renkli yıldızlar ile bezenmiştir. Sinagog içerisinde bulunan plaketlerin çoğu Alman dilindedir (Jack, 2008: 66). Günümüzde ibadete açık son Aşkenaz sinagogudur.

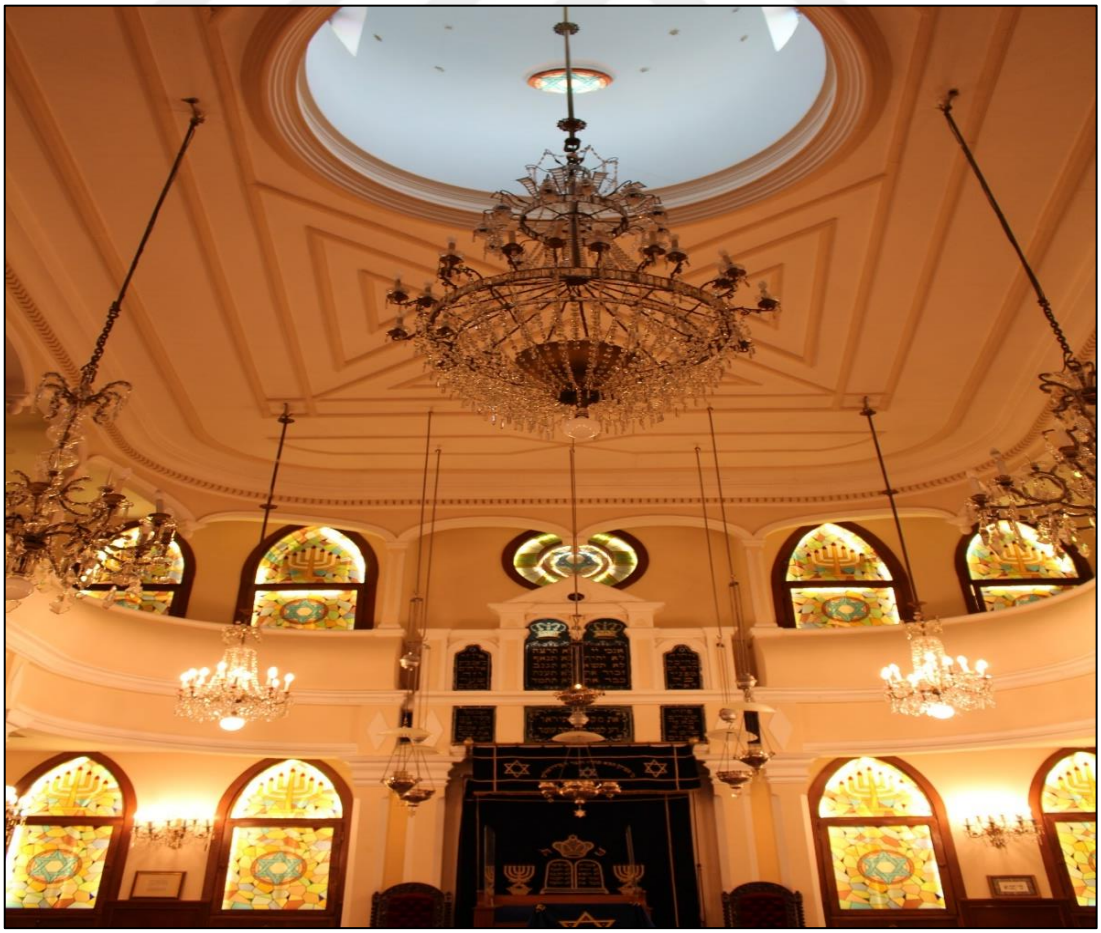
Fotoğraf 3.1 Aşkenaz Sinagogu Ön Cephe

3.2.2.1.3 İtalyan sinagogu – Kal De Los Frankos

1862/1864 yılında İtalya Kralı himayesinde kurulan ve kurulduğu dönemde *"Comunita Israelitico-Straniera di Constantinopoli"* adı ile bilinen "İstanbul İspanyol- Portekiz Ritinde Yabancılar Yahudi Cemaati" önceleri Zülfaris Sokak'ta bulunan bir yerde sinagog oluşumu sağlamışlardır. Daha sonraları bu binanın yıkılması sonucunda Bitpazarında başka bir bina kiralanması ile sinagog olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu yerin geniş olması ibadet yapılmasına olanak sağlamasına karşın merkeze uzak noktada olması itibari ile Küçük Hendek Caddesi üzerinde bir binaya taşınmıştır. Cemaate mensup yeni genç üyelerin yeni bir sinagog inşası fikrini ortaya atmaları ile günümüzde Şair Ziya Paşa Yokuşu'nda bulunan arsa satın alınarak sinagog projesi Bab-ı Aliye Kapu Kâhyası tarafından sunulmuştur. 1885 yılında sinagogun ruhsatının verilmesi sonrası inşası tamamlanmıştır (Güleryüz, 2018: 180-181).

Fotoğraf 3.2 İtalyan Sinagogu Ön Cephe

Fotoğraf 3.3 İtalyan Sinagogu Bima ve Ehal Görünümü, İç Mekan.

3.2.2.2 Günümüze kadar ulaşamayan – hizmet vermeyen sinagoglar

3.2.2.2.1 Kenesset İsrael (Apollon) sinagogu

Galata Bölgesinde bulunan ve bir zamanlar Beyoğlu ilçesinde yer alan Birlik Sinema Salonu'nun kiralanması ve içerisinin düzenlenerek sinagogun ibadete açıldığı bilinmektedir. 1923 tarihinde hizmet vermeye başlayan sinagog Apollon isimli bir yapıdan yapıldığı için "Apollon Sinagogu" olarak da anılmıştır. Özellikle cenaze törenleri için kullanılan sinagog Balkan Savaşları esnasında Edirne üzerinden İstanbul'a göç eden Yahudilerin Şabat akşamları söylemiş olduğu ilahilere ve mzemurlara ev sahipliği yapmıştır. 1982 yılında mal sahipleri arasında çıkan anlaşmazlık neticesinde kapatılan sinagog yerini bir ofise binasına bırakmıştır (turkyahudileri.com).

3.2.2.2.2 Zülfaris (Kal Kadoş Galata) sinagogu

Galata bölgesinde gelin perçemi anlamına gelen Zülfaris Sokakta Tünel girişine çok yakın olan dar olan bir sokakta konumlanmakta olup günümüzde aktif olmayan bir sinagogdur. Cemaat kayıtlarında Zülfaris ismi geçmemekle birlikte isminin Kal Kadoş Galata olduğu görülmektedir. Zülfaris ismini bulunduğu sokaktan aldığı ve bu ismin bölge halkı tarafından kullanıldığını ve bilinmektedir (Karmi, 1992:73).

Zulf-u Arus kelimesinin Osmanlı sözlüğü içerisindeki anlamına bakıldığında gelin perçemi'' manasına gelmektedir. Sokağın birçok kişinin evlenmesine şahitlik etmesine ve bu ritüellerin bir hayli fazla olması ile sokağın adının bu şekilde anılmaya başlandığı bilinmektedir.

Sinagogun geçişmiş olduğu bir takım restorasyon faaliyetleri bulunmaktadır. 1890 yılında Banker ailesinde Kamondo (İsak Kamondo ve ortakları) 2.900 lira ödünç vererek sinagogun yenilenmesi için katkıda bulunmuşlardır. 1904 yılı başında Galata Cemaati Konseyi ve Hahambaşılık tarafından organize edilen 'Yahudi olan ya da olmayan ziyaretçilere mahcup olmamak adına sinagog restore edilmiştir (Moiz Mizrahi, Şalom 22.10.1958).

Ana ibadet mekânı içerisinde üç basamak ile çıkılan ve yarım daire şeklinde bulunan bir ehali ve ehal üzerinde alınlığı bulunmaktadır. Ehal mermerden olup iç kısmına doğru şekillenen kemeri ile dikkat çekmektedir. Kubbesi mavi yaldızlı yıldızlar ile süslü olup iki yana eğilimli kırma çatı formunda olup pencereleri bulunmaktadır (Türkoğlu, 2001: 68 - 69).

3.2.2.2.3 Or Hodeş sinagogu

Yeni Işık anlamına gelen Or Hodeş Sinagogu İstanbul'a Polonya, Rusya ve Romanya'da oluşan pogromlardan kaçan Yahudiler tarafından kurulmuştur. İstanbul'a göç eden Yahudilerin yoksulluğun ve sefaletin yoğun olması neticesinde bazı Yahudilerin zor koşullarda yaşam sürdüğü bilinmektedir. Hahambaşılığın Galata bölgesinde Lehli Yahudiler için mabet mevcudiyetinin olmaması neticesinde Zürefa Sokak üzerinde şahıslarına ait bir arsa üzerine sinagog inşa edilmesi isteğini, gerekli izinlere başvurması neticesinde 1896 yılında kabul edilmesi neticesinde oluştuğu bilinmektedir. 1956 yılına kadar Gürcü Yahudiler tarafından kullanılan sinagog göç etmeleri neticesinde sinagogda uzun yıllar sessizlik hâkim olmuştur. 1987 yılında sağlanan bir izinle satılmıştır (Güleryüz, 1992: 88).

3.2.2.2.4 Tofre Begadim sinagogu – Schneidertemple sanat merkezi

Farklı loncalar tarafından kurulmuş olan sinagogların bulunduğu ve bu sinagog terziler loncası tarafından inşa edilmiştir. Bu kurumlar Osmanlı döneminde padişahtan seçkin askerler olan Yeniçerilere daha sonraları da Atatürk'e kadar hizmet vermişlerdir. 1960'lı yıllardan beri kullanılmayan sinagog daha sonraları yenilerek Yahudi cemaatinin sanat merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Zack, 2008: 62).

3.2.2.3 Diğer Yahudi mirası eserleri

3.2.2.3.1 500. yıl vakfı Türk Musevileri müzesi

Mevcut konumu ile Galata Kulesi'ne ulaşan Büyük Hendek Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Kahmi ailesinin mali desteği ve Jack Kamhi ve Naim Avigdor Güleryüz'ün katkılarıyla şu an günümüze kadar ulaşamayan Zülfaris sinagogu

binasında 25 Kasım 2001'de ihtişamlı bir kutlamayla hizmete girmiştir. Müzenin açılış amacı arasında Anadolu topraklarına gelen Yahudilerin 1326 yılında Bursa'nın fethedilmesi süreci ve sonrasında Yahudilerin özgürce dini emirlerini uygulamasına olanak tanıyan II. Beyazıt ile Osmanlı dönemi ve sonrasında yaşamlarını sürdüren Yahudilerin 700 yıllık bir tarihsel süreç geçirdikleri topraklarda kültürel ve sosyal değerlerini hem yurt içerisinde hem de yurtdışında yaşatarak tanıtımını yapmak ve korumaktır.

Müze 2015 yılında Yönetim Kurulu kararı ile Neva Şalom Sinagogunun bulunduğu caddeye sinagogun bitişindeki binaya taşınmıştır. Müzeye giriş yaparken çelik 2 ana kapıdan geçilmektedir. Sinagog girişinde danışma ve Yahudi Mirası ile ilgili kitapların bulunduğu bölüm karşılamaktadır. Habib Gerez'in eserlerinin sergilendiği bir salon ve aşağı katında Habib Gerez kafesi bulunmaktadır. Kafe kısmında Yahudi kültür günleri yapılmaktadır ve ihtiyacı olanlara haftada yemek ikramı yapıldığı bir salon mevcuttur. Yukarı katında tarihsel süreç içerisinde Osmanlı ve onun devamı niteliğini taşıyan Türkiye Cumhuriyetine katkıları olan aydın bürokratların tanıtımının yapıldığı, Yahudiliğin önemli dini bayramlarının, Yahudilerin Anadolu topraklarına göçünün tarihsel sürecinin gösterildiği dijital pano bilgilendirmelerinin yapıldığı müze kısmıyla karşılaşılmaktadır. Bir üst kata daha çıkıldığında Neva Şalom Sinagogunun iç kısmı camekân yapı ardından net şekilde görülebilmektedir.

3.2.2.3.2 Schneidertempel sanat merkezi

Felek Sokak'ta konumlanan sanat galerisi eski terziler sinagogunun sanat galerisine dönüştürülmüş formudur. Giriş kapısından içeri girildiğinde sinagogun Eski ehal kısmı görülmektedir. Tam orta kısmında vitray formunda bir Magen David bulunmaktadır. İlk katta mizahi içerikli tablolar ve birçok sanatçı tarafından yapılmış eserler görülmektedir. Üst katta Yahudilik dinine ait dini objelerle donatılmış, camekânlı bölümlerle ayrılmış yapıların içerisinde objelerin neler olduğunu belirten alt kısımda bilgilendirmelerinin bulunduğu Yahudiliğe ait dini eşyalarla ayrılmış kısmıdır. Merdivenlerden aşağı doğru inerken duvarlarında Yahudiliğe ait önemli oluşumların tarihlerinin yazdığı kronolojik sıraya göre belirli yazılar belirtilmektedir. Günümüzde

yerini artık bir sinagogdan kültür merkezine bırakan bu kültürel mirasta birçok kültür ve sanat dernekleri tarafından konserler ve sergiler düzenlenmektedir.

Fotoğraf 3.4 Schneidertempel Sanat Merkezi İç Mekan

3.2.2.3.3 Kamondo merdivenleri

Schneidertempel Sanat Merkezinden çıkıldığından sol tarafa dönülerek dar sokaktan geçildikten sonra bizi karşılayan Kamondo Merdivenleri Bankalar caddesinde konumlanmaktadır. Caddeyi üstteki Banka Sokağı'na bağlamaktadır. Kuş bakışı bakıldığında sekiz şeklinde olan merdivenler iki yönlü 'art nouveau' tarzında yapılmış basamaklı bir yapıya sahiptir.

İstanbul Belediyesi Kırım Savaşı sonrası Batılaşma hareketi çerçevesinde elçilik ve yabancıların ikamet merkezi olan Pera halkı ile Galata bölgesi bankerlerinin ısrarı ile bir reformik hareketin uygulamaya başlandığı bilinmektedir. Bu hareket doğrultusunda Mayıs 1855 yılında oluşturulan İntizam-ı Şehir komisyonunda Galata Bankerlerinden Abraham Salomon Kamondo da üye olarak yer almaktadır (Cezar, 1991: 147-148).

Galata bölgesinin ışıklandırılması, limana yakın konumda bulunması, iş muhiti olarak gelişmesi, batı görünümlü evlerin yoğunlaşması ve Karaköy bölgesinin canlanması itibariyle Abraham Benkor ve Nesim Kamondo kardeşlerin taşınmazlarının çoğu bu bölgede yer almasına neden olmuştur. Diğer birçok banker, banka ve iş merkezlerini bu bölgeye taşınmışlardır. Abraham Benkor ve Nesim Kamondo kardeşlerin Bankalar Caddesi Bahtiyar Han No.25/30'daki yazıhanelerini Kamondo Sokağı No.2-6'ya taşımaları ve yazıhanelerine kolayca ulaşım sağlayabilmek adına daha önce orada bulunan merdivenlerin yerine inşa edilen art nouveau görünümlü Komando merdivenleri yerini almıştır (Güleryüz, 2018: 201).

Mimarisi bilinmeyen Kamondo Merdivenlerinin ne zaman inşa edildiği tam olarak bilinmemekle birlikte 1867/68 tarihleri arasında Fransız mimar Eugene Henri Gavand'ın planı ve Mimar Valluri'ni tarafından 1890 tarihli çizilen Osmanlı Bankası Projesi ile mukayese edildiği üzere 1870 yılı sonu ve 1880 yılı ortaları arasında inşa edildiği anlaşılmaktadır (Eldem, 2000: 232).

2005 yılı Nisan ayı içerisinde Kamondo Ailesini anmak adına 500.Yıl Musevi Vakfı tarafından organize edilen Ahde Vefa Haftası Kamondoları Anma Etkinlikleri'' kapsamında Türkçe ve İngilizce iki dil olarak hazırlanmış plaketin Komando merdivenlerinin duvarına asılmıştır (Şalom, 20.04.2005). Günümüzde hala mevcut yerinde konumlanmakta olup iki cadde arasında geçişi sağlaması işlevinin yanı sıra birçok turistin uğrak noktaları arasında yer almaktadır.

Fotoğraf 3.5 Kamondo Merdivenleri

3.2.2.3.4 Hamursuz fırını

1940 yıllar itibari ile Yahudilerin Hamursuz Bayramı'nda önemli bir yeri bulunan Matsa (Hamursuz) ekmeğinin İstanbul içerisinde Cibalide özel bir fırında üretimi bulunmaktaydı. Galata bölgesi için Hamursuz Ekmeğinin üretilmesi isteği Şair Ziya

Paşa Yokuşunda bulunan Salomon Suat Keribar'ın mülkiyetinde olan bir binaya taşınmıştır. Mülk sahibinin varlık vergisi borcu bulunması sebebi ile fırın açık artırma ile satılmıştır ve taşınmaz İsak Rividi tarafından satın alınmıştır. 1954 yılı içerisinde Musevi Merkez Mütevelli Heyeti'nin Vilayetten almış bulunduğu özel izin belgesi ile Matsa Fırınını üretimine devam etmiştir (Güleryüz, 2018: 202).

Yıllar içerisinde yıpranan ve onarım geçirerek yenilenen Matsa fırını giderek üretim işlevini yitirme noktasına geldiğinden dolayı ve Yahudi Nüfusunun seyrelmesi ile birlikte 2006 yılında bir miktar Matsa elde edilerek halka sunulmuştur. Fırının işleyişinin zayıflamasının ardından 2008 yılında hamursuz ekmeğinin ithal alma oranının artması ile birlikte yerli üretim tamamen durdurulmuştur (salom.com.tr).

Tapu kaydı halen günümüzde Musevi Vakfında bulunan alanda alt kat Hamursuz üretim tezgâhlarının sergilenmesine ayrılırken, üst katı bazı zamanlar sergi salonu olarak kullanılmaktadır. Bu sergiler arasında resim sergisi olarak Ex-Change İstanbul Marsilya Fotoğraf Sergisi, 500. Yıl Musevi Vakfı 10. Yıl Kutlama Programı Renan Koen Konseri, UÖML Öğrencileri Art Project Resim sergisi ve benzeri etkinlikler yapılmaktadır (Güleryüz, 2018: 203).

3.2.3 Balat – Fener ve Unkapanı Bölgesi

3.2.3.1 Faal olan sinagoglar

3.2.3.1.1 Balat Ahrida sinagogu

Kürkçü Çeşme Sokağı üzerinde bulunan sinagog bugün Balat'ta bulunan en büyük Yahudi sinagogudur. İsmi Makedonya'nın Ohri şehrinden alınan sinagog Yahudilerin Makedonya'nın Ohri şehrinden gelmeleri anısına verilmiştir. Bir rivayete göre binanın bugünkü şekli 6 yüzyıl önceki mimarisiyle örtüşmemektedir. İki binanın duvarları yıkılarak bu binaların birleşimi sonucu ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Restorasyon çalışmaları sırasında bulunan arka kapı da bu rivayeti doğrular niteliktedir (Güleryüz, 1992: 15). Birbirinden farklı iki tavan tasviri bulunan sinagogda tavan kısımlarından biri kubbe şeklinde yuvarlak diğeri ise dikdörtgen şeklinde bulunmaktadır.

Dış mimarisi açısından ele alındığında ana bina kâgir yapıya sahiptir. Kâgir binanın üzeri bir sıva ile örtüldüğünden dolayı kâgir yapı dışarıdan bakıldığında anlaşılmamaktadır. Daha sonraları bir yenileme süreci geçirdiğinden kâgir yapı sıva ile tekrardan şekillendirildiğinden dolayı duvar yapısı almaşık örgü duvar örgüsü olarak görülmektedir (Nitzan-Shiftan, 1996: 134).

Yüksek bir çıkıntı üzerine yerleştirilmiş tevası iki şekilde tasviri söz konusudur. Bunlardan ilki İspanya'dan Osmanlı topraklarına göç etmiş olan Yahudilerin gelirken kullanmış oldukları geminin tasviri bir diğeri ise Tevrat'ta da yer alan Hz. Nuh'un gemisinin provasını andırmaktadır. Diğer sinagoglarda da olduğu gibi kadınlar bölümü sinagogun üst kısmında batı cephesinde yer almaktadır. Görkemli günler geçiren sinagogda birçok bayram kutlanmış ve evlilik törenine ev sahipliği yapmıştır (Güleryüz, 1992: 15-18).

93 Harbi olarak bilinen Osmanlı'nın Rus Savaşı sonrası Osmanlı Devletinin galibiyetinin şerefine Büyük Vezir İbrahim Ethem Paşanın 18 Mayıs 1877 yılında şükranlarını sunmak isteyen ibadet severlerin daveti üzerine sinagogda toplanılması sinagogun yaşamış olduğu en önemli anılardan biridir (Güleryüz, 2008: 42).

Alt kat içerisinde 1992 yılında yapılan restorasyon çalışmaları sonrası orijinal olduğu düşünülen kalem işi bezemeler gün yüzüne çıkarılmıştır. Sinagogun Bizans döneminde de var olduğunun 1694 tarihli fermandan anlaşılmıştır. Kronolojik olarak restorasyon tarihleri 1709, 1823, 1881, 1926 ve 1955'tir. 3618 sayılı ile 16 Eylül 1987 tarihinde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması kanunu gereğince koruma altına alınmıştır (Güleryüz, 2018: 47).

3.2.3.1.2 Yanbol sinagogu

İstanbul'a Bulgaristan topraklarının Yanbol kasabasından taşınan Yahudilerin geldikleri şehrin anısına Yanbol ismini vererek kurmuş oldukları sinagogun 10 Mayıs 1694 tarihli fermanda yazıldığı üzerine Bizans dönemi variyetinin bulunduğu bilinmektedir (Akıncı, 1981: 57).

Sinagogun avlusunda Bizans döneminden kalma yapılar da bunu kanıtlar niteliktedir. Duvarları kâgir yapıyla inşa edilmiştir ve iç mekânda hâkim olarak yoğun ahşap döşeme bulunmaktadır. Avlusundan içeri girip sola dönüldüğünde orta kapıdan girildiğinde tam orta merkezde konuşlandırılmış ehali bulunmaktadır. Ehale iki basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır.

Koruma amaçlı yapıldığı düşünülen sarı yaldızla boyanmış parmaklıklı bölme açıldıktan sonra paroşete yakından bakılması mümkündür. Paroşetin arkasında bulunan ahşap iki taraflı kapıya sahip Sedef kakmalı Aron Ha-kodesh bulunmaktadır. Tavan görseli dikdörtgen şekilde aynı bir yağlı tabloyu andırır vaziyette doğa resmi tasvir edilmiştir.

Kasım Gürani Mahallesi Lavanta Sokak üzerinde yer alan sinagog 16 Eylül 1987 alınan kararla 9 Haziran 1989 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanması ile Korunması Gereken Kültürü Varlıkları Listesi 64 numara ile dâhil edilmiştir.

Fotoğraf 3.6 Yanbol Sinagogu Tavan Tasviri

3.2.3.2 Günümüze kadar ulaşamayan- hizmet veremeyen sinagoglar

3.2.3.2.1 İştipol sinagogu

Kasım Gürani Mahallesi, Salma Tomruk Caddesi üzerinde konumlanan sinagog avlunun tam ortasında bulunmakta olup basık kemere sahip bir kapıdan girilerek görülmektedir. Ahşap mimariye sahip kendine özgü tasarımı ile dikkat çeken sinagog dikdörtgen ibadet mekânı, dört ahşap sütunlu tevası, vitrayları ve yarım daire şeklinde bulunan ehali ile Sefarad geleneğinin izlerini taşımaktadır (Türkoğlu, 2001: 51).

Bizans Dönemi sinagoglarından olduğu düşünülen ve Fetih öncesi mevcudiyetinin olduğu 21 Mayıs 1963 tarihli fermandan anlaşıldığı üzere İstipol Sinagogunun isminin Makedonya Bölgesi'nin doğusunda yer alan bir kasabadan aldığı bilinmektedir (Refik, 1988: 10).

15 Kasım 1898 tarihli bir fermandan anlaşıldığı üzere sinagog temeline kadar yandığı ve bu sinagogun tekrardan inşa edildiği anlaşılmaktadır. Sinagog kapısı üzerine düşülen İbrani takvimine göre 5659 yılını gösteren tarih sinagogun yeniden inşa edildiği yılı gösterdiği düşünülmektedir (Güleryüz, 2018: 52).

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 3618 numaralı kararı ile 16 Eylül 1987 yılında korunma listesine dâhil edilmiştir.

Fotoğraf 3.7 İştipol Sinagogu Dış Görünüm

Fotoğraf 3.8 İştipol Sinagogu Ehal ve Aron- Hakodeş

3.2.3.2.2 Çana sinagogu

Günümüzde Tahta Minare bölgesi Vodina Caddesi üzerinde yer alan sinagog, arkeologlara göre başta han olarak kullanılması için inşa edildiği daha sonra ise ticari bir amaç üstlenerek çeşitli görevler için kullanıldığını belirtilmektedir (Güleryüz, 2008: 57).

Tarihçi Rosanes'e göre isminin İspanyolca kökenli olduğu ve Endülüs şehri Jaen'den geldiğini belirtirken, Prof. Galante ise isminin Kasturya yakınlarındaki Tziana şehrinden geldiğini savunmaktadır (Rosanes, 1945: 121; Galante, 1937: 7-8).

1663 yılı çıkan bir yangından mevcudiyetini kurtaran bu sinagog, yangın sonrası Haham David Elnekave işbirliği ile Romaniyot Yahudileri tarafından Sefarad Yahudilerine mülkiyetinin satıldığı bilinmektedir. Bu sebeple Bizans Dönemi'ne ait bu sinagogun İspanyolca bir isim taşıma olasılığı oldukça zayıf olduğu düşünülmektedir. Kapısı üzerinde İbranice ve Osmanlıca bulunan kitabesinde Balat Çana Sinagogu yazmakta olup bu kitabenin onarımı sırasında rastlanan tarihler 5686-H. 1341 olduğu görülmektedir (Güleryüz, 2018: 50).

Balat'ta kurulması için ön fikirlerin kuvvetli bir şekilde aktarıldığı ve içerisinde Or-Ahayim Hastanesi'nin yapım taslağının oluşumu için gerekli konular Çana sinagogunda gerçekleştirilmiştir (Or-Ahayim Hastanesi Vakfı, 2001).

Çana sinagogu içerisinde bulunan Yanni Yeşivası 1940 yıllara kadar kullanılırken, 1950 yılına kadar Mahazike Tora olarak işlevini yerine getirmiş ve daha sonra Bet-Din'in Galata bölgesine taşınması ile ölü yıkama yeri olarak kullanılmıştır (Varol, 1989: 18).

Balat sinagoglarını dolduracak yeteri kadar Yahudi nüfusunun olmaması sebebiyle 1958 yılında 200 liralık bir masrafla ortaya konulan sinagogun tamir projesi fikri Türk Yahudi basını tarafından eleştirilip onay almamış ve gerçekleştirilememiştir (Şalom, 10 Eylül 1958). Sinagog günümüzde Balat Ahrida Musevi Sinagogu Vakfı himayesindedir. Metruk halde bulunan sinagogun İstanbul içerisindeki diğer sinagoglara göre farklı bir mimari yapısı bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.9 Çana Sinagogu İbadet Mekanı, İç Görünüm

3.2.3.3 Diğer yahudi mirası eserleri

3.2.3.3.1 Balat Or Hahayim hastanesi

Hayat ışığı anlamına gelen Or- Ahayim Hastanesi Sultan II. Abdulhamit'in izni ile 10 Mayıs 1986 yılında temeli atılmış olan bu hastane idealist genç doktorların girişimi ile Balat bölgesinde tedaviye ihtiyaç duyanlar için inşa edilmiştir (Güleryuz, 2008: 189).

II. Dünya Savaşı ve Balkan Savaşlarına da tanıklık eden Or- Ahayim Hastanesi önceleri 30 yataklı bir hastane iken daha sonraları yatak sayısı 40'a yükselmiş ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Kızılay'a tahsis edilerek karantina hastanesi olarak da kullanılmıştır. Bu süreçte hastane çalışanlarının üstün çabası dolayısı ile Hilal-i Ahmer (Kızılay) tarafından onur madalyası verilmiştir (balathastanesi.com.tr).

1921 yılında Bağdad ailesinden Elie Kadoorie genç karısı adına hastaneye 40 adet yatak ve radyoloji bölümüne transfer edilerek bağışlamıştır (Güleryüz, 2008: 189).

Fotoğraf 3.10 Balat Or-Ahayim Hastanesi (kulturenvanteri.com)

3.2.3.3.2 Yahudhaneler (Kortejolar)

Anadolu topraklarında yaşamış Yahudiler için kesin bir getto kavramı tam anlamıyla tanımını bulamamıştır. Fakat çeşitli ülkelerden farklı kültürel zenginlikler ile gelen Yahudiler ve geldikleri bölgenin kültürüne de adapte olan Yahudiler için bazı sorular akla gelmeye başlamış ve özellikle din adamlarının özlerini unutma ve dini vecibelerden uzaklaşma tedirginliği olmuştur. Bunu hem törpülemek hem de geçim kaynağı dar aileleri de bir arada bulunmasını sağlayarak onlara destek olunabilecek toplu yaşam konutları olarak karşımıza çıkmaktadır (Türkoğlu, 2001).

Genelde Yahudhane olarak bilinen kortejolar Yahudilere toplu bir şekilde yaşama imkânı sunan yapı olarak bilinmekte olup, bu yapı içerisinde bir avlu ve birbirinden bağımsız kısımların mevzu bahis avluya baktığı iki katlı yapılardır. Kortejo yapılarının daha çok İstanbul'da ve çevresinde değil, İzmir ilinde yaygın bir kullanıma sahip olduğu bilinmekte olup her iki yapı da Yahudiler için toplu bir yaşam merkezi olan mimari oluşumdur. (Bora, 2016:33 dp.)

Koç (1960)'e göre bu binaların İstanbul'un ilk apartmanları ve yaklaşık 30 ila 50 Yahudi ailelerinin içerisinde yaşadığı bir yerleşim merkezi olarak tasvir etmektedir. O dönemler zengin Müslümanların han gibi yapıları inşa ettiği fakat bir handan maliyetinin daha düşük olması sebebiyle bu tarz yapıların inşasına yöneldiklerini de ilave etmektedir.

Önceleri ahşaptan ve iki katlı olarak inşa edilen Yahudhaneler zaman ilerledikçe kat sayısında yükselme olmuş ve yapısı genelde kâgir olarak inşa edilmiştir. Günümüzde sadece Hasköy Aynalıkonak Caddesi üzerinde bulunan ikiz kâgir yapı Yahudhane olarak bildiğimiz yapı kalmıştır fakat günümüzde ikamet eden kimse bulunmamaktadır.

3.2.4 Hasköy ve Kâğıthane Bölgesi

3.2.4.1 Faal olan sinagoglar

3.2.4.1.1 Hasköy Maalem sinagogu

Hasköy Beyoğlu Keçecipiri Mahallesinde konumlanan sinagog tarihi süreç içerisinde bölgede bulunan yaklaşık 30.000 nüfuslu Yahudi yaşamının bir mirası olarak günümüzde de tarihsel işlevine devam ettirmektedir (Güleryüz, 2018: 213).

Kesin bir inşa tarihine ait belge bulunmaması ile birlikte Osmanlı Dönemi mimarisi özelliklerini taşıyarak bağdadi kubbe formunda ana ibadet mekânı ile birlikte sinagogda 16. yüzyıla ait mescit ve tarikat yapılarında görülen sivil mimari kullanılmıştır (Göncüoğlu, 1998: 63).

Ana ibadet mekânının üzeri dört yöne eğilimli bir şekilde kırma çatı ile örtülü olması ile birlikte dış köşelerinde yer alan duvar payeleri dişleme saçaklar ile çevrelenmiştir.

Sinagogun giriş kapısı mermer taklidi görünümünde basık ve kemerli bir yapıya sahip tir ve bu kapı önünde yine mermer taklidi bezemeli Toskana başlıklı iki küçük sütunun ağırlıklarını taşıyan bir revak bulunmaktadır (Türkoğlu, 2001: 61).

Fotoğraf 3.11 Hasköy Maalem Sinagogu İç Görünüm

3.2.4.2 Günümüze kadar ulaşamayan- hizmet veremeyen sinagoglar

3.2.4.2.1 Parmakkapı sinagogu

Hasköy bölgesi Yahudi yerleşim bölgelerinin en yoğun olduğu yerlerden birisi olarak 20'den fazla sinagoga ev sahipliği yapmıştır. Bu bölgede yeşivalar da bulunmakta olup ilk Osmanlı matbaanın kurulmuş olduğu bölgedir. Parmakkapı Abudara Sinagogu 1950 yıllarında başında bir sinagog olarak kullanılmış daha sonra araç gereç imalathanesi olarak görev bulmuştur. Sinagogun iç kısmında alt kısmının görünüşünü kesen bir asma kat ve kemer bölgelerinde renkli geçişlerle İbranice yazıtlar bulunmakta olup Osmanlı dekoratif süsleri ile bezenmiştir (Jack, 2008: 55).

3.2.4.2.2 Mayor sinagogu

Kal Kadoş Mayor ismi ile de bilinen Aziz Sokak üzerinde bulunan sinagog yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Tarihçi Lorans Tanatar Baruh'a göre sinagogun

çok daha eski bir dönemde mevcudiyetinin olduğunu ve Bizans dönemine ait bölgedeki en büyük Yahudi ibadethanesi olduğunu söylemektedir (salom.com.tr).

Bazı tarihçilere göre ise bu sinagog Mayor Adaları'ndan gelen Yahudiler tarafından kurulmuştur. Hahambaşı Rafael Saban Devlet arşivleri arasında Fatih Sultan Mehmet'in fethinden önce mevcut olan sinagogun tamiri için Abraham isimli bir bezirgâna yetki verildiği ifade edilmektedir (Galante, 1941: 164; Güleryüz, 2018: 217).

3.2.4.2.3 Esgher sinagogu

Beyoğlu Hasköy sahilinde konumlanan sinagog, aslına uygun olarak tarihi dokusuna zarar verilmeyecek şekilde restorasyon süreci geçirmiştir. Millet Kıraathanesi olarak hizmet verilmesi için açılma çalışmaları yapılmaktadır. Yıllarca nargile kafe olarak işletilen ve uzun süredir ibadete kapalı olduğu bilinmektedir.

3.2.4.2.4 Kula sinagogu

Uzun yıllardır depo olarak kullanılan sinagog Gazi Sokağı ve Çekirdek Sokağı'nın kesişim noktasında bulunmaktadır. Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 19. yüzyılda inşa edildiği muhtemeldir. Moloz ve taş olarak görülen mimarisi kalın duvarlara sahiptir. Günümüzde kapalı ve metruk durumdadır.

Fotoğraf 3.12 Kula Sinagogu Yan Cephe Görünümü (kulturenvanteri.com)

3.2.4.2.5 Sinyora sinagogu

Eskiden Faraş ve Misket Sokak üzerinde bulunan sinagog günümüzde Bactar ve Parçacı Sokaklarının kesiştiği yerde bulunmaktadır. Sinyora ismini bazı tarihçiler Esther'e ithafen olduğunu düşünmelerine karşın bu ismin daha önce Balat bölgesinde bu sinagogun Dona Grasia Nasi tarafından kurulduğuna ithafen verildiği söylenmektedir. Ancak bu sinagogun 1660 yılında olan yangınlarında Hasköy Bölgesine göç eden Yahudiler tarafından tekrardan inşa edildiği bilinmektedir. 1950'li yıllardan sonra bir terlik imalathanesi olarak kullanılan bina günümüzde boşaltılmıştır. (Güleryüz, 2018: 221- 222).

1804 yıllı fermandan anlaşıldığı üzere Hasköy'de bulunan beş adet sinagogun tamirine izin veren fermanda bu sinagogun Yahudilerin dini çalışmalarını yaptığı bir okul görevi gören Yeşiva- Ha Giveret'in de bulunduğu bilinmektedir.

Yapının bugün duvarları halen bulunmakta olup uzun yıllardır kullanılmayan ve günümüze kadar ulaşamayan sinagoglar arasında yer almaktadır.

Fotoğraf 3.13 Sinyora (La Giveret) Sinagogu (kulturenvanteri.com)

3.2.4.2.6 Yenimahalle sinagogu

Daha önceki zamanlarda Cezayirlioğlu Caddesi üzerinde konumlanan sinagogun iki farklı giriş yeri olduğu bilinmektedir. Telsiz ve Darülaceze tarafından da ulaşılabilen

sinagoga Çıksal bölgesinden Ermeni Mahallesi üzerinden geçildikten sonra boş bir arazi üzerinden yürünerek de sinagoga ulaşılabilmekteydi. Mimari açıdan ele alındığında yerlerinde beyaz mermerler ile kaplı ve büyük bir avizeye ait olduğu aktarılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı esnasında Milli Savunma Bakanlığına bağlı olan sinagogun duvarları üzerinde ‘’Bunu yazan Alahalil. Burası Yahudi Kilisesidir.’’ ibaresi bulunmaktadır. Sinagog E5 otoyolunun yapım aşamasında yıkılmıştır (Güleryüz, 2018, 224-225).

3.2.4.3 Mezarlıklar

3.2.4.3.1 Kasımpaşa Musevi mezarlığı/Hasköy Çıksalın mezarlığı

Hasköy Çıksalın Mahallesinin doğu tarafı ile Örnektepe Mahallesinde konumlanan mezarlık Hasköy bölgesinde bulunan Yahudiler için kullanılmıştır daha sonraları ise Galata ve çevresinde yaşayan, Anadolu yakasında bulunan Yahudiler için kullanılmış olup tarihi 400 yılı aşmaktadır. 1492 yılından önce mezarlıklara dikey konumda yerleştirilen mezar taşları Sefarad Yahudilerinin gelmesi ile birlikte yatay konumda yerleştirilmeye başlanmıştır fakat bu uygulama İtalyan, Aşkenaz ve Romanyot Yahudileri arasında hala dikey konumda yerleştirilerek eski geleneklerini sürdürmüşlerdir (Svastics, 2014: 66 -67).

Fotoğraf 3.14 Hasköy Çıksalın Yahudi Mezarlığı (turkyahudileri.com)

3.2.4.3.2 Kamondo anıtmezarı

Kamondo anıt mezarının bilgileri aktarılmadan önce Osmanlı için önemli bir şahsiyet olan Abraham Salomon De Camondo'nun hayatı ile bilgiler vermemiz gerekmektedir. Osmanlı Döneminde bankerlerin genellikle sarraflık, bezirgânlık ve gibi işlerle uğraştıkları bilinmektedir (Bali, 1998).

Osmanlı döneminin önemli bankerlerinden olan Kamondo'nun kökeni 1492 yılında Osmanlı topraklarına göç eden Sefaradlara dayanmakta olup Kamondo aileleri için yeni bir başlangıcın izlerini taşımaktadır. Kelime kökeni olarak Venedik Lehçesine dayanan ve esas yazılışı Camondo "Ca'Mondo"olan kelimenin anlamı "Dünya Evi" manasına gelmektedir. Bu konuda verilebilecek kanıtlar arasında Venedik çevresinde küçük çaplı bir Yahudi cemaatinin bulunması olarak aktarılmaktadır (Güleryüz, 2015: 404).

Fransızca eğitimi veren Yahudi okulunun Hasköy bölgesinde eğitim hayatı içerisine dâhil eden Yahudi hayırseverlerden biridir. Bu okulun kurulmasının ardından cemaat için iç tüzük hazırlayan laik Yahudi iş insanları ile birlikte komite kuran Kamondo, dindar kesim tarafından dışlanmasının ardından Paris'e göç etmiştir. Yaşamını burada devam ettiren Kamondo Paris'te vefat etmiştir. Kamondo'nun ölümü ardından kendisinin vasiyeti üzerine naaşı İstanbul'a getirilmiş olup Abraham Salomon Kamondo adına inşa edilen özel anıt mezar içerisine yerleştirilmiştir (Bali, 1998: 64).

Fotoğraf 3.15 Abraham Salomon Kamondo Anıt Mezarı

3.2.5 Şişli ve Ulus Bölgesi

3.2.5.1 Faal sinagoglar

3.2.5.1.1 Şişli Bet İsrael sinagogu

Galata ve Pera (Beyoğlu) Bölgesinden zaman içerisinde Nişantaşı ve Taksim bölgelerine doğru yerleşen Yahudiler için Şişli'de ibadet edebilecekleri bir sinagog bulunmamaktaydı. Bu doğrultuda 1951 Eylül ayında Şişli Semti'nin Efekent Sokağı'nda garaj olarak da kullanılan bir iplik fabrikası ibadet amaçlı kiralanarak sinagogun ilk ibadete açılışı gerçekleşmiştir. Başlangıçta 16,6 metre uzunlukta olan sinagog zaman içerisinde cemaatin de genişlemesiyle 26 metreye çıkarılmıştır. Sinagogun projesi Surp Agop hastanesinin mimarı da olan Aram Deregobyan ve mimar Jak Pardo ile birlikte yürütülmüştür (Güleryüz, 1992: 91-92).

1952 yılında sade bir törenle ilk temel taşı konulan sinagogun Şişli Hahambaşı Moşe Benhabib ve Şalom gazetesi muhabiri ile minyanları hazır bulunmakta olup ibadete inşaat bitmeden önce başlanmıştır. Yine aynı yıl içerisinde cemaat tarafından yapılan

bir toplantı da Sinagogun ismi Beth İsrael olarak kararlaştırılmıştır (Şalom, 24.01.1952, 222: 2; Şalom, 31.01.1952, 223: 3).

Bazilika formda düzenlenen ibadet mekânı üç sahınlı olarak inşa edilmiş olup, azara kısmı U şeklinde yan sahanlara dağıtılmıştır ve üzeri beşik tonoz ile örtülüdür. Apsis önünde konumlanan Ehal ise yarım kubbe ile örtülmekte olup yenilikçi nizamda biması bulunmaktadır (Türkoğlu, 2001: 78).

Ehali üzerinde bulunan yarım kubbesindeki hilal formuyla oluşan vitrayları ile sinagogun ön cephesi şekillenmektedir. Bu vitraylar sayesinde içerisine sızan ışık ve arka cephesinde konumlanan benzer bir penceresi ile sinagog aydınlanmaktadır (Zack, 2008: 78).

3.2.5.2 Mezarlıklar

3.2.5.2.1 Ulus Sefarad mezarlığı

Ulus'ta bulunan ve Aşkenazlar tarafından tesis edilen Adnan Saygun Caddesi üzerinde yer alan mezarlık halen gömü yapılan Yahudi mezarlıklarından biridir (Güleryüz, 2018: 158).

İbranice Menuhat Olamim ismini taşıyan ve Türkçe manası sonsuz istirahat anlamına gelen mezarlığın yönetimi GBKŞ (Galata- Beyoğlu – Kasımpaşa- Şişli) Yahudi Sefarad Cemaatine ait olup 80 dönümlük bir arazi tahsis edilmiştir (turkyahudileri.com).

3.2.5.2.2 Ulus Aşkenaz mezarlığı

Ulus'ta bulunan ve Aşkenazlar tarafından tesis edilen Adnan Saygun Caddesi üzerinde yer alan mezarlık halen gömü yapılan Yahudi mezarlıklarından biridir (Güleryüz, 2018: 158).

Daha önceleri Hasköy, Kuzguncuk ve diğer Sefarad mezarlıklarına mezar birimi başına para ödeyerek yapılan gömüler, 1901 yılında devletin almış olduğu sübvansyon

kararı ile Aşkenaz cemaatine belirli bir yıllık para yardımında bulunulmuştur (Galante, 1942: 199).

3.2.5.2.3 Şişli İtalyan mezarlığı

Şişli mevki Abide-i Hürriyet Caddesi üzerinde yer alan mezarlık ilk olarak Osmanlı Sultanı Abdülaziz'in 18 Ekim 1867 tarihli fermanından anlaşıldığı üzere Kırım üzerinden göç eden Yahudiler için tahsis edilmiş daha sonraları tarihsel süreç içerisinde Yabancı Musevi Mezarlığı olarak kullanılmış ve günümüzde İtalyan Yahudi Cemaati'ne tahsis edilmiştir. Kapı girişi üzerinde İtalyan Musevi Mezarlığı yazmakta olup giriş kapısından içeri girildiğinde Osmanlı Sultanı Abdülaziz'in Fermanının replikası mermer bir levha üzerinde yer almaktadır (turkyahudileri.com).

Fotoğraf 3.16 Şişli İtalyan Yahudi Mezarlığı Girişinde Bulunan Osmanlı Sultanı Abdülaziz Fermanı (turkyahudileri.com)

3.2.5.2.3.1 Sefarad yemek kültürü

Yahudilik için önemli bayramlar olan ve Türkiye Yahudi topluluğu içinde önem arz eden Pesah, Roş Haşana, Kipur, Sukot, Hanuka bayramları ve Şabat akşamlarında özel sofralar hazırlamaları bir gelenek haline gelmiş ve bu bayramların her biri için spesiyal menüler hazırlanmıştır. Özellikle ''Dezayuno'' olarak bilinen kahvaltılar Türkiye Yahudileri için önem teşkil etmektedir (Koronyo ve Ovadya, 2012: 4).

Yahudiler için önemli bir yeri bulunan ve özel günlerde hazırlanan bu sofralar sofra adabının ve yemek kültürünün ne kadar önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Suedat Mitsva -**'מצווה סעודת'** adı verilen bu özel sofralar ''Sevgi Öğünü'' anlamına gelmekte olup dini vecibelerine önem veren dindar Yahudi aileler için Sefarad mutfağı sebze ağırlıklı olup et yemekleri daha az yer kaplamaktadır. Et yemekleri ise kaşerut kuralları dâhilinde yapılmaktadır (Koronyo ve Ovadya, 2012:4).

''Haroset – חרוסת'' adı verilen Pesah reçeli, Mafiş – מפיש adı verilen Purim Tatlısı, Gato De Pesakh- גאטו דה פסח adı verilen Hamursuz Keki ve Pesah yumurtası ve diğer birçok tarif Yahudiler için kutlanan özel günlerde vazgeçilmez unsurlardan biridir (Alphan, 2005: 51- 52; Koronyo ve Ovadya: 2012: 15).

3.2.5.2.3.2 Gözlem gazetecilik basım ve yayım AŞ

1947 yılından itibaren haftalık olarak çıkarılan Şalom Gazetesinin tarihi oldukça uzundur. 1984 yılında Şalom Gazetesinin Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayım AŞ.'ye bağlanması ile birlikte ve 1992 yılında faaliyetleri arasına sanat galericiliği, CD, kaset yapımı, kitap basımı ve bunların ithalatı ve ihracatı ile ağını geliştiren gözlem yayımcılık günümüzde de aktif bir şekilde çalışmaktadır. İlk kuruluş aşamasında özellikle Yahudiliğe ait kitapları diğer yayınevlerinden temin ederek satışa sunmuştur. İletişim yayınlarının bastığı ve basımının olduğu yıllarda revançta olan "Encylopedia Judaica" Yahudiliğe ait kitap satışlarını gerçekleştirmiştir. Kamu kurumlarına ait kütüphanelere gidildiğinde Türkçe olarak yazılan Yahudiliğe dair kitapların eksikliğinin bulunmaktadır. Özellikle Yahudiliğe ait kitapların basımını bünyesinde bulundurması ile birlikte, Gözlem'in ilk basmış olduğu kitap Fransız dilinde "Je Reviens du Camp de Bergen-Belsen (1949)" olarak kayıtlara geçmiştir. Bu kitap döneminde Holokost ardından dünya üzerinde en çok basılan ilk kitap olma niteliğini de bünyesinde bulundurmaktadır (gozlemkitap.com).

Günümüzde Gözlem Yayıncılık A.Ş bulunmuş olduğu konumdan idaresi yürütülmesi ile birlikte bir internet 'www.gozlemkitap.com' sitesine sahip olarak internet satışları aktif ve herkese açık olarak devam etmektedir. Türk Yahudilerinin kültürel mirasının

yakından inceleme fırsatı barındıran 500. Yıl Vakfı Türk Musevi Müzesinin giriş katında da Yahudiliğe ait kitap satışı bulunmaktadır.

3.2.5.2.4 Kuzguncuk Bet Yaakov sinagogu

Rum Kilisesinin hemen bitişiğinde konumlanan eski ismi ile Kal de Abaşo olan sinagogun Türkçesi Aşağıdaki Sinagog anlamına gelmekte ve inşası 1878'lere tekabül etmektedir. Sinagogun, Kuzguncuk bölgesinde Yahudi nüfusunun azalması ile bir zamanlar içerisi dolup taşan durumu günümüzde minyanın bulunmamasından dolayı sadece Şabat ve Yahudi bayramlarında ibadete açık bulundurulmaktadır (Güleryüz, 1992: 53).

Sinagog Bizans döneminden kalma olup 100 yıllık bir geçmişi olduğunu, Ets- Ahayim sinagogunun yanması sonucu Bet Yaakov Sinagogunun yerine inşa edildiğini ve bu sinagogun adının Bet Yaakov olarak değiştiğini, Galanti ise sinagog 1862 yılında onarım geçirdiğine dair bir fermanın bulunduğunu ifade etmektedir (Alok & Mitrani, 1992: 351). Günümüzde bulunan sinagogun ise yapım tarihinin 1878 yılında olduğu belirtilmektedir (Güleryüz, 1992: 53; Karmi, 1992: 92).

Sinagog içerisinde pastel renklerin hâkim olması ile birlikte kalem işi ve ahşap aplikeler göze çarpmaktadır. Sekizgen formda bağdadi tonozla ahşap direklere kubbenin ağırlığı verilmiş olup, boylamasına uzanan dikdörtgen biçimli ibadet mekânı bulunmaktadır. Mimari açıdan tam bir kubbe formunda olmayan tavanın bezemeleri İsrail'den getirtilen bir katalog içerisinden seçilen motiflerinde Yahudi takviminde on iki sembole karşılık gelen ve tam olarak göbeğe yerleştirilen bezemeler yer almaktadır (Türkoğlu, 2001: 70).

1983 yılında Yahudi hayırsever Edmond Benkohen'in yardımları ile önemli bir restorasyondan geçen sinagog nüfus azalması sebebi ile minyan toplanamaması nedeni ile yine Yahudi bir dindaş olan Nesim Albala'nın kişisel çabaları ile başka semtlerde bulunan Yahudilerin ilgisini bu sinagog üzerine çekerek bazı Yahudi dini ritüellerinin günümüzde de hala icra edilmesine olanak tanımıştır (Güleryüz, 1992:53; Besalel, 2004: 276-277).

İcadiye Caddesi yönünde bulunan giriş kapısı üzerinde İbranice bir kitabe bulunmaktadır. Türkçe anlamı şu şekildedir:

‘’Bu Tanrı’nın kapısıdır. Dürüst olanlar buraya girecektir.

Bu yer ne yücedir, Burası Tanrı’nın evidir.

Ne güzeldir çadırların Yaakov, yerleşme yerlerin İsrael burası göklerin kapısıdır.’’

3.2.5.3 Mezarlıklar

3.2.5.3.1 Kuzguncuk tarihi Yahudi mezarlığı

Kuzguncuk mezarlığı şehir merkezine uzak bir konumda bulunması ile birlikte İstanbul’un en eski mezarlıklarındandır ve tarihi bir öneme sahiptir. Mezarlık konum olarak Asya kıtasında yer alması Yahudiler için kutsal topraklara yakınlığı nedeniyle Kuzguncuk bölgesi de bu kutsallıktan payını almaktadır. İstanbul’un her semtinden Yahudi’ye hizmet veren mezarlık taşlarında eski ahit ve Yahudiliğe ait semboller yer almaktadır. Bazı mezar taşlarında 16. yüzyılda Engizasyon mahkemelerinden kaçıp Osmanlı topraklarına gelen Yahudilerin hikâyeleri Ladino ve İbranice yazıtlarda görülmektedir. 19.yüzyıla kadar olan mezar taşlarında Osmanlıca Arap alfabesi ile yazıtlar görülürken yakın döneme ait mezar taşlarında Türkçenin Latince karakterli yazıtları görülmektedir. Mezarlıkta kısmı de olsa küçük bir arsa kullanılmaktadır (Karmi, 1992: 93).

> *İstanbul'u halen mevcut en eski Yahudi Mezarlığı Kuzguncuk’tadır. Mezarlıkta, İsrail oğullarının Tacı Yüce Haham Eliezer Mitsriel adına 5322 (1562) tarihli bir mezar taşına rastlanmıştır. Önemli diğer iki tarihi mezar taşı da, 5375 (1615) tarihli Rav Avraam Farhi ile 5376 (1616) tarihli "Dünya Çapında Ünlü Haham ve Dini Meclis Başhakemi" Rav Avraham Meyohas’a aittir.*

Kutsal topraklara gidemeyen insanlar için Kuzguncuk’ta bu tarihi mezarlığa gömülmek Yahudiler için kutsiyet atfetmektedir. Günümüzde bu mezarlıkta gömü yapılmamaktadır.

3.2.6 Boğaziçi Rumeli Yakası

3.2.6.1 Faal sinagoglar

3.2.6.1.1 Yeniköy Tiferet İsrael sinagogu

Abraham Salomon Kamondo'nun astım hastası olması neticesinde evinden uzakta bulunan sinagoglara gidememesinden ötürü dönemin padişahı tarafından izin alınarak inşa ettirilmiştir ve bir butik sinagog durumundadır. Aileye tahsis edilmesi açısından dünyada tek ve ilk sinagog olarak önemlidir.

3.2.6.1.2 Ortaköy Etz Ahayim sinagogu

Muallim Naci Caddesi üzerinde yer alan sinagog Hayat Ağacı anlamına gelmektedir ve Osmanlı Dönemi diğer sinagoglarında bu isim ile sıkça karşılaşılmaktadır. 1648 tarihli bir metinden anlaşıldığı üzere verilen karar ile bir evde toplanarak yapılan ibadetin sinagog oluşumuna zarar verdiği düşüncesi neticesinde evde toplanmalar yasaklanmış olup sinagoga gidilmesi teşvik edilmiştir (Galante, 1940: 17).

Sık sık yangın olayları vuku bulan İstanbul'da Yahudi ailelerin de göçleri söz konusu olup 1660 – 1718 yılları arasında Ortaköy'de Yahudi ailesi nüfusu yoğunlaşmaya başlamıştır. 1707 tarihli bir fermandan anlaşıldığı üzere sinagog zarar almış olup yenileme aşaması için izinler alınmış olup masrafları Kamondo ailesi tarafından karşılanmıştır (Güleryüz, 2018: 137).

Etz Hayim sinagogu içerisinde günlük ibadete imkan sunan üç adet midraşı bulunmaktaydı. Günümüzde bulunan sinagog binası bu diğer iki midraşın ''Midraş Haverim ve Midraş Teilim'' birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu midraşlar içerisinde bulunan Rimonim, puntero, besamim gibi Yahudilik için önemli yerleri bulunan dini simgeler midraşların birleştirilmesi sonrası 500. Yıl Türk Musevi Vakfı Müzesi'ne taşınmıştır (Kohen; Şalom 13.05.1992; Güleryüz, 2018: 139).

3.2.6.2 Diğer Yahudi mirası eserleri

3.2.6.2.1 Ortaköy Musevi mezarlığı

Yaklaşık olarak 400 yıl bir tarihi bulunan mezarlık Ortaköy'ün Balmumcu Mahallesi üzerinde yer almaktadır. Mezarlığın bir kısmı dağ sırtı yamacında olmasından dolayı zaman zaman toprak kayması yaşamıştır. Bu neticede sinagogda bulunan tarihi mezar taşları yer değiştirmektedir. Yurtdışından yakınlarının kabrini görmek isteyenlerin zaman zaman ziyaret ettikleri bilinmektedir. Etz- Ahayim Vakfı tarafından gömü işlemleri yapılarak günümüzde de hale gömü yapılmaktadır (turkyahudileri.com).

3.2.6.2.2 Kuruçeşme Musevi mezarlığı

1866 tarihli Hahambaşı Kaymakamı Yakir Geron ve Polis Müdüriyeti arasında geçen yazışma kayıtlarından anlaşıldığı üzere Kuruçeşme beldesinde bulunan Yahudi Mezarlığı şehirde yapılan inşaat faaliyetleri sonucu alt kısımda kalmış olup günümüzde yok olmuştur. Bölgede bazı mezar taşları rastlanmış olup Ulus mezarlığında koruma altına alınmıştır (Güleryüz: 208: 146).

3.2.7 Haydarpaşa – Caddesbostan Maramara Kuzey Anadolu Yakası

3.2.7.1 Faal sinagoglar

3.2.7.1.1 Haydarpaşa Hemdat İsrael sinagogu

Haydarpaşa Bölgesinde Yahudilerin dini vecibelerine yerine getirmeleri için 1890'lı yıllarda bölgede Haham Menahem Farhi idaresinde bir ev kiralanmış ve daha sonrasında burada söz bahsi olan mali konulara davet edilen 80 kişinin katılmaması nedeniyle kiralanan bu daire kapatılmak zorunda kalmıştır (Galente, 1942: 168).

Haydarpaşa Bölgesinde Yahudi nüfusunun artış göstermesi ile birlikte ibadethane gereksinimi ortaya çıkmıştır ve bu doğrultuda Osmanlı Mahallesi Eski Aziziye (Yeni İzettin) Sokak No 49'da bulunan iki parça şeklinde 1.100 birimlik parsellik Bahriye

levazımcılarından Mişon Efendi'nin (Moiz Avigdor) arsasını kendi rıza ile sinagog yapımı için bağışlamıştır (BOA. İ.AZN. 1000.1329; Niyego, 1999: 40-41).

Sinagog 1899 yılında Yahudilerin yılbaşısı olan Roş Haşana bayramının hemen bir gün öncesinde ibadete açılmıştır. Sinagogun ismi ''İsrailoğullarının Şefkati'' manasına gelmektedir ve İbranice harf kökeni (Het- Mem- Dalet- Tav) şeklinde oluşmaktadır. Sultan II. Abdülhamit'in sinagoga vermiş olduğu desteğe ithafen bir saygı ve minnet göstergesi olarak da bu ismin verilmesi ile ilgili bağlantı bulunmaktadır (Galante, 1941: 171).

2 Ocak 1896 tarihinde Aziziye Caddesi üzerinde bulunan arsa üzerine haham yönetiminde başlanan sinagog inşaatına Rumların sinagog inşasını durdurmak için verdikleri mücadeleye şahit olan özel göz doktoru İlyas Paşa'dan II. Abdülmahit'e malumat gitmiştir. Bu doğrultuda Sultan II. Abdulhamit Selimiye Kışlasında bulunan askeri birlikleri sinagog inşasının korumasında görevlendirmiştir (Galente, 1941: 67; Güleryüz, 2012: 92-93).

Sinagogun İzzettin Sokağı'na bakan ana giriş kapısı üzerinde:

תפילה בת בתי כי

צדק לי שערי פיתכו

עודה יה בם אבו

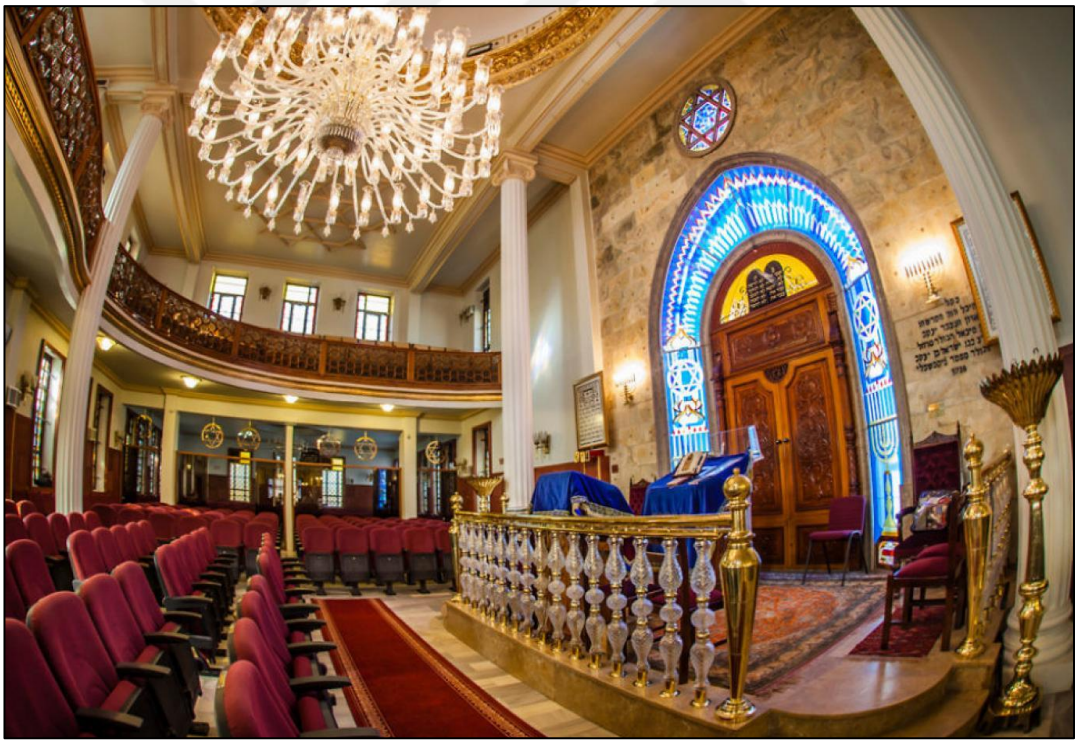
רחמים נגמור הבית בסוף חודש

3.2.8 İstanbul Prens Adaları Bölgesi

3.2.8.1 Faal olan sinagoglar

3.2.8.1.1 Büyükada Hesed Le Avraam sinagogu

Ada içerisinde Yahudi nüfusunun yoğunlaşması neticesinde ilk olarak Şabat akşamları için bir evde toplanmaya başlayan Yahudiler daha sonraları komşular tarafından şikâyetlerin artması neticesinde bir sinagog inşası zaruri hale gelmiştir. Büyük Ada'da ikamet eden Yahudi Avraam Fresko'nun bağışlamış olduğu arsa üzerine kıs bir zaman dilimi içerisinde küçük çapta bir sinagog inşa edilmiştir. Sinagog arsasını bağışlayan Avraam Fresko'ya duyulan minneti ifade etmek için sinagoga Avraam'ın iyiliği anlamına gelen Hesed Le Avraam ismi verilmiştir (Mitrani ve Alok, 1992: 291).

Fotoğraf 3.17 Hesed Le Avraam Sinagogu Genel İç Görünümü

3.2.8.1.2 Heybeliada Bet Yaakov sinagogu

Heybeliada Orhan Sokak üzerinde yer alan sinagog 1947 yılı itibari ile yazlık olarak kullanılan evlere yerleşen Yahudilerin dini gereksinimlerinin karşılamaları için bir sinagog girişiminde bulunması neticesi inşa edilmiştir. 1948'li yıllarda Emniyet Müdürlüğünce alınan izinle adada bulunan Rum Karma İlkokulu binasında dini vecibeler yerine getirildiği bilinmektedir. Neve Şalom Vakfı tarafından tescil edilen arsa üzerinde 1953 yılında gerekli izinlerin alınması ile birlikte sinagog inşası 3 yıl içerisinde tamamlanarak 10 Haziran 1956 tarihinde görkemli bir törenle ibadete açılmıştır. 1997 yılı sonrası ada içerisinde Yahudi nüfusunun azalması ile sinagog sadece yaz ayları içerisinde belirli dini günlerde açık olarak ibadete olanak tanımaktadır.

Fotoğraf 3.18 Heybeliada Sinagogu İç Görünüm (turkyahudileri.com)

3.2.8.1.3 Burgazada Ohel Yaakov sinagogu

Burgazada'da ikamet eden Yahudilerin özellikle Şabat sabahları adada bulunan bir ev kiralanarak Yahudi bayramlarında özel izin alınarak ibadete açılan Burgaz Tatil Evi Yahudilerin dini vecibelerini yerine getirmeleri için olanak tanımamaya başlamıştır.

Özellikle 1960 ve 70'li yıllarda Burgazada Yahudi nüfusunun artması ile birlikte bir sinagog oluşumunu gerekli kılmıştır. Daha sonraları gerekli izinler alınarak Burgazada Tatil evi sinagog oluşumu için düzenlenerek Yahudiler ibadetlerini burada gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu uğurda ön ayak olan ve Neva Şalom Vakfına bağlı olan Burgazada ibadethanesi için çalışmalar yürüten Yaakov Mazon'u onurlandırmak adına sinagoga Yaakov'un Çadırı anlamına gelen Ohel Yaakov ismi verilmiştir.

1994 yılında iç kısmı yenileme geçiren ibadethane özellikle Yahudi kız çocuklarının ergenliğe geçişi kapsamında hazırlanan Bat-Mitsva törenlerinin düzenlendiği ibadethanelerden olup bu törenler 1999 yılı depremi sonrasında iptal edilmiştir.

3.2.8.1.4 Caddebostan Bet-El sinagogu

1950 yılı ve onu takip eden yıllarda Haydarpaşa bölgesinde Yahudi nüfusunun yaz aylarında yükseliş göstermesi neticesinde özellikle Suadiye, Erenköy ve Caddebostan bölgesinde yoğunluk izlemesi neticesinde Yahudilerin Yel değirmeni bölgesindeki ibadethaneye her zaman iştirak edememeleri doğrultusunda Caddebostan üzerinde bir sinagog inşası fikri ortaya atılmıştır.

Bazı zamanlar ibadet severlerin evinde Sefer Tora olmadan ibadetlerini özellikle Şabat ve Kipur bayramlarını kutlamaları hatta gönüllülerin ibadete evlerini açmaları sorunu çözmemiş ve 1949 yılında sinagog inşası için ilk adım atılmıştır.

Moiz Behar kendi şahsına ait olan Ebeoğlu Caddebostan üzerinde bulunan arsasını değerinin çok aşağısında bir fiyat ile Yahudi toplumuna sunmuş ve komiteye terk etmiştir. Yüksek Mimar Mühendis Albert Aldirtti sinagog projesini ücretsiz bir şekilde hazırlayarak hazırlıkları ve izinleri alınan sinagog 1954 yılında tamamlanmıştır (Güleryüz, 2018:108).

3.2.9 Göktürk Kemerburgaz ve Kilyos

3.2.9.1 Göktük Kemerburgaz Şaar Aşamayim ibadethanesi

İstanbul bünyesinde kalabalıklaşan nüfus, trafik sorunları vb. sebepler doğrultusunda doğa ile daha iç içe olan Kemerburgaz bölgesine yerleşen Yahudiler için ibadet ihtiyaçlarını karşılamak için bir sinagog ihtiyaç haline gelmiştir. Göktürk'te bir iş hanı kiralanması neticesinde toplamda 150 kişilik kapasiteye sahip bir sinagog kurulmuştur. İbranice **'השמיים שער'** Türkçesi ile Şaar Ha- Şamayim ''Göklerin Kapısı'' anlamına gelen sinagogunun açılışı 21 Eylül 2006 yılında olup sinagog Türkiye'nin modern sinagogu arasında yer almaktadır. Sinagogun dar bir alanda kurulması kadınlar bölümü olan azaranın oluşumuna olanak vermemiş ve kadınların bir paravan yardımı ile ibadet etmeleri sağlanmaktadır (Güleryüz, 2018: 237).

3.2.9.2 Kilyos Musevi mezarlığı

İstanbul Büyük Şehir belediyesi tarafından 1991 yılında mezarlık olarak ayrılan alan Bahçeköy- Kilyos yolundaki boş bulunan engebeli arazi üzerinde konumlanmakta olup mezarlık alanının yer bölümlemesi tamamlanarak 2010 yılında gömü yapılmaya başlanmıştır. Gömü Neve Şalom Vakfı tarafından yapılmaktadır (Güleryüz, 2018: 238). Mezarlık girişinde bulunan küçük bir midraş Perlet- Elyo Behmuaras'ın değerli destekleri ile tamamlanmış ve 2013 yılında kapılarına mezuza takılarak ibadete açılmıştır. (Şalom, 09.10.2013).

3.2.9.2.1 Bet Avraam sinagogu

Sirkeci'de bulunan Yahudi nüfusunun 19. yüzyılın sonlarında birkaç aileden oluşmakta iken 20. Yüzyılın başlarından itibaren Kulaksız ve Hasköy'de vuku bulan yangınlar sonrası artmaya başlaması ile Yahudi aileler bu bölgeye yerleşmeye başlamıştır. Balkan Savaşları Birinci Dünya Savaşı'nın etkisi ile de hızla bir Yahudi aile nüfusunun Sirkeci de artması ile Çorapcı Han İbadethanesinin yetersiz kalması sonucunda Avraam Geron'un bağışlamış olduğu arsa üzerine sinagog inşa edilmiştir.

Sinagog Şabat günleri ibadete açık olması ile birlikte özellikle Yahudi bayramlarından olan Lag BaOmer kutlamaları 1989 yılından itibaren devam etmektedir.

Fotoğraf 3.19 Bet Avraam Sinagogu İç Görünüm

3.2.9.2.2 Çorapcı han ibadethanesi – Kal Kadoş çorapçı han

Kuruluş ve şükran levhasından anlaşıldığı üzere ibadethane Rus göçmenler tarafından kurulmuştur. Daha önceleri bölgede ibadet Eskenazi bir ailenin odası kiralanarak gerçekleştirilmiştir. Daha sonraları bu yerin ihtiyaçları karşılamaması doğrultusunda alana iki oda daha eklenerek ibadet mekânı genişletilmiştir (Güleryüz, 2018:74).

3.3 Araştırma Bulguları ve Yorumları

Araştırmanın bu bölümünde Türk Yahudi Mirası kapsamında yer alan İstanbul şehri içerisinde her iki yakada da mevcut bulunan kültür kapsamında sayabileceğimiz miraslar, sinagoglar, eski Yahudi mahalleleri, sokakları, sosyal çevresi ve tarihi süreç içerisinde günümüze kadar evirilmiş bölgeler ile ilgili bilgi verilmektedir. Ayrıca genel

kapsamıyla yürüyüş rotası olarak çizilen tur rotası şehir içerisinde farklı kültür turizmi rotalarını da görmemiz açısından olanak sağlamaktadır.

Yaklaşık 2 km'lik 1 numaralı harita Galata bölgesinden Karaköy Bölgesine doğru uzanmakta olup kesintisiz bir yürüyüş rotası sağlamaktadır. Galata Kulesi önünden başlayan tur rotamız Karaköy yeraltı treni güzergâhına kadar uzanmaktadır. Başlangıç noktası olarak haritada Galata kulesi belirtilmektedir. Galata kulesine 400 metre uzaklıkta olan 500. Yıl Musevi Vakfı Müzesi ilk noktadır. Bir camekânla müze içerisinde görünebilen sinagogun girişi yan tarafta bulunmaktadır. 500. Yıl Vakfı Türk Musevi Müzesi için yaklaşık 1 saat gezi süresi önerilmektedir.

İstanbul sinagogları belirli bir alanda tam bir yürüyüş rotası oluşturacak şekilde konumlanması itibari ile genellikle turlarda yürüyüş rotası şeklinde bir haritalandırılma oluşturulmuştur. Zaman içerisinde bölge nüfusunun azalması ve ibadetin başka amaçlarla kullanılması satılması, el değiştirmesi sebebi ile metruk halde bulunan ya da işlevini kaybedenler bulunmaktadır. Turizm alanında bir tur rotası sadece ziyaret edilmeye olanak tanıyanlar ile oluşturulmuştur. Galata bölgesinde bulunan sinagoglar konum itibari ile birbirlerine yakın konumda bulunması itibari ile yürüyüş rotasına olanak tanımaktadır.

Fener- Balat bölgesinde olup taşıt ile köprü geçişi için kullanıldıktan sonrası araçlardan ayrılıp yakın mesafede bulunan sinagoglar yürüyüş şeklinde tamamlanabilmektedir. Tarihi Ahrida, İştipol, Yanbol, Çana sinagogları tur güzergâhının ana hatlarını oluşturmaktadır. Günümüze ulaşamayan sinagoglar tur rotası içerisinde belirtilmiş olup sadece kalıntıları ile karşılaşabilmekteyiz. Buna örnek olarak Kasturya Sinagogu verilebilmektedir.

Ek olarak tur rotası haritaları oluşturulmuştur. Fakat Kuzguncuk - Ortaköy diğer tur rotalarına konum itibari ile bağlı değildir. Yahudilerin Kudüs'ten önceki son durakları diye tanımladıkları Kuzguncuk bölgesidir. Burada 2 adet sinagog bulunmaktadır ve bölge halkı tarafından aşağı Bet Yaakov ve yukarı sinagog Bet Nisim şeklinde isimlendirilmiştir. Ortaköy'de bulunan Etz-Ahayim Sinagogu'da bölgede bulunan tek sinagogtur.

Tarihi yarımadada bulunan Bet Avraam Sinagogu konum itibari ile diğer sinagoglara bağlantısı bulunmaması tarihi yarımadada bulunan İstanbul için değeri bulunan diğer dini yapılarında gezilmesine imkân sunması açısından önemli olup kültür rotası oluşturulabilmektedir. Tarihi yarımada içerisinde bir tane sinagog bulunması itibari ile bölgede İstanbul için önem arz eden diğer kültür eserlerinin ziyaret edilmesi de oldukça önemlidir. Başta Ayasofya, Sultan Ahmet Cami, Süleymaniye Cami, Yeni Cami rotaya eklenerek dini yapılar gösterilmiştir.

Rotalar her mevsim yürünebilmektedir. Özellikle tercih edilen mevsim bulunmamaktadır. Yahudi Mirası kapsamında bazı özel kutlama günlerinde oluşturulan turlar bulunmaktadır. Genel görüş itibari ile rotanın zorluk derecesi orta seviyedir. Uzun yürüyüş rotaları kişiye göre değişkenlik göstermektedir.

Bölgeyi ziyaret eden turistlerin her zaman memnuniyetinden söz edilmesi olanaksızdır. Güvelik sebebi dolayısıyla bölgeyi bir rehber eşliği harici ziyaret etmenin pek mümkün olmaması, bireysel gezginciler için bir dezavantaj oluşturmaktadır. Tur noktalarının tamamını gezmek isteyen turistler gelmeden önce hahambaşılığa müracaat etmeleri ve dilekçe ekinde belirtilen yerleri gezmek istedikleri Yahudi Mirası kapsamındaki yerleri belirtmeleri doğrultusunda güvenlik araştırması sonucu olumlu-olumsuz sonuçlanma ihtimali bulunmaktadır. Ek olarak sağlanacak güvenliğin cemaat için ek masraf olması gibi sebepler dolayısı ile rota içerisinde yer alan bazı sinagogların sadece dış kısmını görme ihtimali bulunmaktadır.

Bu yüzden sinagogun yeniden aktif şekilde kullanılmasına katkı olması amacıyla, bu tez çalışmasında yapının ibadet mekânı olarak kullanılmasının yanı sıra; kültürel ve sosyal faaliyetlerde kullanılabilecek bir salona dönüştürülmesi önerilmektedir.

Sinagogların etrafında azalan cemaat sebebiyle metruk halde bulunan ve ibadet yapmaya olanaksız bulunan ibadet yerlerinin kültürel ve sosyal faaliyetler çerçevesinde kullanılabilecek bir salon olarak tertip edilmesi önerilmektedir.

Araştırmada aşağıda belirtilen sorulara yanıtları şu şekildedir.

- İstanbul Yahudi Mirası eserlerinin turizm hareketliliğine katkısı var mıdır?

İstanbul Yahudi Mirası Rotasının turizm hareketliliğine katkısı bulunmaktadır. Bu katkının daha da gelişmesi ve tanıtılması için özellikle Turist Rehberi Odalarına yapılan davetler ve Profesyonel Turist Rehberliği yapanların eğitim alması için 500.Yıl Vakfı Türk Musevileri müzesi tarafından da eğitimler verilmekte olup daha fazla turist çekmek ve doğru bilgilerin aktarılması hedeflenmektedir.

- İstanbul Yahudi Mirası Türkiye Turizm Tanıtımı açısından aktif işlevleri bulunmakta mıdır?

Tam bir turizm tanıtımı için aktif bir işlevi bulunmamaktadır. İstanbul bazlı bazı turizm acentaları tarafından oluşturulan tur programları için verilen bilgiler bulunmaktadır. İstanbul Yahudi Mirası kapsamında yetkili mecralar tarafından hazırlanmış bir turizm tanıtım filmi bulunmamaktadır.

- İstanbul Yahudi Mirası için oluşturulacak destinasyon rotası uluslararası turist çekiminde etki sağlayacak mıdır?

Avrupa Kültür Yahudi Mirası kapsamında bazı programların yapılması ve bu oluşumun bir parçasının İstanbul içerisinde de bulunması ve kutlanması neticesinde uluslararası turist çekiminde aktif rol oynamaktadır. Özellikle Yurtdışında yaşayan ve atalarının mezarlarını ziyarete gelen birçok Yahudi bulunmaktadır. Gün geçtikçe turizm olanaklarının çeşitlenmesi ve alternatif rotalara karşı insanların son zamanlarda daha da ilgi çekmesi ile İstanbul Yahudi Mirası destinasyonlarının da uluslararası platforma yayılması beklenmektedir.

- Yahudi mirası eserlerinden hangileri özgünlüğünü yitirmektedir?

Özellikle göçlerin başlaması ile birlikte azalan Yahudi nüfusu bazı sinagogların kapanmasına ve satılmasına sebep olmasına doğrultusunda özellikle Galata Bölgesi'nin alt mahalleleri ve Haliç sınırında nüfusun seyrelmesi ve metropol şehre ayak uydurulması doğrultusunda Yahudilerin farklı bölgelere taşınması ile birlikte bazı sinagoglar özgünlüğünü yitirmiştir. Bu sinagoglar arasında Zülfaris Sinagogu, Sinyora Sinagogu, Kula Sinagogu, Silivri Sinagogu, Unkapanı Sinagogu, Çana Sinagogu, Kasturiya Sinagogu.

- Yahudi Mirası eserleri içerisinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan eserler hangileridir?

  Özellikle bakımsız kalan sinagoglar ve eski Yahudi mahallelerindeki evler yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bazı Yahudi evlerin satılmış ya da el değiştirmiştir. Cemaatin azalması ile birlikte sinagoglara gelenlerin sayısı bir hayli azalmış olup ilerleyen yıllarda bakımsız kalabilecek sinagoglar yok olma tehlikesi yaşayacaktır.

- Yahudi Mirası eserlerinden hangileri turistik amaç için kullanılabilir?

Özellikle İstanbul'un en yoğun turist uğrak noktalarından biri olan Galata bölgesinde bulunan Yahudi Mirasları ve Balat Bölgesinde bulunan Yahudi Mirası eserleri turistik faaliyet için kullanılabilmektedir.

- Yahudi Mirası eserlerinden hangileri turistik faaliyetler için kullanılmaktadır?

Balat Bölgesinde bulunan Ahrida Sinagogu, Çana Sinagogu, Yanbol Sinagogu, İştipol Sinagogu olmakla birlikte, Galata Bölgesinde bulunan 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, Neve Şalom Sinagogu, Aşkenaz Sinagogu, İtalyan Sinagogu, Hamursuz Fırını, Schneidertempel Sanat Merkezi, Abraham Salomon Kamondo Evi Kalıntıları ve Kamondo Merdivenleri

- Yahudi Mirası eserlerinden hangileri yalnızca ibadet amaçlı kullanılabilir?

Yalnızca ibadet için kullanılan sinagoglar turizm faaliyetleri için konum itibari ile uzak bölgelerde ve güvenlik sorunları nedeniyle turizme açılamayan sinagoglardır. İçerisinde hali hazırda ibadet yalnızca belirli günler gerçekleştirildiği için gezilmeye olanak tanımamaktadır. Bu sinagoglar arasında tarihi yarımada içerisinde bulunan Bet-Avraam Sinagogu, Nişantaşı Bet- İsrael Sinagogu, Adalarda bulunan Hesed Le Avraam Sinagogu, Bet Yaakov Sinagogu ve Burgazada Sinagogları gösterilebilmektedir.

- Yahudi Mirası eserlerinden hangileri ile bir rota oluşturulabilir?

Özellikle Galata ve Fener bölgesinde bulunan sinagoglar ile bir rota bulunmaktadır. Aktif olarak belirli günlerde acentelerin sinagog turu programları bulunmaktadır. Ortaköy, Kuzguncuk ve Adalar bölgesine daha önce tur ya da rota oluşturulmamıştır. Bu doğrultuda Adalar, Ortaköy, Kuzguncuk, Haydarpaşa bölgelerinde bulunan sinagoglara rota oluşturulmuş olup turizme kazandırılması hedeflenmiştir.

- Nasıl bir tur programı olmalıdır?

Tur programı yoğun olacağı düşünüldüğünden dolayı tek bir güne sığması mümkün değildir. Özellikle konaklamalı bir tur programı olması Yahudi Mirası Rotasının daha detaylı ve verimli ziyaret edilmesine olanak tanımaktadır. Sinagog konumlarının birbirlerine yakınlığı göz önünde bulundurularak genellikle yürüyüş rotasının tercih edileceği düşünülmektedir.

- Tur için kaç gün yeterlidir?

İstanbul Yahudi Mirası eserlerini gezmek için en az 4 gün en fazla 7 gün İstanbul'da konaklamalı bir şekilde kalarak tamamının gezilmesine olanak tanımaktadır.

Tablo 3.1 Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı Kodu	**Cinsiyetiniz?**	**Yaşınız?**	**Eğitim Seviyeniz?**	**Medeni Durumunuz?**
K1	Erkek	38	Lisans	Bekâr
K2	Kadın	51	Lisans	Bekâr
K3	Erkek	35	Lisans	Bekâr
K4	Kadın	55	Doktora	Bekâr
K5	Kadın	60	Yüksek Lisans	Bekâr
K6	Kadın	45	Lisans	Bekâr

Tablo 3.1'in devamı

Katılımcı Kodu	**Cinsiyetiniz?**	**Yaşınız?**	**Eğitim Seviyeniz?**	**Medeni Durumunuz?**
K7	Kadın	54	Lisans	Evli
K8	Erkek	37	Doktora	Bekâr
K9	Kadın	56	Lisans	Evli
K10	Kadın	24	Lisans	Bekâr
K11	Erkek	57	Lisans	Evli
K12	Kadın	41	Lisans	Evli
K13	Kadın	50	Yüksek Lisans	Evli
K14	Kadın	44	Yüksek Lisans	Bekâr
K15	Kadın	53	Yüksek Lisans	Evli
K16	Erkek	23	Lisans	Bekâr
K17	Kadın	30	Doktora	Bekâr
K18	Kadın	35	Yüksek Lisans	Bekâr
K19	Erkek	31	Lisans	Bekâr
K20	Kadın	49	Lisans	Evli
K21	Kadın	56	Lisans	Evli
K22	Erkek	57	Lisans	Evli

Cinsiyete göre; 15 kadın, 7 erkek katılımcı olup yaş aralıklarına bakıldığında; 18-25 yaş arası 2 kişi, 26-35 yaş arası 4, 36- 45 yaş arası 5 kişi, 46-55 yaş arası 6 kişi, 56- 65 yaş arası 5 kişi olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim düzeyinin lisans çoğunluklu olduğu ve yüksek lisans ve doktora gibi eğitim seviyesi üst düzeyde olan katılımcıların da olduğu görülmektedir. Medeni durumlarına bakıldığında 13 kişi bekâr, 9 kişi ise evlidir.

Tablo 3.2 Açık Uçlu Soruların Yanıt Tablosu

SORULAR	CEVAPLAR	KATILIMCI KODU
Soru 1. Bu tura katılma amacınız nedir? (Kültür, İnanç…?)	Kültürel olarak katılım sağlayanlar	**K1, K2, K3, K5, K6, K7, K11, K13, K14, K15, K17, K19, K22**
	İnanç esaslı katılım için sağlayanlar	-
	Hem kültür hem de inanç esaslı katılım sağlayanlar	**K2, K9, K20, K21**
	Sadece merak içgüdüsü ile katılım sağlayanlar	**K18, K19,**
	Yahudiliğe karşı çocuk yaşlardan beri duyulan ilgi ve merak.	**K10, K16**
	Gezi ve yeni yerler keşfetme dürtüsü	**K12**
	Yahudi Mirası ve kültürünü daha yakından tanımak isteyenler. Tarihe olan tutkuları, İstanbul medeniyetleri ve İstanbul konusunda bilgilerini derinleştirmek. Çok fazla bilinmeyen İstanbul'da yerleşik Yahudi cemaatlerine olan merak.	**K2, K4, K8,**
Soru 2. Yahudi Mirasına neden ilgi duyuyorsunuz?	İstanbul'un zengin bir kültür olduğu için Kozmopolit bir yapısı olduğu için ve Yahudilerin İstanbul kültüründe önemli bir yer teşkil ettikleri için ilgi duyduklarını belirtmişlerdir.	**K1, K8, K11, K13, K14, K15, K16, K17,**
	Yaşadıkları tarihsel sorunlar nedeniyle kapalı bir toplum olmaları, yaşamları ve inançları hakkında merak duygusu uyandırması, vefalı ve sadık insanlar olması.	**K2,**
	16. Yüzyılın başından itibaren İspanya'dan göçen Yahudilerin bu topraklar da ki serüveni çok önemli bulduklarından dolayı	**K3,**
	Çok eski ve köklü bir din olması sebebi ve hala günümüzde süregelen birçok inanış ve kültür üzerinde etkisi olduğunu düşündüklerinden dolayı, başarı seviyeleri yüksek bir toplum yapısı var. Ayrıca fazla izole olmaları daha çok merak edilmelerine neden olması neticesinde ilgi duyduklarını belirtmişlerdir.	**K4, K9, K21**
	İlginç ve farklı bir inanç ve kültür olarak görmelerinden dolayı ilgi duyanlar, merak duygusu bulunanlar	**K5, K18, K19, K20, K22**

Tablo 3.2'nin devamı

SORULAR	CEVAPLAR	KATILIMCI KODU
Soru 2. Yahudi Mirasına neden ilgi duyuyorsunuz?	Dinler tarihine ilgi duyulması ve farklı bir alanda üniversite okuyan (Tarih, İlahiyat bölümü) kendilerine bilgi olarak katkı sağlaması için Yahudi mirasına ilgi duyanlar	**K6, K7, K20**
	Yahudilerin içinde olmak, kulaktan dolma bilgilerle yetinmek değil de turistlerin kendi gözlemleyerek karar vermesi ve bu mirasın iç yüzünü anlamak istediklerini belirtmişlerdir. Öğrendikçe daha çok ilgi uyandırdığı ve Yahudilerin gelenekleri, ritüellerini, yaşayış biçimlerine karşı sempati duymaya başladıkları için Yahudi mirasına ilgi duymuşlardır.	**K10,**
	Monoteist ilk din olduğu için ilgi duymuşlardır.	**K12**
Soru 3. Mekânları Ziyaret ederken en çok neye önem verirsiniz?	Mekânların tarihçesine önem verenler ve bir hikâyesinin bulunmasına güncel durumuna önem verenler	**K1, K4, K5, K6, K7, K10, K12, K13, K14, K15, K16**
	Mekânların mimarisinden etnograf yapısı, içinin düzenine, ibadet şekline dini görevlinin vaaz verdiği yer, ibadet yönüne yer döşemelerine ve bahçesinde bulunan peyzaja ve en ince ayrıntısına kadar önem verenler	**K2, K21, K9**
	Saygılı olmaya ve herkesin inancına karşı saygı duyulması gerektiğini düşünenler	**K18, K19, K20**
	Mekânların kutsiyetine önem verenler	**K20, K22, K11**
	Yahudi sinagoglarını ziyaret ederken kuralları ve kaideleri olduğunu bilerek gelen ön bilgiye sahip turistler hangi dinde olursan olsun erkeklerin sinagoglara girerken kipa takması gerektiğini vurgulamışlardır.	**K3,**
	Mekânın içerisine girdiğinde verdiği ruhani hisse önem verenler	**K8**
	Turistlerin tek başlarına gezmeleri mümkün olmayan kapalı konumdaki ve sadece Yahudi İbadetine açılan sinagogları özel ve kapalı mekânları görebilmek, özel bilgilere sahip olmaya önem verenler	**K13, K17**

Tablo 3.2'nin devamı

SORULAR	CEVAPLAR	KATILIMCI KODU
Soru 4. Tura katılmadan önce Yahudilik ve Yahudi Mirası ile ilgili hangi düzeyde bilgi sahibiydiniz?	Toplamda 8 katılımcının Yahudilik ve Yahudi mirası ile ilgili bilgilerinin az olduğu saptanmıştır.	**K6, K12, K13, K14, K15, K17, K18, K19,**
	Toplamda 13 katılımcının Yahudilik ve Yahudi mirası ile ilgili bilgilerinin az olduğu saptanmıştır.	**K1, K2, K3, K4, K5, K7, K8, K9, K10, K11, K16, K20, K21**
	"Toplamda 1 katılımcının Yahudilik ve Yahudi miras ile ilgili bilgisinin olduğu saptanmıştır.	**K22,**
Soru 5. En çok ilginizi çeken 3 eseri söyler misiniz?	İştipol Sinagogu, Hasköy Karaim Sinagogu, Çana Sinagogu	**K1, K4, K13,**
	Yanbol Sinagogu, Aşkenaz Sinagogu, İştipol Sinagogu	**K2, K3,**
	Neva Şalom Sinagogu, 500.Yıl Musevi Vakfı Müzesi, Aşkenaz Sinagogu	**K5,**
Soru 5. En çok ilginizi çeken 3 eseri söyler misiniz?	Neva Şalom Sinagogu, Ahrida Sinagogu, Karay Sinagogu	**K6,**
	Kamondo Merdivenleri, İtalyan Sinagogu, 500.Yıl Musevi Vakfı Müzesi	**K7,**
	Neva Şalom Sinagogu, 500.Yıl Musevi Vakfı Müzesi, Aşkenaz Sinagogu	**K8,**
	Schneidetempel Sanat Merkezi, Neva Şalom Sinagogu, 500.Yıl Musevi Vakfı Müzesi	**K9,**
	Galata Yahudi Evleri, Kamando Merdivenleri. 500.Yıl Musevi Vakfı Müzesi	**K10,**
	Ahrida Sinagogu, Kamando Merdivenleri, Aşkenaz Sinagogu	**K11,**
	500.Yıl Musevi Vakfı Müzesi	**K12,**
	Schneidertempel Sanat Merkezi, Aşkenaz Sinagogu, Neva Şalom sinagogu	**K14,**
	Neva Şalom Sinagogu ve Diğer Tüm Sinagoglar	**K15,**
	500.Yıl Musevi Vakfı Müzesi, Aşkenaz Sinagogu, İtalyan Sinagogu	**K16,**
	Neva Şalom Sinagogu	**K17,**
	Kot İmalathanesi, Aşkenaz Sinagogu	**K18,**
	Diğer Sinagoglar	**K19,**
	Ahrida Sinagogu, NevaŞalom Sinagogu, Aşkenaz Sinagogu	**K20,**

Tablo 3.2'nin devamı

SORULAR	CEVAPLAR	KATILIMCI KODU
Soru 5. En çok ilginizi çeken 3 eseri söyler misiniz?	Schneidertempel Sinagogu, 500. Yıl Musevi Vakfı Müzesi	**K21,**
	Aşkenaz Sinagogu, Kamando Merdivenleri	**K22,**
Soru 6. En çok ilginizi çeken tarihi bilgi veya efsane/ler hangileridir?	Kenasa'nın hikâyesi,	**K1,**
	Büyük göçler ve 2.Dünya savaşındaki Yahudilerin yaşadığı Holokost	**K2,**
	Ahrida Sinagogunda Sabatay Sevi'nin vaazi, İştipol sinagogunun tek tahta sinagog olması	**K3, K15, K20,**
	Hz İbrahim ve İsmail'in hikâyesi	**K5,**
	Gılgamış ve Nuh Tufanı	**K6,**
Soru 6. En çok ilginizi çeken tarihi bilgi veya efsane/ler hangileridir?	Kamando ailesine ait hikâyeler, Sümer mitolojisi	**K7,**
	6-7 Eylül olayları, varlık vergisi, İstiklal kumaş dükkânının talan edilmesi	**K8,**
	Kral David ve Tevrat, Süleyman Tapınağı	**K9, K11, K21, K22,**
	Yahudi bayramları, Yahudiliğin sadece anneden geçmiş olmasının mit olduğu, uygun koşullar sağlandığı zaman Yahudi olunabileceği.	**K10,**
	Yahudi tarihi ve Yahudi mitolojisi	**K13, K14,**
	Şamdan çıkan kan olayı iftirası ve Sultanın ferman ile bunu önlemesi	**K16,**
	Matsa (Hamursuz) yapımı	**K17,**
	Sefaradların İstanbul'a gelmesi,	**K18,**
	Hz. Musa'nın denizi yararak kavmini Firavun'dan kurtarması	**K19,**
Soru 7. Türkiye'deki diğer Yahudi Mirası eserlerini de ilerleyen zamanlarınızda bir tur olsa görmek ister misiniz?	Yahudi mirası eserlerini ilerleyen zamanlarda kesinlikle görmek isteyen katılımcı sayısı 7 kişidir.	**K2, K4, K10, K13, K14, K16, K20,**
	Yahudi mirası eserlerini ilerleyen zamanlarda görmek isteyen katılımcı sayısı 12 kişidir.	**K1, K3, K6, K7, K9, K11, K12, K17, K18, K19, K21, K22,**
	Yahudi mirası eserlerini ilerleyen zamanlarda görme isteğine belki cevabını veren katılımcı sayısı 3 kişidir.	**K5, K8, K15,**

Tablo 3.2'nin devamı

SORULAR	CEVAPLAR	KATILIMCI KODU
Soru 8. Dünyadaki diğer Yahudi Mirası eserlerini de ilerleyen zamanlarınızda bir tur kapsamında gezip görmek ister misiniz?	Yapılan tur kapsamında kesinlikle cevabını veren katılımcı sayısı 10 kişidir.	**K2, K3, K4, K9, K10, K13, K14, K16, K20, K21,**
	Yapılan tur kapsamında evet cevabını veren katılımcı sayısı 9 kişidir.	**K1, K5, K6, K11, K12, K17, K18, K19, K22,**
	Yapılan tur kapsamında belki cevabını veren katılımcı sayısı 2 kişidir. Fiyat olarak belki cevabını veren katılımcılar uygun turlar olursa katılım sağlamak istediklerini belirtmişlerdir.	**K7, K8,**
	Yapılan tur kapsamında hayır cevabını veren katılımcı sayısı 1 kişidir.	**K15,**
Soru 9. Bu tur size ne kazandırdı?		
Soru 10. Tekrar katılmayı düşünür müsünüz?	17 katılımcı evet yanıtını vermiştir.	**K1, K2, K3, K4, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K18, K19, K20, K21, K22**
	5 katılımcı hayır yanıtını vermiştir. Hayır diyen katılımcılar aynı tur için tekrar katılır mısınız sorununa hayır cevabını vermiş olup Yahudi Mirası ile ilgili farklı alternatif tur rotalarına katılım isteklerini belirtmişlerdir.	**K5, K6, K15, K16, K17**
Soru 11. Bu turu tanıdıklarınıza tavsiye eder misiniz?	Katılımcıların hepsi evet cevabını vermişlerdir. Türkiye'de böyle turların sayısının artması yönünde isteklerini belirtmişlerdir.	**K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22**

Araştırmanın örneklemini oluşturan 22 turist katılımcı 3 araştırmacı yazar ve 3 turist rehberi ile birlikte toplam katılımcı sayısı toplamda 28 kişidir. 22 turist katılımcıya yöneltilen ''Bu tura tekrar katılmak ister misiniz?'' sorusuna toplamda 17 turist katılımcı evet cevabını verirken 5 turist katılımcı hayır yanıtını vermişlerdir. Bu doğrultuda tekrar katılım isteği daha fazladır.

Yahudilik üzerine derinlemesine araştırmalar yapan yazarlar ile yapılan görüşme formu yanıtları aşağıdaki gibidir:

İstanbul'da kaç tane Yahudi mirası vardır?

1. **Araştırmacı Yazar:** Yalnız yaz aylarında Adalarda hizmette olan üçü dahil 24 Sinagog bulunmaktadır. 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, Kamondo Anıt-Mezarı, Hahambaşılık Binası, Kamondo Merdivenleri, Balat Orahayim Hastanesi, eski Beyoğlu İkinci Karma İlkokulu Binası, eski Beyoğlu Musevi Lisesi Binası, eski Hasköy İlkokulu Binası, Ulus – Aşkenaz – Şişli Italyan - Hasköy ve Acıbadem (Uzunçayır) Mezarlıkları Yahudi Mirası eserleri arasında yer almaktadır.

2. **Araştırmacı Yazar:** Sayısız eser vardır. Ama bazıları günümüze kadar ulaşamamıştır. Yahudi Mirası denildiği zaman, geçmiş zamanlardan kalan eserler akla gelir. Yeni yapılmış sergi veya bir müze miras kapsamına girmez ama bir müze Yahudi mirası sıfatı altındaki öğeleri bir arada toplar. Genelde müzelerin işlevi de budur ve miras kapsamındaki unsurları topladıklarından dolayı miras sayılırlar. Antik mezarlıklar olabilir. Örneğin Ortaköy Mezarlığı çok eski bir mezarlıktır ve Yahudi Mirası kapsamına girmektedir. Antik döneme kadar tarihlenebilir. Aynı şekilde Kuzguncuk'taki mezarlıklar mirastır. Ulus 1 ve Ulus 2 mezarlığı. Ortaköy Mezarlığı. Kuzguncuk Mezarlığı çok eskidir. 1700'lerden kalma taşlar bulunmaktadır. Karay Sinagogu Ortaköy Büyük mezarlığının yanındaydı. Şuan ondan da bir iz kalmamıştır. Sinagoglarda miras kapsamına girmektedir fakat çoğu modern mimariye sahiptir.

Bu eserlerden özgünlüğü yitirenler hangileridir?

1. **Araştırmacı Yazar:** Kasturiya Sinagogu (otopark), Zülfaris Sinagogu (eski Müze), Terziler Sinagogu (Sanat Galerisi), Hasköy'de Parmakkapı – Esger ve Mayor,Sinagogları (hizmet dışı), Balat'ta Selaniko ve Çana (hizmet dışı), Hasköy İlkokulu Binası (Öğrenci Yurdu) Beyoğlu Musevi Lisesi Binası (Haliç Üniversitesi), Beyoğlu İkinci Karma İlkokulu Binası (Barınyurt).

2. **Araştırmacı Yazar:** Alliance bağlı Beyoğlunda özel Musevi Lisesi vardı. Şuan binası durur ama aktif değildir, metruktur. Okul olarak kullanılmamaktadır. Özgünlüğünü yitirmiştir. Cemaat bünyesinde bulunanların kültür seviyelerini yükseltmek için açılmış bir eğitim-öğretim yeriydi. Hasköy'deki birçok sinagog

kapanmış, bazıları depo olarak kullanılmış bazıları ise satılmıştır. Bunlarda sinagog olma özgünlüğünü yitirmiştir.

Şu an İstanbul'da kaç tane Yahudi Cemaati Kalmıştır? Yoğunluk olarak İstanbul'un hangi semtinde ikamet etmektedirler?

1. **Araştırmacı Yazar:** Cemaat sözcüğünden kastiniz 'kişi adedi' ise: yaklaşık 15.000 olarak söyleyebiliriz. İkamet yoğunluğu Nişantaşı-Şişli, Etiler-Levent, Kemer-Göktürk ve Caddebostan-Suadiye semtlerine dağılmıştır.

2. **Araştırmacı Yazar:** Şuan Aşkenaz Cemaati'de kalmamış durumdadır. 1928'de 10.000 kişi civarındaydılar. Avrupa kökenli Yahudileridir. Din olarak bir ayrım söz konusu değildir fakat dualaların söylenme ağzında bir takım değişikliklerle ayrılmaktadır. Bugün belki 250-300 kişi bulunmaktadır. İtalyan Cemaati var hala devam eden cemaattir. İtalya Birliği kurulmadan evvel burada İtalya'dan gelmiş olan Yahudilerin bağlı bulundukları Sefarad mevcut haham başılığıyla olan bir takım anlaşmazlıkları oldu ve hahambaşılığından ayrılmak istediler. O zamanki İtalya kralına başvurdular ve ona bağlı olarak bir cemaat oluşturdular. Onlara ait bir İtalyan Mezarlığı vardır. Sefaradlardan politik nedenlerden ayrıldıktan sonra Ne İtalyan Cemaatinin ne de Sefarad Cemaatinin sayısal olarak kaç kişi olduklarını kimse söyleyemez. 14.000 - 15.000 kadardır. O şekilde tarif edilecek olursak çoğunluk olarak ağırlık Seferad 'tır. Romanyot dediğimizde Karaylardır. Roma Bizans döneminde İstanbul'da yaşayan ve çoğu İstanbullu olan Karay Yahudileridir. Bugünkü sayıları 40 kişi civarındadır. Rabbani fıkıh bölümünü kabul etmeyenler Karay Yahudileridir. Kuzey Karayları Hazar Türküdür. Boğaz'da da oturan Yahudiler vardır ama mahalle diye bir şey söz konusu değildir. İstanbul'da toplu mahalleler bulunmamaktadır. Buna getto denilir ve 60'lardan itibaren İstanbul'da bu kavram kalmadı. İsrail Devleti kurulduktan kısa bir süre sonra özellikle Hasköy ve dolaylarında oturan Yahudiler evlerini terk ederek İsrail'e göç ettiler. Varlık vergisi, Trakya olayı, fakirliğinde oluşturduğu dürtü ile birçok Yahudi göç etmiştir. Şuan tam anlamıyla Yahudiler ''şurada oturmaktadır'' denilememektedir. İstanbul'un Avrupa yakasının çeşitli ilçelerinde ikamet etmektedirler.

Yahudi mirası rotası oluşturduğunuzda gün sınırı da olmadan, İstanbul'da tüm Yahudi mirasını görmek için kaç günlük bir tur gerekir?

1. **Araştırmacı Yazar:** Güzergâh ve trafik durumları ile mevsimine göre gün aydınlığı saatleri dikkate alınarak, kimi mekânlar içten kimi yalnızca dışarıdan görülerek yapılabilmektedir. Adalar hariç, 2 veya 3 gün Yahudi Mirasını görmek için yeterli olacaktır. Adalar eklendiğinde 4 günü bulabilmektedir.

2. **Araştırmacı Yazar:** 3 gün içerisinde gezilebilir.

Sizce Yahudi mirası rotasında Türk turistlere (Yahudi, Müslüman vd. dine mensup olabilir) mutlaka neler anlatılmalıdır?

1. **Araştırmacı Yazar:** Yahudiliği temel ilkeleri, Türk Yahudilerinin tarihi, kültürü yemekleri ve gelenekleri, ziyaret edilen mekânların özet tarihi ve fonksiyonları.

2. **Araştırmacı Yazar:** Öncelikle kısaca misafirleri de detaylara boğmadan Yahudilik hakkında genel bilgiler verilmelidir. Hangi soydan gelmektedirler, ne gibi deneyimler yaşamışlardır ve Anadolu topraklarındaki mevcudiyetlerinden bahsedilerek Yahudilerin genel hatları çizilmelidir. Daha sonra tur İstanbul kapsamında olduğu için İstanbul Yahudilerine değinilmeli. Hangi semtlerde yaşadıkları, öğrenim hayatları, Osmanlı zamanındaki Yahudilerin durumu ve şuan ki durumları hakkında bilgiler verilmelidir.

Sizce Yahudi mirası rotasında Yahudi turistlere (yurtdışından gelen) mutlaka neler anlatılmalıdır?

1. **Araştırmacı Yazar:** Yahudi olanlara 'Yahudiliğin temel ilkeleri' dışında bir önceki soruda yanıtlanan ile aynı konular anlatılır.

2. **Araştırmacı Yazar:** Bir önceki soruda bahsi geçen konular bir Yahudi'ye de anlatılabilir sadece dini bilgiler detaylı olarak anlatılmasına gerek yoktur. Yahudi olan biri çocuk yaşlardan itibaren dini eğitim almaktadır**.**

Sizce Yahudi mirası rotasında Türk turistlere (Yahudi, Müslüman vd. dine mensup olabilir) mutlaka hangi eserler gezdirilmelidir?

1. **Araştırmacı Yazar:** Kimi içten, kimi belki yalnız dıştan olmak üzere: Balat Ahrida - Yanbol ve İstipol, Haydarpaşa Hemdat İsrael, Kuzguncuk Bet Yaakov, Ortaköy Etz Hayim, Hasköy Maalem - Mayor ve Parmakkapı (ve Karayim). Galata Neve Şalom- Yüksek Kaldırım Aşkenaz ve İtalyan Sinagogları, 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, Kamondo Merdivenleri ve Kamondo Anıt-Mezarı. Tarihi Kuzguncuk Mezarlığı.

2. **Araştırmacı Yazar:** Hasköy ve Balat, hala Yahudi ruhunu yaşatmakta olan Kuledibi. Birbirlerine seslendikleri, çamaşır iplerinin gerildiği mahallelerdi buralar. Büyükadada'ki Sinagoglar görülmelidir. 1952 yılında yapılan Şişli Sinagogu çok enteresan bir mimarisi yoktur fakat Yahudi mirası kapsamında orası da görülmelidir. Neva- Şalom Sinagogu. Bu turlar genişletilmek isteniyorsa Kuzguncuk Sinagogu ve Kuzguncuk Mezarlığı da eklenmelidir. Kasturya dediğiniz yer Makedonya Balkan ülkesinden gelen insanlar en büyük oturma yeri getto diye tabir edecek olursak Karaköydür. Pera'dan başlayarak Karayköy'e kadar uzanan o caddelerde Yahudilerin yaşadığı binalar vardır oralar mutlaka görülmelidir. Aşkenaz Sinagogu, Schneidertempel Sanat Galerisi ve Kamondo Binası ve Merdivenleri de bir Yahudi Mirası Turunda görülmesi gereken yerlerdendir. Bütün dünya Yahudi cemaatlerinde bir müze vardır. İstanbul'da da bulunmaktadır. 500. Yıl Musevi Vakfı görülmelidir. Hasköy'de köklü Yahudi yerleşimleri bulunmaktadır fakat bu yerlerde Yahudi cemaati artık yok denecek kadar azdır. Eserler ve bazı sinagoglar harabe şeklindedir. Karaköy, Galata çevresinde bulunan Yahudi apartmanları da mutlaka görülmesi gerekir. Balat. Boyanmış olmakla beraber orada bulunan evler özgünlüğünü yitirmedi. İyi koruyup simgeleştirdiler. Fener'de görülmesi gereken yerlerden bir tanesidir. Daha çok Rumların yoğunluk oluşturduğu bir semt olmakla birlikte Yahudiler ile iç içe yaşamışlardır. Buralar mutlaka görülmelidir. Neva-Şalom Sinagogu ve Şişli görülmelidir fakat Modern bir yapıya sahiptirler. Habib Gerez Evi de Yahudi Mirası kapsamında rota içerisinde bulunması gereken bir ev Fakat oraya koruma gereklidir. Devlet desteği

bulunmadığından dolayı güvenlik açısından bu tarz evler ve bazı sinagoglar gezilmeye açık değildir.

Sizce Yahudi mirası rotasında Yahudi turistlere (yurtdışından gelen) mutlaka hangi eserleri gezmelilerdir?

1. **Araştırmacı Yazar:** Ahrida, Neve Şalom, Yüksek Kaldırım Aşkenaz Sinagogları, 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi.

2. **Araştırmacı Yazar:** Turist olarak ziyarete gelen her milliyetten ya da dinden turistlere tur içerisinde belirlenen tüm Yahudi mirasları yani aynı yerler gezdirilmeli. Ayrım yapılmamalıdır.

Yahudi mirası rotasının bilinirliğini artırmak için sizce neler yapılmalı?

1. **Araştırmacı Yazar:** Basın ve TV tanıtımları ve Organize tur duyuruları ile bilinirlik artabilir.

2. **Araştırmacı Yazar:** Eğer teziniz güzelse, bir finansör bulup kitaplaştırmanız ve televizyon programlarına katılmanız ya da Youtube'da bir tanıtım videosu hazırlamanız, sosyal medya gibi mecralarda tur rotası tanıtımı bir acente sayfasında paylaşımı yapılması ile bilinirliğe katkı sağlayacaktır.

İstanbul Sinagoglarının korunması için ne gibi çalışmalar ve faaliyetler yapılmaktadır?

1. **Araştırmacı Yazar:** Sinagoglar, aktif olsun-olmasın, yasalar çerçevesinde bağlı oldukları vakıflar tarafından yönetilmektedir. Koruma faaliyetleri de bu kapsamdadır.

2. **Araştırmacı Yazar:** Şimdilik toplanan ianelerle onarımları sürüyor. Ama cemaatsiz kalınca sinagoglar Hasköy'dekiler gibi kaderlerine terkedileceklerdir. Çünkü cemaat yoksa para da yok demektir. Devletin sinagoglara katkısı su faturasını almıyor. Kaderine terkedilenleri ender olarak müze yapmaktadır.

Güvenlik açısından bir koruma yani güvenlik görevlisi ise Cemaat tarafından toplanan paralarla sağlanıyor.

Aktif olmayan Sinagogların bakımı ile kim ilgilenmektedir?

1. **Araştırmacı Yazar:** Bir önceki soruda ifade edildiği gibi: Yasalar çerçevesinde bağlı oldukları vakıflar tarafından ilgilenilmektedir.

2. **Araştırmacı Yazar:** Vakıflar ve cemaat vakfı tarafından bakımlar yürütülmektedir.

Sinagoglar için restorasyon çalışmaları bulunmakta mıdır? Hangi hükümetler finans desteği sağlamaktadır? Türk Hükümeti'nin destekleri nelerdir?

1. **Araştırmacı Yazar:** Vakıflar Genel Müdürlüğü tarihi Edirne, Gaziantep, Kilis ve Bergama Sinagoglarının restorasyonunu üstlenmiş ve gerçekleştirmiştir

2. **Araştırmacı Yazar:** Edirne ve Antep'te bulunan sinagogların yenileme çalışmalarına katkıda bulunmuştur.

Yahudi Mirası eserlerinin turizme kazandırılması için tanıtım faaliyetleri yapılıyor mu?

1. **Araştırmacı Yazar:** Kitaplar ve yurt içi-yurt dışı basında makaleler yayınlanmakta, turizm rehberlerine yönelik bilgilendirme söyleşileri düzenlenmekte, seyahat acentelerinin programlı turlara destek olunmakta, belli başlı otellerin müşterilere muhatap olan ilgililerine sunum yapılıp broşürler dağıtılmaktadır.

2. **Araştırmacı Yazar:** Öncelikle acente ve rehberlerin bu konuda bilgilenmesi gerekmektedir. Bu konu ile ilgili çalışmaların yapılması tanıtım broşürlerinin basılması ya da dijital ortamda bu tur rotaları ile ilgili reklam faaliyetleri yapılması tanıtım için uygun olacaktır.

Türk Yahudi Mirası Rotasının yaygınlaştırılması kapsamında destek olur musunuz?

1. **Araştırmacı Yazar:** Yasal mevzuat ve kişisel olanaklar çerçevesinde tabii ki evet.

2. **Araştırmacı Yazar:** Elbette, olurum.

İstanbul'da bulunan Yahudi Mirası Eserlerinin UNESCO çerçevesinde çalışmaları bulunmakta mıdır?

1. **Araştırmacı Yazar:** Şimdilik böyle bir girişim olmamıştır.

2. **Araştırmacı Yazar:** Şu ana kadar böyle bir çalışma yapılmamıştır.

Türk Musevi Vakfının ya da başka bir kuruluşun Yahudiler için Kültür Günleri bulunmakta mıdır?

1. **Araştırmacı Yazar:** 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi tarafından yıl boyunca semt kültür turları, sergiler, konferans ve söyleşiler, konser ve dinletiler düzenlenmektedir. Ayrıca, 1996 yılında başlayıp Avrupa'nın 31 ülkesine yayılarak her yıl Eylül ayının ilk pazarında kutlanan 'Yahudi Kültürü Avrupa Günü' yurdumuzda da -mevsim icabı Ekim ayına ertelenerek- kutlanmaktadır. Her defasında bazı mekânlar değişik bir tema kapsamında Yahudi kültürünü anlatan etkinliklerle gün boyu toplum ziyaretine açılmaktadır.

2. **Araştırmacı Yazar:** Müze kapsamında yapılan faaliyetler bulunmaktadır. Özellikle Yahudi kültür günleri bunların başındadır. Konserler, dinletiler ve sergiler yapılmaktadır.

İstanbul'da Yahudi Mirası Rotası kapsamında bölgede aktif olarak rehberlik yapan ve sinagog turları düzenleyen turist rehberlerine yönelik görüşme formu yapılmıştır. Demografik bilgileri ve yanıtları şu şekildedir:

Kişisel Bilgiler

Cinsiyet:

1. **Turist Rehberi:** Erkek
2. **Turist Rehberi:** Erkek
3. **Turist Rehberi:** Erkek
4. **Turist Rehberi:** Erkek

Yaş:

1. **Turist Rehberi:** 36
2. **Turist Rehberi:** 34
3. **Turist Rehberi:** 55
4. **Turist Rehberi:** 34

Medeni Durum:

1. **Turist Rehberi:** Evli
2. **Turist Rehberi:** Evli
3. **Turist Rehberi:** Evli
4. **Turist Rehberi:** Bekâr

Eğitim Durumu:

1. **Turist Rehberi:** Lisans
2. **Turist Rehberi:** Lisans
3. **Turist Rehberi:** Lisans
4. **Turist Rehberi:** Lisans

Hangi odaya bağlısınız?

1. **Turist Rehberi:** İRO (İstanbul Rehberler Odası)
2. **Turist Rehberi:** İRO (İstanbul Rehberler Odası)
3. **Turist Rehberi:** İRO (İstanbul Rehberler Odası)
4. **Turist Rehberi:** İRO (İstanbul Rehberler Odası)

Varsa uzmanlık alanınız: 4. Rehberin İstanbul, Bizans, Yahudilik alanlarında uzmanlığı bulunmaktadır.

Çalışma lisansınızı nerede aldınız?

1. **Turist Rehberi:** Lisans Turizm Rehberliği Bölümü
2. **Turist Rehberi:** Bakanlık Kursu
3. **Turist Rehberi:** Lisans Turizm Rehberliği Bölümü
4. **Turist Rehberi:** Bakanlık Kursu

Rehberlik Lisansınızın Türü:

1. **Turist Rehberi:** Ülkesel
2. **Turist Rehberi:** Ülkesel
3. **Turist Rehberi:** Ülkesel

4. Turist Rehberi: Ülkesel

Mesleki Deneyiminiz?

1. Turist Rehberi: 15 yıl ve üzeri
2. Turist Rehberi: 8- 11 yıl
3. Turist Rehberi: 15 yıl ve üzeri
4. Turist Rehberi: 15 yıl ve üzeri

Hangi Bölge Rehberisiniz?

1. Turist Rehberi: Marmara Bölgesi
2. Turist Rehberi: Marmara Bölgesi
3. Turist Rehberi: Marmara Bölgesi
4. Turist Rehberi: Marmara Bölgesi

En çok hangi bölge turlarına çıkarsanız?

1. Turist Rehberi: İstanbul, Marmara Bölgesi
2. Turist Rehberi: İstanbul, Marmara Bölgesi
3. Turist Rehberi: İstanbul, Marmara Bölgesi
4. Turist Rehberi: İstanbul, Marmara Bölgesi

Hangi Dilde/Dillerde Rehberlik Hizmeti Veriyorsunuz?

1. Turist Rehberi: Almanca
2. Turist Rehberi: İngilizce
3. Turist Rehberi: İngilizce
4. Turist Rehberi: İngilizce, Fransızca.

Hangi Ülke/ Bölgeden Gelen Turistlere Hizmet Veriyorsunuz?

1. **Turist Rehberi:** Yerli grup, diğer milletler.
2. **Turist Rehberi:** Yerli grup, Fransız.
3. **Turist Rehberi:** Yerli grup, diğer milletler.
4. **Turist Rehberi:** İstanbul'da yaşayanlar, Ortadoğu.

Tur Rehberi İçin Görüşme Formu:

1. En çok gezdirdiğiniz Yahudi Mirası eserleri hangileridir?

1. Turist Rehberi: Neva Şalom ve 500.Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi.
2. Turist Rehberi: Aşkenaz Sinagogu, Ahrida Sinagogu, Diğer Sinagoglar.
3. Turist Rehberi: Ahrida Sinagogu, 500. Yıl Vakfı, Aşkenaz Sinagogu.
4. Turist Rehberi: 500. Yıl Musevi Müzesi, Terziler Sinagogu, Kamondo Mirası, Ahrida Sinagogu, Or Hodeş Sinagogu

2. Bu eserlerde en çok ne anlatımı yaparsınız? (Tarih, inanç, efsane gibi)

1. Turist Rehberi: Tarih ve İnanç. Yahudilerin Anadolu topraklarına girişi, Yahudiliğin kökeni, dini emirleri.
2. Turist Rehberi: Yahudilerin tarihsel süreçlerine daha çok değinmekteyim.

3. Turist Rehberi: Yahudilerin Anadolu'ya gelişleri, Yahudilik dini.
4. Turist Rehberi: Tarih, inanç, sosyoloji, bibliyografiler, hikâyeler

3. Turistlerin Yahudi Mirası arasında en çok ilgi gösterdiği yapı hangisidir?

1. Turist Rehberi: Balat Ahrida.
2. Turist Rehberi: Kamondo Ailesi.
3. Turist Rehberi: Çana Sinagogu.
4. Turist Rehberi: Hasköy Karay Sinagogu.

4. En çok ilgilerini çeken efsane hangisidir?

1. Turist Rehberi: Standart bir mit yok. Gezilen destinasyona göre halk hikâyeleri burada yaşayan insanların öykülerine değinmekteyim.
2. Turist Rehberi: Tek bir tane yok ama en çok ilgi çeken Musa'nın denizi bölme hikayesi.
3. Turist Rehberi: Tanrı ile Yakup'un güreşi.
4. Turist Rehberi: Menorahın başına gelenler.

5. En çok ilgilerini çeken karakter hangisidir?

1. Turist Rehberi: Moşe (Musa).
2. Turist Rehberi: Kral Davud
3. Turist Rehberi: Sabetay Sevi.
4. Turist Rehberi: Kamondo Ailesi.

6. Eserlere girerken ya da içeride uyguladığınız bir ritüel var mı?

1. Turist Rehberi: Hayır.
2. Turist Rehberi: Hayır.
3. Turist Rehberi: Hayır.
4. Turist Rehberi: Hayır.

7. Anlatım yaptığınız yerlerde hangi konularda turistleri uyarırsınız?

1. Turist Rehberi: Kıyafete dikkat edilmesi ve güvenlik.
2. Turist Rehberi: Sadece bir ibadet yerine girilirken dikkat edilmesinin daha uygun olacağı konusunda uyarırım.
3.Turist Rehberi: Genelde uyarmam çünkü misafirlerim bu konuda hassas davranırlar.
4. Turist Rehberi: Gezilen yerlerin kurallarına uymalarını isterim.

8. Gelen turistler sizce kültür turizmi kapsamında mı inanç turizmi kapsamında mı eserleri gezmektedir?

1. Turist Rehberi: Her ikisi de.
2. Turist Rehberi: Kültür turizmi.
3. Turist Rehberi: Kültür turizmi ağırlıklı.
4. Turist Rehberi: Kültür turizmi.

9. Ziyareti/ibadeti gerçekleştirirken kılık kıyafete önem veriliyor mu?

1. Turist Rehberi: Elbette.
2. Turist Rehberi: Evet.
3. Turist Rehberi: Hayır.
4. Turist Rehberi: Hayır.

10. Bir mekânda ortalama ziyaret süresi nedir? En çok hangi eserde kalmaktasınız?

1. Turist Rehberi: 1 saat - 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi - Neve Şalom Sinagogu.
2. Turist Rehberi: 15-20 dakika, tur içerisinde olan sinagoglarda – 500. Yıl Türk Musevileri Müzesi
3. Turist Rehberi: Yarım Saat - Ahrida Sinagogu.
4. Turist Rehberi: Ortalama 15 dakika, 500. Yıl Musevi Müzesi.

11. Bir önem sırası yapsanız hangi eserler İstanbul'da Yahudi Mirası Rotası için olmazsa olmazlardandır?

1. Turist Rehberi: Neva Şalom Sinagogu, Balat Ahrida Sinagogu, Aşkenaz Sinagogu.
2. Turist Rehberi:
3. Turist Rehberi: Ahrida Sinagogu, Aşkenaz Sinagogu, Karay Sinagogu.
4. Turist Rehberi: 500. Yıl Musevi Müzesi, Ahrida Sinagogu, Kamondo evleri ve Kamondo anıt mezarı.

12. Türk turistlerle yabancı turistlere yaptığınız anlatımlarınız arasında nasıl bir farklılık var?

1. Turist Rehberi: Yabancı turistlere farklı anlatımlarım oluyor ama genel olarak aynı konulardan bahsediyorum.
2. Turist Rehberi: Yabancılara daha net anlatımlar yapabiliyoruz, kendi şahsi fikirlerimizi ve yorumlarımızı da katabiliyoruz ama yerli grupla kelimelerimizi hep seçerek konuşuyoruz, çok çabuk tartışma konusu olabiliyor.
3. Turist Rehberi: Genelde Yahudilikle ilgili detaylı anlatımı yabancı turistlere değil yerli gruplara yapıyorum.
4. Turist Rehberi: Türk misafirlere en az 3 kat daha detaylı anlatıyorum, yabancılar gelip gidiyorlar, Türkler burada yaşıyorlar.

13. İstanbul Yahudi mirası turunda en çok kimleri ağırlıyorsunuz?

1. Turist Rehberi: Tura göre değişiklik gösteriyor. Yerli grup yoğunlukta.
2. Turist Rehberi: İstanbul'da yaşayan yerli grupları.
3. Turist Rehberi: İstanbul içerisinden günübirlik turlara katılanları.
4. Turist Rehberi: İstanbul'da yaşayan insanları.

14. Şu an gezdirdiğiniz rotada olmayan ama mutlaka görülmesini istediğiniz bir eser var mı?

1. Turist Rehberi: Beyt-Din.
2. Turist Rehberi: Giriş izni olmayan sinagoglar.
3. Turist Rehberi: Turizm açısından gezdirilebilecek ancak giriş izni olmayan diğer sinagoglar.
4. Turist Rehberi: Abraham Salomon Kamondo'nun mezarı.

15. Gezim yaparken içerdeki din görevlilerinden faydalanıp anlatımlarınızda onlara da yer veriyor musunuz?

1. Turist Rehberi: Katiyen Hayır. Tur rehberinin anlatım görevi olduğu için içeride çok özel durumlar olmadıkça anlatım yaptırmıyorum. Bazen yaptırıyorum peki bunlar nelerdir derseniz istisnai olarak Şaman'a terör saldırısını anlatırım.
2. Turist Rehberi: Sorduğumuz sorulara cevap verebilen kişiler olunca mutlaka onları da anlatımlarımıza dâhil ediyoruz.
3. Turist Rehberi: Hayır. Anlatımı kendim yapıyorum. Sadece turistler soru yöneltirse sinagog görevlisine o zaman söz veriyorum.
4. Turist Rehberi: Rastlarsam kesinlikle anlatıma katılmalarını rica ederim, hemfikir olmadıkları her konuda görüşlerini belirtmelerini de isterim.

16. Turunuzu Yahudilerle gerçekleştirdiğinizde Kosher uyguluyor musunuz?

1. Turist Rehberi: Koşer uygulamıyorum.
2. Turist Rehberi: Genelde Yahudi olmuyor turlarımızda ve uygulamaya ihtiuyaç kalmıyor. Koşer uygulayan bir yer bildiğim kadarıyla yok.
3. Turist Rehberi: Hayır zaten şuan koşer uygulaması olan bir yer yok.
4. Turist Rehberi: Kendileri bilir, tüm Yahudiler koşere uygun yaşamıyor.

17. Yahudi mirası rotasının bilinirliğini artırmak için sizce neler yapılmalı?

1. Turist Rehberi: Tanıtım çalışmaları yapılması gerektiğini düşünüyorum.
2. Turist Rehberi: Sinagoglara daha fazla tur yapılması artırabilir.
3. Turist Rehberi: Sinagog ile ilgili yetkili ve turizm acenteleri arasında işbirliği olmalı ve bu konuda eğitimler yapılarak, tanıtımlar duyurularak Yahudi mirası turlarının artacağını düşünüyorum.
4. Turist Rehberi: Ben turu yaptıkça bilinirliğinin arttığına inanıyorum. Turu yapanların da fotoğraflarını sosyal medyada paylaşmaları ilgiyi artırdığını düşünüyorum.

18. Tur esnasında kosher restoran/kafe tercih ediyor musunuz? Eğer tercih ediyorsanız restoran güvenilir midir?

1. Turist Rehberi: İstanbul'da sadece kosher kapsamlı bir kafe (Eden Kafe) bulunmaktadır. Güvenilir olduğunu düşünmüyorum.
2. Turist Rehberi: Hayır.
3. Turist Rehberi: Hayır, bulunmuyor öyle bir yer.
4. Turist Rehberi: Hayır, pek yok zaten.

19. Turistleri bilgilendirmeye yönelik bir çalışmanız bulunmakta mıdır (Broşür, Materyal ya da dijital mecralarda)?

1. Turist Rehberi: Evet. İnstagram gibi sosyal mecralarda turları sürekli paylaşmaktayım. Turların içeriğinin anlatıldığı bir sitemizde mevcut.
2. Turist Rehberi: Bununla ilgili bir çalışmam bulunmamakta.
3. Turist Rehberi: Sosyal medya hesaplarımızdan paylaşımlar yaparak insanların bilinçlenmesi ve bu turlara meraklarının oluşması için hem kısa bilgilendirici hem de turlarda çektiğim fotoğrafları paylaşıyorum.
4. Turist Rehberi: Her gezi öncesi, turla ilgili rota ve özet bilgilerin olduğu bir kitapçık dağıtırım.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de bulunan farklı inançlara özgü yerleri keşfetme dürtüsü, tarih ile bütünleşme isteği, alışılmışın dışında özel ilgi alanları kazanması ile birlikte inanç turizminde artışa sebep olmaktadır. Bu kapsamda Anadolu topraklarında varlıklarının milattan önceye dayanan Yahudi halkının bırakmış olduğu değerler son yıllarda görme isteğinin artması neticesinde literatüre kazandırılması hedeflenen çalışmada İstanbul sınırları içerisindeki Yahudi mirası değerlendirilmiş olup inanç turizmine kazandırılması amaçlanmıştır. Türk Yahudi Mirası kapsamında derinlemesine araştırma yapılan bu kısımda araştırma doğrultusundaki sonuçlar kapsayıcı şekilde şu şekilde açıklanabilmektedir:

Araştırma sorularından birisi olan Hangi sinagoglar ile bir turizm rotası oluşturulabilir?'' sorusuna yanıt olarak bazı sinagogların metruk halde bulunması, kapatılması, tek bir yapı parçasının ayakta bulunması işlevini kaybetmesi gibi durumlar neticesinde ve konum itibari ile dağınık bulunması neticesinde sinagog rotasına dâhil edilememiştir. Bu sinagoglar arasında Şişli Bet İsrael Sinagogu ve Yeniköy Tsiferet İsrael Sinagogu'dur. Kuzguncuk bölgesinde bulunan Bet Yaakov ve Bet Nisim Sinagogu ise harita içerisinde gösterilmiştir fakat turizm açısından bir rota içerisine dâhil edilmesine olanak tanımamaktadır. Yahudi mezarlıklarının da farklı konumlarda ve dağınık olması neticesinde turizm rotası oluşturulabilmesine olanak tanımamaktadır. Bu doğrultuda mezarlıklar harita üzerinde işaretlenerek konumlandırılmışlardır.

İstanbul içerisinde Yahudi Mirasının en yoğun görüldüğü bölgelerden birisi de Haliç'in her iki yakasıdır. Haliçten daha batıya doğru giden turistler 17. Yüzyıl döneminden kalma Yahudi Mirası izlerini göreceklerdir. Balat ve Hasköy adlı mahalleler Yahudi yaşamının ortak bir parçası olarak Eminönü-Sirkeci gibi bölgelerden ve Kudüs'ten önceki son durak olarak adlandıkları Kuzguncuk Mahallesinde de Yahudi Mirası izlerini bulacaklardır.

Osmanlı Dönemi'nde huzur içerisinde ve bazı kaideler çerçevesinde dinlerini özgürce yaşayıp ticaret hayatını sürdürerek hayatlarını idame eden Yahudiler bu durumu

Cumhuriyet'in ilanından sonra da sürdürseler de bir takım olumsuzluklar ile karşı karşıya kalmışlardır. Cumhuriyet sonrası gerçekleşen bazı değişiklikler neticesinde Türk Yahudi Nüfusu daralmaya başlamıştır. İsrail'in kuruluşu ardından göç dalgası başlamış olup nüfus giderek azalmıştır. Günümüzde Türkiye'nin metropolü olan İstanbul şehrinde yaşayan Yahudiler hariç Trakya Bölgesinde yaşayan Yahudi Nüfusu 1 aile ile sınırlı olup Edirne ili dışında yaşayan Yahudi kalmamıştır. İzmir bölgesinde yaşayan Yahudi nüfusundan söz edilebilmektedir.

İstanbul Yahudi Cemaati'nin bünyesinde bulunan sinagoglar cemaat bünyesinde korunmakta ve güvenliğinin sağlaması ile şuan günümüze kadar gelmiştir. Bu doğrultuda sinagogların cemaatin sayısının azalması ile sinagogların akıbetinin ne olacağı belli değildir. Tarihi eser kapsamına giren Yahudi Mirası eserlerinin korunmaya mı yoksa muhafaza edilmeye olduğu konusunda ortak bir işbirliği yapılması ve bu sorumluluğun gereken paydaşlar arasında ortak bir çözüm yoluna girilmesi gerektiği ve kültürel değerlere sahip çıkılması gerektiğinin bilinci aşılanmalıdır.

Türkiye'de hala yaşamakta olan Yahudi Mirası eserlerinin özellikle sinagogların Türk Yahudi nüfusu açısından hala çok büyük bir değer taşıdığı görülmektedir. Tarihin fiziksel kalıntısı olarak kalan sinagoglar için bir restorasyon çalışması yapılmasının Türk kültüründe tarihi eserlere ne denli önem verdiğini bir kez daha göstereceğini ve din ayrımı yapılmaksızın Türk halkının kültürel mirasına sahip çıktığı bir kez daha kanıtlayacaktır.

KAYNAKLAR

Alok E. & Mitrani M., (1992). *Anatolian Synagogues*, Ana Basım Yayıncılık, İstanbul.

A., Nitzan- Shiftan, (1996), 'The Sephardic Synagogue: The Fusion of Sepharadic Jewish Tradition with Ottoman Architectural Forms, Sepharad 1992, Architteturra e Urbanistica Ebraiche dopo il 1492, ed. A. Petruccioli, Dell'Oca, s. 44-129.

https://www.balathastanesi.com.tr/kurumsal/tr/tari%CC%87hce adresinden 1 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.

Bali, R.N. (2009). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri - Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü (1946-1949).* İletişim Yayınları. İstanbul.

Bali, R.N. (2016). *Türkiye'deki Yahudi Toplumlarından Geriye Kalanlar*. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık Ticaret A.Ş. İstanbul.

Bali, R.N. (1998). Galata Bankerlerinden Bir Aile: Kamondo'lar. Tarih ve Toplum, Haziran. Sayı: 174.

Besalel, Y. (1999). *Osmanlı ve Türk Yahudileri.* Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul.

Besalel, Y. (2000). *Yahudi Ansiklopedisi*. Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul.

Besalel, Y. (2004). *Osmanlı ve Türk Yahudileri.* Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul.

Bora. S. Diaspora'ya Özgü Yapılar, s. 276; Yücel, s. 245; Encyclopedia of Jews in the Islamic World, "Yahudihane".

Bora S. (2016). İzmir'de Yahudi Kültürel Mirası: İbranice Yazıtlar. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi.* Sayı II/1 –July 2016, 15 – 36, s. 33 dp. 4; The History of the Izmir Cortejos.

Cahen, C. (1979). *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*. (Çev. Y. Moran). E Yayınları. İstanbul.

https://www.cemaatvakiflaritemsilcisi.com/index.php/vakiflar/yahudi-vakiflari/153-sirkeci-musevi-sinagogu-vakfi

Çınar, A.Ö. (2005). *Lozan'dan Sonra Türkiye Yahudileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Enneli, H.Ç. (2010). *Türkiye'de Gayrimüslim Azınlıklar ve Milliyetçilik: Bir Kavramsallaştırma Denemesi. Türkiye de Kesişen Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler* (s.145-173), Say Yayınları. İstanbul.

Galante, A. (1928). *Türkler ve Yahudiler (Tarihi-Siyasi Tedkik)*. Kâğıtçılık ve Matbaacılık A.Ş. İstanbul.

Galante, A. (1942). *Histoire Des Juifs D'istanbul Volume 2*, Hüsnütabiat, İstanbul.

Güleryüz, N.A. (1992). *İstanbul Sinagogları*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.

Güleryüz, N.A. (2008). *The Synagogues of Turkey*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul.

Güleryüz, N.A. (2018). *Tarih Boyunca Trakya ve Anadolu'da Yahudi Yerleşim Yerleri*. Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul.

Gülsoy, S. (2012). *Gündelik Yaşamda Yahudi Kimliği İnşası: İstanbul, Kuzguncuk'ta Niteliksel Bir Araştırma*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Gürkaynak, M. (2003). *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi Ve Yahudi Milleti*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. 9(2). 275-290.

Güven, E. (2009). *Türk- Yahudi Günlük Yaşamında Dönemsel Ve Mekansal Değişimler: Kuzguncuk Örneği*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

https://www.jewishheritageturkey.com/synagogues-of-turkey adresinden 1 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.

https://iletim.istanbul.edu.tr/index.php/2019/10/24/kamondo-merdivenlerinin-bilinmeyen-hikayesi/ adresinden 7 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Karataş, E. (2011). *The Role of Cultural Route Planning in Cultural Heritage Conservation: The Case of Central Lycia.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Karpat, K. (2010). *Osmanlı Nüfus Sayımı 1830- 1914*. Timaş Yayınları. İstanbul.

Kervankıran, İ. ve Çuhadar, M. (2014). *Turizm Rotalarının Oluşturulmasında Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Önemi.* III. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, [Sunulmuş Bildiri]. Adnan Menderes Üniversitesi. Aydın, Türkiye.

Kohen, R. (2020). *Balat a Galata Vidas Djudas de los Anyos 1950.* Libra Kitapçılık ve Yayıncılık Ticaret A.Ş. İstanbul.

Koronyo V. ve Ovadya S., (2012). *Sefarad Yemekleri*. 5.Baskı. Gözlem Yayınevi. İstanbul.

Kozanoğlu, C. (1994). *Her Yönüyle Silivri*, Silivri Belediyesi Kültür Evi Yayınları. İstanbul.

https://kulturenvanteri.com/en/yer/darulaceze-sinagogu/#16/41.059639/28.967567 31 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Kurt, A.O. (2010). Yahudilik'te Koşer ve Koşer Ekonomisi. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 103-149.

Levi, A. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*. İletişim Yayınları. İstanbul.

Levine, L.I. (1993) "Synagogue" maddesi "Introduction", "Evidence For Ancient Synagogue Geography and Chronology" ve The Ancient Synagogue; From a Community Center a Lesser Sanctuary" alt bölümleri The Encylopedia of Archeological Excavations in the Holy Land. ed. E. Stern. Vol.4, p. 1421-24, Jerusalem.

Levine, L.I. (2000). The Ancient Synagogue, The Fisrt Thousand Year. Yale University. New Hawen & London.

Lewis, B. (1996). *İslam Dünyasında Yahudiler*. (B.S. Şener Çev.). İmge Kitabevi. Ankara.

Lourens, M. (2007). Route Tourism: A Roadmap For Successful Destinations And Local Economic Development, *Development Southern Africa*, 24 (3), 475-489.

https://www.meroddi.com/meroddi-barnathan-hotel-2/ adresinden 7 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Niyaz, H. (2019). *İstanbul Yahudileri: Tarihçe, İnanç, İbadet Ve Uygulamalar*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tez]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Nicholas de L. (1987). *Yahudi Dünyası* (S. Atauz ve A. Atauz Çev.). İletişim yayınları. İstanbul.

Özbilge, A.F. (2018). *Fener Balat Ayvansaray*. E Yayınları. İstanbul.

Özdemir, A. (2019). Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğuna Gelişi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin İlan Edildiği Tarihsel Sürece Kadar Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durumların Araştırılmasına Yönelik Tarihsel Bir Yaklaşım, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (14), 55-85.

Özdemir, Ü. (2000). *Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Yahudiler ve Hahambaşılık*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Özen, A. (1993). *Cumhuriyetten Günümüze İstanbul Yahudileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi. İstanbul.

Reuven Sivan- Edward A. Levenston (2009). *Hebrew and English Dictionary*. New York.

Refik, A. (1988). *Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı*. Enderun Kitabevi. İstanbul.

R. Altunışık, vd., (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya Yayıncılık. Sakarya.

Rodrigue, E. Benbessa-Aron, (2001). *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi (14.-20. Yüzyıllar)*. (A. Atasoy Çev.). İletişim Yayınları. İstanbul.

Rozen, M. (2013). *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi Oluşum Yılları (1453- 1566)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.

Şalom Gazetesi Arşivi, 20 Nisan 2005.

https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/102109/tarihi-yarimadada-bir-butik-sinagog-bet-avraam adresinden 8 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.

https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/96742/bir-zamanlar-haskoyde-yahudiler-yasardi- 1 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.

https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/104428/haskoyde-la-sinyora-sinagogu adresinden 5 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.

https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/63498/gozlem-yayinevini-taniyalim adresinden 5 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.

https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/95831/--tarihi-mayor-sinagogu-harabe-halinde adresinden 31 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.

https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/104854/or-hadas-askenaz-sinagogu 10 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/96796/Izmirde-gocmenlere-yuva-olan-kortejolar-3-karatas adresinden 1 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

Sartre. (2008). *Yahudi Düşmanı*. Salyangoz Yayınları. İstanbul.

Schneidertempel Sanat Merkezi. Dünden Bugüne Türkiye'de Aşkenazlar Sergi ve Yaşayan Arşiv. 05.20.2019.

Sharon, Moshe-Sevilla. (1982). *Türkiye Yahudileri (Tarihsel Bakış)*. Yahudi Kültürü Türkçe Yayınlar Serisi.

Sharon Moshe-Sevilla. (1992). *Türkiye Yahudileri*. İletişim Yayınları. İstanbul.

Simon, R. (1993). Jewish Itinerant Peddlers in Ottoman Libya: Economic, Socialand Cultural Aspects. In C. Farah (ed.) Decision Makingand Change in the Ottoman Empire. Missouri: The Thomas Jefferson University Press.

Sönmezer, M.H. (2020). *Modernleşme Sürecinde İstanbul Yahudileri (Bir Alan Araştırması)*. Post Yayın. İstanbul.

Stanford J. Shaw. (2008). *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler* (M. Sobutay, Çev.). Kapı Yayınları. İstanbul.

Strauss, A. & Corbin, J.(1998).Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. London: Sage.

Svastics, O. (2014). (N. Yüzbaşıoğlu, Ed.). *Yahudiler'in İstanbulu*. Boyut Yayıncılık ve Tic. A.Ş. İstanbul.

Şimşek, Z. (2011). *Türkiye Yahudileri*. Akıl Fikir Yayınları. İstanbul.

https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/yahudilik-267/ adresinden 16 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Tosun, C. & Jenkins, C.L. (1996). Regional planning approaches to tourism development: The case of Turkey. *Tourism Management*. 17(7).

Tuna, S. (2006). *Türkiye'de Sinagog Mimarisi ve Edirne Büyük Sinagogu*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

https://www.turanakinci.com/ekalliyet/musevi-sinagoglari/ adresinden 02 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

http://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/sinagoglar/ adresinden 11 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

https://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/sinagoglar/46-burgazada-ohel-yaakov-ibadethanesi adresinden 31 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.

https://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/mezarliklar/82-italyan-musevi-mezarligi adresinden 31 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.

http://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/sinagoglar/48-heybeliada-bet-yaakov-sinagogu adresinden 6 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

https://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/mezarliklar/81-ortakoy-mezarligi adresinden 8 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.

https://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/mezarliklar/85-haskoy-ciksalin-mezarligi adresinden 10 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.

https://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/mezarliklar/83-ulus-sefarad-mezarligi adresinden 12 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

https://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/mezarliklar/79-kuzguncuk-tarihi-mezarligi adresinden 14 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

https://faith.goturkiye.com/tr/turkiyede-yahudi-mirasi adresinden 30 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

Türkoğlu, İ. (2001). *Antik Çağ'dan Günümüze Türkiye'de Sinagog Mimarisi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türnüklü, A. (2000). Eğitim Bilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi. Dokuz Eylül Üniversitesi. Buca Eğitim Fakültesi. Eğitim Bilimleri Bölümü.

Varol, M.C. (1989). *Balat Faubourg Juif d'Istanbul*. İsis Yayıncılık. İstanbul.

Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. Institute of Development Studies. IDS Practice Paper In Brief .

Yeşildal, M. (2006). *Balat'taki Yahudi Kurumlarının Tarihsel Gelişim Süreci*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık. Ankara.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık. Ankara.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık. Ankara.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık. Ankara.

Zack Joel A. (2008). *The Historic Synagogues of Turkey, American Sefardi Federation.* Gözlem Gazetecilik. İstanbul.

EKLER

EK A İstanbul'da Yahudi Mirası Rotası İle İlgili Literatür Tablosu

1992	Naim Avigdor Güleryüz	İstanbul Sinagogları	İstanbul'da bulunan tüm sinagogların tarihsel süreçleri ve kimler tarafından inşa edildiklerini ve banilerini içermektedir. Açılış törenlerindeki gelişim sırasını ortaya koymaktadır. Sinagog mimarisinin Osmanlı izleri taşıdığı ve sinagog isimlerinin genelde Yahudilerin geldikleri şehir ya da bölgenin adını verdikleri sonucuna varılmıştır.
1993	Adem Özen	Cumhuriyetten Günümüze İstanbul Yahudileri	İstanbul'un fethedilmesi ile birlikte Yahudilere özgür yaşama hakkı tanıyan Fatih Sultan Mehmet'ten Cumhuriyet İlan edildikten sonra İstanbul'da yaşamaya devam eden Yahudilerin hayatları sosyolojik olarak incelenmiş ve mabetleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Genel Yahudi tarihi hakkında bilgilerde içermektedir. Cumhuriyet dönemi Yahudileri aktif olarak 1960 yılına kadar siyaset içerisinde bulunmuşlar ve ticari hayat içerisinde de önemli gelişmelerde bulunmuşlar ithalat ve ihracat yapmışlardır. Özellikle ticaret alanında banka, gayrimenkul ve sigorta işleriyle uğraşmışlardır. Yahudiler Osmanlı topraklarına göçünün 500. yılında İsrailli turist çekme faaliyetinde bulunmuşlardır. 1992 -97 yılları arasında 10 milyon Yahudi Türkiye'yi ziyaret ettiği sonucuna varılmıştır.
1999	Yusuf Besalel	Osmanlı ve Türk Yahudileri	Bizans öncesi Yahudilerin ve Bizans sonrası Yahudilerin durumundan bahsedilerek başlamış olup Osmanlı'nın 1299'da Bizanslılarla kaçan Yahudiler geri çağrılmıştır. Osmanlı döneminde yaşayan aydın sanatçı ve edebiyatçılar konu edinilmiştir ve Bu dönemde Osmanlı içerisinde kıyafetten dile kültürden dini ibadetlere kadar sosyal meseleler derinlemesine Osmanlı'da bir Yahudi yaşamından bahsedilmiştir. Lozan Varlık vergisi, Azınlıklar grubunda yer alan Yahudilerin Osmanlı sonrası Cumhuriyet döneminde de nasıl sürdüklerinin, evlerinin yapısını ve mabetleri olan sinagogların mimarisinden içeriğine kadar ele alınmıştır. Eser kronolojik sıraya göre Bizans, Selçuklu, Osmanlı Yahudilerinden, özellikle 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Devleti döneminde Yahudilerin yaşamlarından bahsederek burada Yahudilere imtiyazlar sunulduğunu, refah içerisinde yaşadığını vurgulamıştır. Devletin önemli konumlarında birçok Yahudi'nin görev aldığı görülmektedir. Sinagog mimarisine özellikle Sefarad Cemaatine mensup sinagoglarda Osmanlı mimarisinin kullandığı sonucuna varılmıştır.

Ek A'nın devamı

2000	Ülkühan Özdemir	Osmanlı Devleti' nin Son Dönemlerinde Yahudiler ve Hahambaşılık	Yahudilere Anadolu topraklarında verilen imtiyazlarının kökeninin Selçuklular zamanından geldiğini ve Osmanlı'nın hoşgörü politikası uygulamasıyla Anadolu topraklarında Yahudi nüfusundaki artışın aslında Osmanlı zamanında olduğu belirtilmiştir. Yahudilerin aralarında cemaatlere göre ayrıldıkları ve bu cemaatlerin başında belirli hahamların bulunduğu her bir cemaatin Kahal Sistemi altında toplanarak burada bulunan din adamının Yahudilerin günlük yaşamlarındaki her türlü gelişmeyi takip eden birey olduğu ve bu cemaatlerin Osmanlı dünyasında yaşanan yeniliklere ayak uydurarak bir takım değişiklikler yaşandığı sonucu ortaya çıkmıştır.
2003	Muharrem Gürkaynak	Osmanlı Devletinde Millet Sistemi Ve Yahudi Milleti	Osmanlı Devletinde Yahudilere verilen imtiyazlar ve hoşgörü politikasıyla Osmanlı Devletti içerisinde rahat yaşadıkları Osmanlı devletinde gösterdikleri başarıları ve üretkenlikleriyle aslında Osmanlı'nın onları tamamladığı ve Zaman içerisinde bu durumun değiştiğini Hristiyan toplumunun ön plana çıktığı ve Yahudilerin etkinliklerini zamanla yitirdiği sonucu ortaya çıkmıştır.
2005	Ahmet Özgür Çınar	Lozan' dan Sonra Türkiye Yahudileri (1923-1960)	Yahudiler Lozan'dan 1926 yılından sonra haklarından feragat etmişlerdir. Bir takım olumsuz sebeplerden ve bunların yanlış anlaşılmasında durumundan dolayı Yahudiler evlerini terk etmişlerdir. Durumun netliğe kavuşması sonucu tekrar yerleşim yerlerine dönmüşlerdir. Hitlerin Yahudilere karşı olumsuz tutumu sonucu Yahudiler Türkiye Cumhuriyetine sığınmışlardır ve önemli bilim adamlarının Türkiye'de hizmet verdiği araştırma kapsamında ele alınmıştır. Varlık Vergisi sonucunda Yahudiler vergi ile mükellef tutulmuşlar ve zenginliklerinin etkilendiği ve resmi olarak İsrail Devleti'nin kurulması sonucu buraya göçler yaşandığı Mevcut sayılarının 1957 yılında 30.000 civarında olduğu ve bu sayının zaman içerisinde eridiği araştırma dâhilinde anlaşılmaktadır.
2006	Mustafa Yeşildal	Balat' taki Yahudi Kurumlarının Tarihsel Gelişim Süreci	Balat'ın isminin nereden geldiğinden başlayarak tarihçesi verilmiş ve burada yaşayan Yahudilerin yaşamları boyunca geçirdiği süreçler ve talihsiz yangınlar ve İstanbul içerisinde bulunan sinagoglar ve İstanbul'da ikamet eden Yahudilerin yaşamı ele alınmıştır. 16. yüzyılda birçok imtiyaza sahip olan Yahudilerin bir atkım davranışlarından sonra 17. Yüzyılda verilen imtiyazlara sınırlandırmalar getirilerek 17. yüzyılda bir gerileme söz konusu olmuştur. İstanbul'da yaşanan büyük yangınlar sonucu Yahudi mirası kapsamında sayılan mecralar büyük zarar görmüşlerdir. Hevra sinagogu küller arasına karışmıştır. 1890'lı yıllara kadar varlığını sürdüren Bet-İsrael, Montias, Messina sinagogları da tarihte kalmış ibadethanelerdendir. Tahta Minare Semtindeki Çakacı (Çuhacı) Sinagogu da sadece isim olarak bilinmektedir.

Ek A'nın devamı

2009	Erdem Güven	Türk-Yahudi Günlük Yaşamında Dönemsel Ve Mekansal Değişimler: Kuzguncuk Örneği	''Yahudi kimdir?'' sorusuyla başlayan araştırma 5 bölümden oluşmaktadır. Türkiye içerisinde farklı dönemlerde yaşayan Yahudilerin yaşamlarından da bahsederek İstanbul Yahudilerinin toplumdaki konumları araştırılmıştır. Kuzguncuk örneğinden hareketle Türkiye Yahudilerinin günlük yaşamlarındaki değişimlerinde sonucu ortaya çıkarılmıştır.
2009	Rıfat N. Bali	Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri - Aliya: Bir Toplu Göçün Öyküsü (1946-1949)	1923- 1945 yılları arasında Yahudilerin Türkleşme serüvenini bu süreç içerisinde yaşadıkları konu edilmiştir. İsrail Devleti'nin resmi olarak kurulmasının beraberinde Türkiye'de yaşayan Yahudilerin göç hikâyelerini ele almaktadır. Aliya denen bu göçlerde bazı Yahudiler uyum sağlayamamış ve geri dönmüşlerdir. Yahudiler büyük bir çoğunluk tarafından zaten misafirlerdi algısıyla uğurlandıkları ifade edilmiş ve ayrımcılıktan sıkılanların büyük çoğunluğunun göç ettiği sonucuna varılmaktadır.
2010	Ali Osman Kurt	Yahudilik'te Koşer Ve Koşer Ekonomisi	Yahudiliğin yeme içme kurallarını oluşturan koşer kavramının neleri kapsadığı ve Yahudi hayatında büyük bir önemi olan koşer ekonomisinin dünya pazarındaki yeri konu alınmıştır. Koşer sertifikalı ürünlerin sayısı ve elde edilen kazancın oranı hakkında bilgiler verilmiştir. Veriler Yahudiliğin kutsal kitabı Tevrat'tan alınmıştır. İbn Nalman yaklaşımlarından faydalanılmıştır.
2010	Avner Levi	Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler	Yahudilerin Türk toplumu ve Türk toplumu ile olan ilişkileri, iç gelişmeleri, kurumları, düşünce ve sanat hayatları nüfusbilim açısından yapılacak incelemeler ve sosyal konular ele alınmıştır. Türk Yahudi basını ana kaynağı oluşturmuştur. El Tyempo Gazetesi, La Boz Oryente ve La Boz De Türkiye gazetelerini çıkarmışlardır.

Ek A'nın devamı

2011	Ziya Şakir	Türkiye Yahudileri	Hasköy'de bulunan ve Yahudi miraslarından biri sayılan mezarlıkların Tutucu Katolikler tarafından yağmalandığı ve bir kısmının bina yapımında bile kullanıldığı belirtilmiştir. Yahudilerin Sultan III. Murad Döneminde sikkelere hile karıştırdığı fakat yine para meselelerinden Yahudilerin sorumlu tutulduğu vurgulanmıştır. Osmanlı Dönemi Yahudilerinin kan iftirasına maruz kaldıklarını ve Osmanlı padişahlarının buna ihtimal vermediğini, bilhassa Kanuni Sultan Süleyman gibi Padişahların Yahudileri himaye ettiği sonucuna varılmıştır.
2012	Sait Gülsoy	Gündelik Yaşamda Yahudi Kimliği İnşası: İstanbul, Kuzguncuk' ta Niteliksel Bir Araştırma	Yahudi kimliğini gündelik hayatta etkilendiği düşünülen olgular ve bu olguların Yahudi kimliğini nasıl etkilediği irdelenmiştir. İstanbul'da ikamet eden Yahudi ve Müslümanlar ile görüşme formu uygulanmıştır. Toplamda 12 Yahudi ve 15 Müslüman katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Doküman analizi uygulanmıştır. Niteliksel yöntemlerle yapılan bu araştırmanın sonuçlarının genelleşemeyeceği belirtilmiştir. Veriler toplama aşamasında elde edilen ses kayıtları ile tutulan notlar görüşmelerin akabinde çözümlenerek senaryolaştırılmış metin haline getirilmiştir ve ardından veri analizleri yapılmıştır.
2013	Minna Rozen	İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi (1453-1566)	16. Yahudi erkeklerin bir nebze olsun Türkçe Konuşabildikleri fakat 16. Yüzyılda Türkçe'nin Yahudiler için hala yabancı dil olduğu belirtilmiştir. 16. Yüzyıldaki Yahudilerin nasıl giyindiklerine dair net kanıtlar yoktur. İstanbul Yahudileri geçimlerini bazen sağlayıp bazen sağlayamamalarına rağmen bu şehirde zevk alabildikleri, müzik dinleyip hatta iskambil kartları oynayabilecekleri bir ortam bulabildikleri sonucuna varılmıştır.
2016	Rıfat N. Bali	Türkiye' deki Yahudi Toplumlarından Geriye Kalanlar	Türkiye'nin çeşitli illerinde yaşayan Yahudilerin çeşitli yaşam hikâyeleri ve yapmış oldukları meslekler, gündelik yaşamlarından bahsedilmiştir. Artık Türkiye'de giderek azalan bir Yahudi Cemaati olması sonuçlarının büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Artık Yahudiler sadece Türkiye'nin metropol şehri İstanbul'da ve metropolü sayılacak İzmir'de yaşadıklarını Diğer şehirlerde ise sayılarının birkaç tane kaldığı vurgulanmıştır.

Ek A'nın devamı

2016	Rıfat N. Bali	Türkiye' deki Yahudi Toplumlarından Geriye Kalanlar	Anadolu topraklarının değişik illerinden bulunan Yahudilerin yaşamlarından bahsedilmiştir. İzmir Yahudileri ve Bet İsrail çevresindeki Yahudi yerleşimlerinin zamanla nüfus bakımından azaldığı cemaatin küçüldüğü bu da beraberinde değişik meslek dallarının ve Yahudi kültürel yaşamın İzmir'de azaldığı ama hala 1500 civarında Yahudi'nin bu bölgede bulunduğu sonucuna varılmıştır. İstanbul'da Yahudilerin büyük bir çoğunluğunun yaşadığı Kuzguncuk'taki bakkaldan hamama bir çok yapı içerisinde oluşan hikayeler anlatılmaktadır. Günümüzde en çok Yahudi yoğunluğunu oluşturan şehirlerin ilki İstanbul ve ikincisinin İzmir sonucuna varılmıştır.
2018	Naim Avigdor Güleryüz	Tarih Boyunca Trakya ve Anadolu' da Yahudi Yerleşim Yerleri Cilt I- II	İstanbul Yahudilerinin tarihi süreç içerisinde sinagog kurumunun İstanbul'daki tarihsel süreçlerini ele alan eserde cemaatin azaldığı bölgelerde birçok sinagogun günümüze kadar ulaşılamadığı ve mali sebepler ve başka sonuçlar doğrultusunda kütüphane, ihtiyarlar yurdu gibi müesseselerin tek çatı altında toplandığı, cemaatin yoğun olduğu bölgelerde faaliyet gösteren sinagoglar ve diğer Yahudi mirası kurumların ise İstanbul'un semtlerine göre ayrılarak anlatıldığı sonucuna varılmıştır.
2018	Ahmet Faik Özbilge	Fener Balat Ayvansaray	Azınlık grubundan sayılan Yahudilerin acı dolu hikâyelerinden bahsetmekte, İstanbul'un yeniden şekillenmesinde büyük rol oynayan yangınların sonucundan Yahudilerin Balat'tan Hasköy'e doğru geçiş yaptıkları sonucuna varılmıştır. Şuan Eminönünde Yeni Camii ve Mısır çarşısının konumlandığı yerler 1660 yıllarında Yahudi Mahallesi olarak bilinmektedir. Bu eski mahallede bulunan Sinagogların isimleri ise Yahudilerin geldikleri topraklardan aldığı sonucuna varılmıştır.
2019	Halime Niyaz	İstanbul Yahudileri: Tarihçe, İnanç, İbadet Ve Uygulamalar	İstanbul Yahudilerinin tarihleri, cemaatleri, tanınmış simaları, inanç, ibadet ve uygulamaları ile sosyal ve kültürel yaşamları, incelenerek araştırma yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemi olan görüşme formu tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini İstanbul Yahudileri oluşturmaktadır. Yahudiliğin ana kaynakları olan Tanah ve Talmud bilgilerinden yararlanılmıştır. İstanbul Musevi Cemaatlerine bağlı Sefarad, Aşkenaz, İtalyan Musevileri ile röportaj ve görüşme formu yapılarak veriler toplanmıştır. Tarihsel ve fenomenolojik metotları esas alarak, akademik bir bakış açısı ile yorumlayıcı metot çerçevesinde analiz ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Ek A'nın devamı

2019	Ahmet Özdemir	Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğuna Gelişi ile Türkiye Cumhuriyeti' nin İlan Edildiği Tarihsel Sürece Kadar Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durumların Araştırılmasına Yönelik Tarihsel Bir Yaklaşım	Özellikle Batı Avrupa üzerinde ulus devletçilik kavramının oluşması ve Yahudileri ticareti hayattan uzak tutma düşüncesinde olan Batı toplumları Yahudileri sürgün etme politikası izlemiş ve Yahudiler kendine kucak açan ve imtiyaz sağlayan Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu Anadolu topraklarına sığınmıştır. Yahudilerin özellikle saraylarda önemli görevler aldığı, para basımı, sarraflık, bankacılık gibi meslekleri edindikleri ve ticarette faiz sistemini kullandıkları için gelirlerinde büyük bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Fransız Devrimi sonrası Avrupa'da Yahudilere karşı tutum bir nebze değişmiş olmasına karşın vaat edilmiş topraklar arzusu ve resmi bir devletin kurulması Yahudiler için İsrail'e göç etme yolunu açmıştır. Osmanlı Dönemi birçok Yahudi 1948 sonrası göç ettiği sonucuna varılmıştır.
2020	Mahmut Haldun Sönmezer	Modernleşme Sürecinde İstanbul Yahudileri	Modernleşme süreci içerisinde İstanbul'da yaşayan Musevilerin dini bağımlılıklarının azaldığı varsayımı ele alınarak araştırma temeli atılmıştır. Anket formu uygulanmıştır. Anket 41 sorudan oluşmaktadır. İstanbul'da yaşayan 20.000 Türk içerisinden 81 Yahudi örneklemi oluşturmaktadır. Evren olarak İstanbul'da en çok Musevi'nin ikamet ettiği Ortaköy, Erenköy, Adalar, Levent, Gayrettepe, Nişantaşı, Ümraniye, Çekmeköy, Beylikdüzü oluşturmaktadır. Yahudilikle ilgili temel terimlere yer verilmiş sinagog mimarisi açıklanmıştır. Modernleşme sonrası Yahudi adet ve gelenekleri dini emirlerinde bir takım değişikliklerin olduğunu zamanla Dini emirlerin modernleşme etkisi altında yapılmadığı ve hala yapılmakta olanların ise azaldığı sonucu ortaya çıkmıştır.

EK B İstanbul'da Yahudi Mirası Rotası İçin Oluşturulan Görüşme Formu

Sayın Katılımcı,
Bu çalışma profesyonel turist rehberlerinin anlatımlarında yer verdikleri İstanbul'da yer alan Yahudi Mirası eserleri ile ilgili görüşlerini derlemek amacı ile hazırlanmıştır. "İstanbul'da Yahudi Mirası Rotası" tezi kapsamında 24/07/2020 tarihinde hazırlanan sorulardan oluşmaktadır. Vereceğiniz bilgiler yalnızca bilimsel veri olarak kullanılacak olup başka hiçbir kurumla paylaşılmayacaktır. Çalışmamızda isim bilgisi sorgulanmamaktadır. Araştırma sonuçlarının güvenilirliği ve doğruluğu nesnel ve tarafsız cevaplarınıza bağlıdır. Katılımınız, sabrınız ve ilginiz için teşekkür ederiz.

Fatma Ela ALKUTAY Doç. Dr. Canan TANRISEVER

Kişisel Bilgiler

Cinsiyetiniz:

Yaşınız:

Medeni Durumunuz:

Eğitim Durumunuz:

Hangi odaya bağlısınız?

Varsa uzmanlık alanınız:

Çalışma lisansınızı nerede aldınız?

Bakanlık kursu ( ) Ön Lisans Turist Rehberliği Bölümü ( ) Lisans Turizm Rehberliği Bölümü ( )

Tezli Yüksek Lisans Turist Rehberliği ( ) Tezsiz Yüksek Lisans Turist Rehberliği ( ) Diğer……..

Rehberlik Lisansınızın Türü:

Ülkesel ( ) Bölgesel ( )

Mesleki Deneyiminiz?

1 yıldan az ( ) 1-3 yıl arası ( ) 4-7 yıl arası ( ) 8-11 yıl arası ( ) 12-15 yıl arası ( ) 15 yıl ve üzeri ( )

Hangi Bölge Rehberisiniz?

Akdeniz Bölgesi ( ) Karadeniz Bölgesi ( ) Marmara Bölgesi ( ) Ege Bölgesi ( ) Güneydoğu Anadolu Bölgesi ( ) İç Anadolu Bölgesi ( ) Doğu Anadolu Bölgesi ( ) Ülkesel ( ) Yurtdışı ( )

En çok hangi bölge turlarına çıkarsanız?

İstanbul ( ) Akdeniz Bölgesi ( ) Karadeniz Bölgesi ( ) Marmara Bölgesi ( ) Ege Bölgesi ( ) Güneydoğu Anadolu Bölgesi ( ) İç Anadolu Bölgesi ( ) Doğu Anadolu Bölgesi ( ) Ülkesel ( ) Yurtdışı ( )

Ek B'nin devamı

Hangi Dilde/Dillerde Rehberlik Hizmeti Veriyorsunuz?

İngilizce ( ) Almanca ( ) Fransızca ( ) Rusça ( ) Arapça ( ) İbranice ( ) Diğer ( )

Hangi Ülke/ Bölgeden Gelen Turistlere Hizmet Veriyorsunuz?

İsrail ( ) Rusya ( ) Amerika ( ) Asya ( ) Avrupa ( ) Orta Doğu ( ) Diğer ( )

Tur Rehberi İçin Görüşme Formu:

20. En çok gezdirdiğiniz Yahudi Mirası eserleri hangileridir?
21. Bu eserlerde en çok ne anlatımı yaparsınız (Tarih, inanç, efsane gibi) ?
22. Turistlerin Yahudi Mirası arasında en çok ilgi gösterdiği yapı hangisidir?
23. En çok ilgilerini çeken efsane hangisidir?
24. En çok ilgilerini çeken karakter hangisidir?
25. Eserlere girerken ya da içeride uyguladığınız bir ritüel var mı?
26. Anlatım yaptığınız yerlerde hangi konularda turistleri uyarırsınız?
27. Gelen turistler sizce kültür turizmi kapsamında mı inanç turizmi kapsamında mı eserleri gezmektedir?
28. Ziyareti/ibadeti gerçekleştirirken kılık kıyafete önem veriliyor mu?
29. Bir mekânda ortalama ziyaret süresi nedir? En çok hangi eserde kalmaktasınız?
30. Bir önem sırası yapsanız hangi eserler İstanbul'da Yahudi Mirası Rotası için olmazsa olmazlardandır?
31. Türk turistlerle yabancı turistlere yaptığınız anlatımlarınız arasında nasıl bir farklılık var?
32. İstanbul Yahudi mirası turunda en çok kimleri ağırlıyorsunuz?
33. Şu an gezdirdiğiniz rotada olmayan ama mutlaka görülmesini istediğiniz bir eser var mı?
34. Gezim yaparken içerdeki din görevlilerinden faydalanıp anlatımlarınızda onlara da yer veriyor musunuz?
35. Turunuzu Yahudilerle gerçekleştirdiğinizde kosher uyguluyor musunuz?
36. Yahudi mirası rotasının bilinirliğini artırmak için sizce neler yapılmalı?
37. Tur esnasında kosher restoran/kafe tercih ediyor musunuz? Eğer tercih ediyorsanız restoran güvenilir midir?
38. Turistleri bilgilendirmeye yönelik bir çalışmanız bulunmakta mıdır (Broşür, materyal ya da dijital mecralarda)?

Ek B'nin devamı

Araştırmacı ve Yazarlar İçin Görüşme Formu:

Cinsiyetiniz:

Yaşınız:

Medeni Durumunuz:

Eğitim Durumunuz:

Mesleki deneyim:

1. İstanbul'da kaç tane Yahudi mirası vardır?
2. Bu eserlerden özgünlüğü yitirenler hangileridir?
3. Şuan İstanbul'da kaç tane Yahudi Cemaati kalmıştır? Yoğunluk olarak İstanbul'un hangi semtinde ikamet etmektedirler?
4. Yahudi mirası rotası oluşturduğunuzda gün sınırı da olmadan, İstanbul'da tüm Yahudi mirasını görmek için kaç günlük bir tur gerekir?
5. Sizce Yahudi mirası rotasında Türk turistlere mutlaka neler anlatılmalıdır?
6. Sizce Yahudi mirası rotasında Yahudi turistlere mutlaka neler anlatılmalıdır?
7. Sizce Yahudi mirası rotasında Türk turistlere mutlaka hangi eserler gezdirilmelidir?
8. Sizce Yahudi mirası rotasında Yahudi turistlere mutlaka hangi eserleri gezmelilerdir?
9. Yahudi mirası rotasının bilinirliğini artırmak için sizce neler yapılmalı?
10. İstanbul Sinagoglarının korunması için ne gibi çalışmalar ve faaliyetler yapılmaktadır?

Ek B'nin devamı

Türk Turist Katılımcısı İçin Görüşme Formu:

<u>Kişisel Bilgiler</u>

Cinsiyetiniz:

Yaşınız:

Medeni Durumunuz:

Eğitim Durumunuz:

1. Bu tura katılma amacınız nedir? (Kültür, inanç mı?....)
2. Yahudi mirasına neden ilgi duyuyorsunuz?
3. Mekânları ziyaret ederken en çok neye önem verirsiniz?
4. Tura katılmadan önce Yahudilik ve Yahudi mirası ile ilgili hangi düzeyde bilgi sahibiydiniz?
5. En çok ilginizi çeken 3 eseri söyler misiniz?
6. En çok ilginizi çeken tarihi bilgi veya efsane/ler hangileridir?
7. Türkiye'deki diğer Yahudi mirası eserlerini de ilerleyen zamanlarınızda bir tur olsa görmek ister misiniz?
8. Dünyadaki diğer Yahudi mirası eserlerini de ilerleyen zamanlarınızda bir tur kapsamında gezip görmek ister misiniz?
9. Bu tur size ne kazandırdı?
10. Tekrar katılmayı düşünür müsünüz?
11. Bu turu tanıdıklarınıza tavsiye eder misiniz?

Ek B'nin devamı

Yahudi Turist Katılımcısı İçin Görüşme Formu:

<u>Kişisel Bilgiler</u>

Cinsiyetiniz:

Yaşınız:

Medeni Durumunuz:

Eğitim Durumunuz:

1. Bu tura katılma amacınız nedir? (Kültür, inanç mı?)
2. Tura katılmadan önce Yahudilik ve Yahudi mirası ile ilgili hangi düzeyde bilgi sahibiydiniz?
3. Mekanları ziyaret ederken en çok neye önem verirsiniz?
4. En çok ilginizi çeken 3 eseri söyler misiniz?
5. En çok ilginizi çeken tarihi bilgi veya efsane/ler hangileridir?
6. Türkiye'deki diğer Yahudi mirası eserleri de ilerleyen zamanlarınızda bir tur olsa görmek ister misiniz?
7. Dünyadaki diğer Yahudi mirası eserleri de ilerleyen zamanlarınızda bir tur kapsamında gezip görmek ister misiniz?
8. Bu tur size ne kazandırdı?
9. Tekrar katılmayı düşünür müsünüz?
11. Bu turu tanıdıklarınıza tavsiye eder misiniz?